

MAHA KAVI KALIDASA

BY
K. VASUDEVAN MOOSSAD,
Author of 'Two Heroines' etc.

Second Edition.

മഹാകവി കാളിദാസൻ

ഗ്രന്ഥകർത്താ:
കെ. വാസുദേവൻ മുസ്സാദ്.

TRICHUR
V. SUNDRA IYER & SONS.

(വില 10 ഞ.)

MAHA KAVI KALIDAS

BY
K. VASUDEVAN MOOSSAD,
Author of 'Two Heroines' etc.

മഹാകവി കാളിദാസൻ

ഗ്രന്ഥകർത്താ:
കെ. വാസുദേവൻ മൂസ്സത്.

TRICHUR
V. SUNDRA IYER & SONS.
1109

Price 10 As.)

Copy Right.

(വല 10 ണ.

വചനയാനുകൂലനിക.

1.	പീഠിക	1
2.	കാളിദാസൻ ആർ	7
3.	കാലനിണ്ണയരീതി	13
4.	കാലനിണ്ണയം	21
5.	കൃതികൾ — നാമനൃപിത്വപണം	30
6.	കാവ്യരൂപം — രഘുവംശം	39
	കുമാരസംഭവം	47
	മേഘസന്ദേശം	54
7.	നാടകരൂപം	59
	മാളവികാഗ്നിമിത്രം	65
	വിക്രമോർജ്ജീയം	72
	ശാകുന്തളം	79
8.	കവിതാനിരൂപണം	90

മുഖവുര.

“മാമാകവി കാളിദാസൻ” എന്ന ഈ പുസ്തകം ആ ലോകകൈകവിയുടെ ജീവചരിത്രത്തെയും അദ്ദേഹത്തിന്റെ കൃതികളേയും പറ്റി സംക്ഷിപ്തമായി വിവരിക്കുന്ന ഒരു പ്രബന്ധമാകുന്നു. ഇത് ആദ്യം, ഞാൻ പ്രസിദ്ധം ചെയ്തിരുന്ന “കേരളഗ്രന്ഥാവലി”യിൽ 4-ാം പുസ്തകമായി പ്രസിദ്ധപ്പെടുത്തിയിരുന്നു. എന്നാൽ അതിലെ ചില ഭാഗങ്ങൾ മാറ്റിയും, പുതുതായ ചിലതു കൂട്ടിച്ചേർത്തുമാണ് ഈ പതിപ്പു തയ്യാറാക്കിയിട്ടുള്ളത്. ‘നാടകത്രയ’ത്തെപ്പറ്റിയ വിവരണം മുഖ്യ വളരെ സൂക്ഷ്മമായിരുന്നു. ഇപ്പോഴാകട്ടെ അതിൽ എല്ലാ നാടകങ്ങളിലേയും കഥാസാരംകൂടി ചേർത്ത് പരിഷ്കരിച്ചിരിക്കുന്നു. “കവിതാനിരൂപണം”ത്തെപ്പറ്റിയ ഒട്ടവിലത്തെ അദ്ധ്യായവും ഇപ്പോൾ എഴുതിച്ചേർത്തതാകുന്നു. ആകപ്പാടെ ഇപ്പുസ്തകം ഒരു പുതിയ പുസ്തകംപോലെ രൂപഭേദപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു.

കാളിദാസരെപ്പറ്റി ഇങ്ങിനെ ഒരു പുസ്തകം മലയാളഭാഷയിൽ ഏറ്റവും ആവശ്യമാണെന്നു പറയേണ്ടതില്ലല്ലോ. ഇതിൽ ചെയ്തിട്ടുള്ള പരിഷ്കാരങ്ങൾ വിദ്യാർത്ഥികളുടേയും അദ്ധ്യാപകന്മാരുടേയും ആവശ്യവും നവീനരായ വായനക്കാരുടെ തുച്ഛവും അനുസരിച്ചു ചെയ്തപ്പോഴതാണെന്നുവേണം പറയുവാൻ. ഇങ്ങിനെ പരിഷ്കരിച്ച് ഇതു പ്രസിദ്ധം ചെയ്യാനിടയായത്, കേരളഭാഷയിൽ പല ഉത്തമപ്രസിദ്ധീകരണങ്ങളെക്കൊണ്ടും കേളികേട്ട മെസ്സേർസ് വി. സുന്ദരയ്യർ ആൻറ് സൺസിന്റെ സഹായത്താലാകയാൽ അവരോട് ഞാൻ ഏറ്റവും കൃതജ്ഞനായിരിക്കുന്നു.

എന്ന്

തൃശ്ശിവപേരൂർ, }
25. 2. 1100. }

കെ. വി. എം.

മഹാകവി
കാളിദാസൻ.

മ. പീഠിക.

ഇദമന്യം തമഃ കൃൽസ്തം ജായതേ ഭവനത്രയം
യദിശബ്ദാഹപയം ജ്യോതിരാചന്ദ്രാക്ഷം ന ഭിപ്രഭത. *

സംസ്കൃതസാഹിത്യത്തെപ്പോലെ, ഇത്ര വളരെ പഴക്കവും ഗ്രന്ഥസമൃദ്ധിയും ഉള്ള ഇതരസാഹിത്യം പൗരസ്ത്യഗ്രന്ഥങ്ങളിൽ ഉണ്ടെന്നു തോന്നുന്നില്ല. ഒരു സാഹിത്യത്തിന്റെ സ്ഥിതികൊണ്ട് ഒരു ജനസമുദായത്തിന്റെ സ്ഥിതിയെ നിശ്ചയിക്കാമെങ്കിൽ, സംസ്കൃതസാഹിത്യത്തോടു സംബന്ധപ്പെട്ട ജനസമുദായം അരിപ്രാചീനമായ കാലത്തുതന്നെ പരിഷ്കാരത്തിന്റെ പരമകഷ്ടയിൽ സ്ഥിതിചെയ്തിരുന്നുവെന്ന് ഊഹിക്കാം. സംസ്കൃതസാഹിത്യത്തിന്റെ മാതൃഭൂമി ഭാരതവംശമാകയാൽ, ഈ വംശത്തിലെ ജനങ്ങൾ പ്രാചീനകാലത്തുതന്നെ പരിഷ്കൃതനവായിരുന്നു എന്നു സമ്മതിക്കാതെ കഴികയില്ല. അപ്രാചീനകാലത്തു പരിഷ്കരിക്കപ്പെട്ടവയും, ഇപ്പോൾ ഏറ്റവും പരിഷ്കൃതങ്ങളെന്നു ഗണിക്കപ്പെട്ടവയെന്നവയുമാ

* ശബ്ദരൂപമായ സാഹിത്യത്തിന്റെ വെളിച്ചം ലോകാവസാനത്തോളം മിന്നിത്തിളങ്ങുന്നില്ലെങ്കിൽ ഈ മൂന്നു ലോകവും കൂരിരുട്ടായിപ്പരിണമിക്കും.

യ അനേകം രാജ്യങ്ങൾ കേവലം അപരിഷ്കൃതാവസ്ഥയിൽ ഇരുന്നിരുന്ന കാലത്തുതന്നെ, ഇന്ത്യാരാജ്യത്തു വീരന്മാരായ യോദ്ധാക്കളും പുണ്യാത്മാക്കളായ തപസ്വികളും, പണ്ഡിതന്മാരായ ശാസ്ത്രകാരന്മാരും, സഹൃദയന്മാരായ കവികളും, അവരവരുടെ പ്രവൃത്തികളിൽ പ്രസിദ്ധി സമ്പാദിച്ചിരുന്നു. എന്നാൽ അവരിലെല്ലാവരിലും വെച്ച് ഏറ്റവും മധ്യം ഉൽകൃഷ്ടന്മാരായിട്ടുള്ളതു കവികളാകുന്നു. കവികളുടെ വാക്കുകൾ കാലാന്തരത്തിൽ യാതൊരു മങ്ങലും പറ്റാതെ അവയ്ക്ക് ഉത്ഭവകാലത്തുണ്ടായിരുന്നതിലുമധികം ദീപ്തിയോടുകൂടി എന്നും അനശ്വരമായി നിലനില്ക്കുന്നു.

മേല്പറഞ്ഞ പ്രകാരം അനശ്വരയശസ്സുകളായ അനേകം കവികൾ നമ്മുടെ രാജ്യത്തുണ്ടായിട്ടുണ്ടെങ്കിലും മഹാകവി കാളിദാസനെപ്പോലെ മാഹാത്മ്യമേറിയ മറ്റൊരു കവി ഉണ്ടായിട്ടുണ്ടോ എന്നു സംശയമാണ്. ഭാരവി, ഭവഭൂതി മുതലായ ഇതരകവികൾ കാരോരോ പ്രസ്ഥാനങ്ങളിൽ പ്രത്യേകം പ്രസ്താവയോഗ്യന്മാർതന്നെ; എന്നിരുന്നാലും അവരുടെ കവിയശസ്സ്, കാളിദാസരുടേതുപോലെ, സർവ്വസ്ഥമതമാണെന്നു പറയുവാൻ വയ്യ. കവികളെപ്പരിഗണിക്കുവാൻ തുടങ്ങിയാൽ ഒന്നാമതു പറയുന്നതു കാളിദാസരുടെ പേരാണ്. ഇദ്ദേഹത്തെപ്പറ്റി,

* പ്രേരാകവീനാം ഗണാനപ്രസംഗേ
കനിഷ്ഠികാധിഷ്ഠിതകാളിദാസാ

* പണ്ടു ലോകത്തിലുള്ള കവികളെ എണ്ണുവാൻ തുടങ്ങിയപ്പോൾ കാളിദാസൻ ചെറുവീരലിന്ദേൻ സ്ഥാനം പിടിച്ചു. പിന്നെ ഇന്നേ

അദ്ധ്യാപി തത്തുല്യകവേരഭാവം-
നോമികാ സാർത്ഥകനാമധേയം.

എന്നു സുപ്രസിദ്ധമായി ഒരു ശ്ലോകം കേട്ടിട്ടുണ്ട്. ബാണഭട്ടൻ, ജയദേവൻ, രാജശേഖരൻ, ഗോവർധനൻ തുടങ്ങിയുള്ള പ്രാചീനകവികൾ കാളിദാസരെ പ്രശംസിച്ചുകൊണ്ട് അനേകം പദ്യങ്ങൾ നിർമ്മിച്ചിട്ടുണ്ട്.

അതുപോലെതന്നെ പാശ്ചാത്യരും, പൗരസ്ത്യരുമായ പല വിമർശകന്മാരും, കവികളും, ചരിത്രകാരന്മാരും ഒരുപോലെ ഈ മഹാകവിയെ പ്രശംസിച്ചിട്ടുണ്ട്. അസാധാരണമായ കവിതാഗുണംകൊണ്ടും, അനല്പമായ മനോധർമ്മംകൊണ്ടും, അപരിമിതമായ മനുഷ്യാഹുദയപരിജ്ഞാനംകൊണ്ടും നോക്കിയാൽ കാളിദാസരെ ഇന്ത്യയിലെ ഷേക്സ്പിയർ എന്നു ചേണം പറയുവാൻ, എന്നു പ്രഫസർ സർ മോണിയർ വില്യംസ് പ്രസ്താവിച്ചിട്ടുണ്ട്. അഖക്സാസ് വാൺ ഹംബോൾട്ട് എന്ന പാശ്ചാത്യപണ്ഡിതന്റെ അഭിപ്രായം ഇങ്ങിനെയാണ്. കാളിദാസൻ ശൃംഗാര പ്രതിപാദനത്തിൽ അദപിതീയനാകുന്നു മാനസികവികാരപ്രദർശനത്തിലുള്ള മാർദ്ദവിശേഷവും കല്പനാശക്തിയുടെ പുഷ്ടിയുംകൊണ്ടു ലോകത്തിലെ സകല കവികളിലുംവെച്ച് ഉന്നതമായ ഒരു സ്ഥാനം അദ്ദേഹത്തിനുണ്ട്.” ഏഷ്യാഖണ്ഡത്തിന്റെ ജീവൻ കാളിദാസനാണെന്നും, അദ്ദേഹത്തിന്റെ കൃതികളെപ്പറ്റിച്ചറിയാത്ത

വരേയും അദ്ദേഹത്തിനു തുല്യനായ ഒരു കവി ഉണ്ടായിട്ടില്ല. അതിനാൽ രണ്ടാമത്തെതായ മോതിരവീരലിന്നു അനാമികാ (മടങ്ങാത്തത്) എന്ന പേർ അനപത്ഥമായിത്തീർന്നു.

വക്ട് ഏഷ്യയെപ്പറ്റി ഒന്നും അറിഞ്ഞുതന്നെമാണു പ്ര
 ഫസർ വിനയകുമാര സർക്കാർ (എം. എ.) അഭിപ്രായ
 പ്പെട്ടിട്ടുള്ളത്. ഡോക്ടർ രവീന്ദ്രനാഥടാഗോർപറയുന്ന
 തു നോക്കുക:—“കാളിദാസരുടെ തേജോമയമായ ആ മ
 ണിദീപമാണ് ഒന്നാമതു നമുക്കു പ്രത്യക്ഷിഭവിച്ചത്. ഇ
 ന്നും നമ്മുടെ ഗൃഹത്തിൽ ചൈതുകമായ ആ ദീപംതന്നെ
 പ്രകാശിച്ചുകൊണ്ടിരിക്കുന്നു. പണ്ടു് ഉജ്ജയിനീനഗരി
 യിൽ നമ്മുടെ പിതാമഹന്മാരുടെ മാളികകളിൽ പ്രോ
 ജപിച്ചിരുന്ന ആ ദീപം ഇന്നും യാതൊരു മങ്ങലും കൂടാ
 തെ വിളങ്ങിക്കൊണ്ടിരിക്കുന്നു. കാവ്യനിർമ്മാണത്തിന്റെ
 ഫലം ആനന്ദദാനമാണെന്നുള്ള സംഗതി ഒന്നാമതു കണി
 ച്ചതന്നതു കാളിദാസരാകുന്നു.”

ഒരു കവിയുടെ നിലയിൽ കാളിദാസർക്കുള്ള ചില
 വിശേഷങ്ങൾ പ്രത്യേകം പ്രസ്താവയോഗ്യമാണ്. ഭംഗി
 യും അത്ഥപുഷ്പിയുമുള്ള ശബ്ദങ്ങൾ, ശ്രവണസുഖമായ
 രചന, അഗാധമായി ആലോചിക്കുവാൻ വകയുള്ള ആ
 ശയം മുതലായ ഗുണങ്ങളാൽ കാളിദാസകൃതി കേരവി
 പ്പെട്ടിരിക്കുന്നു. ഉപമ, ഉൽപ്രേക്ഷ മുതലായി ഏവർക്കും
 സ്വതഃ രസംതോന്നുന്ന അലങ്കാരങ്ങൾ ഇതിൽ സുലഭമാ
 യി കാണാം. ഇദ്ദേഹത്തിന്റെ ഉപമകൾക്കുള്ള ഗുണം
 ഒന്നു വേറെത്തന്നയാകയാൽ ‘ഉപമാകാളിദാസസ്വ’ എ
 ന്ന ഒരു ചൊല്ലുതന്നെ ഉണ്ടായിരിക്കുന്നു. കാളിദാസന്റെ
 കാരോ പദ്യവും മുത്തുമണിപോലെ ദീപിയുള്ളതും അദ്ദേ
 ഹത്തിന്റെ കാവ്യം മുക്താഹാരംപോലെ മനോഹരവുമാ
 കുന്നു. പ്രകൃതിയെ ഇത്രത്തോളം ഹൃദയംഗമമായി വർണ്ണി
 ച്ചിട്ടുള്ള മറ്റൊരു സംസ്കൃതകവിയെ കണ്ടുകിട്ടുവാൻ ഞരു

കുമാരൻ. പ്രകൃതിശാസ്ത്രത്തിൽനിന്നും ഭൂവിചരണശാസ്ത്രത്തിൽനിന്നുമാണ് ഇദ്ദേഹത്തിന്റെ വണ്ണനകൾ പ്രവഹിച്ചിട്ടുള്ളത്. മഞ്ഞ തിറഞ്ഞ പർവ്വതശിഖരങ്ങൾ, എപ്പോഴും സൂര്യരശ്മി തട്ടിക്കൊണ്ടിരിക്കുന്ന കൊടുമുടികൾ, ഗംഗാനദിയുടെ ഹിമാലയനിരകളിൽനിന്നുള്ള ഒഴുക്കും, കസ്തൂരി, കന്മദം മുതലായ സുഗന്ധവസ്തുക്കൾ ഉണ്ടാകുന്ന വിധം, ചന്ദ്രനിൽ കളങ്കം തോന്നിക്കുന്ന ഭൂപ്ലായ, ചെറുതിരകളിൽ സൂര്യരശ്മി തട്ടുമ്പോളുണ്ടാകുന്ന മഴവില്പ്, ജലജന്തുക്കളോടുകൂടി ജലം അകത്തേയ്ക്കു വലിച്ചു മേല്പോട്ടുള്ള ദ്വാരങ്ങളിൽക്കൂടി ജലത്തെ പുറത്തേയ്ക്കുതന്നെ ഊതിക്കളഞ്ഞു ജന്തുക്കളെ തിന്നുന്ന തിമിംഗലം, സ്വയംപ്രകാശമുള്ള എരിവുള്ളികൾ മുതലായ കടലിലും, കരയിലും, ആകാശത്തിലും കാണുന്ന സ്വാഭാവികവിഭവങ്ങളെ അതേ രൂപത്തിൽത്തന്നെ കാളിദാസൻ വണ്ണിച്ചിട്ടുണ്ട്. അദ്ദേഹത്തിന്റെ ഉപമകൾക്കുള്ള മെച്ചംതന്നെ അവയിലെ ഘടകചദാത്മങ്ങൾ പ്രകൃതിയിൽ സുലഭമായി കാണുന്നവയായതുകൊണ്ടാണുണ്ടായത്. കുവിതാവിഷയങ്ങളെ തിരഞ്ഞെടുക്കുന്നതിലും, പ്രതിപാദനരീതിയിലുള്ള സൗകുമാര്യത്തിലും, മനോഭാവങ്ങളുടെ ആർദ്രതയിലും, മനോധർമ്മത്തിന്റെ മഹിമയിലും കാളിദാസൻ അദിപിതീയനാകുന്നു.

കാളിദാസൻ നിശ്ചയമായും വളരെ ദേശസഞ്ചാരം ചെയ്തിട്ടുള്ള ഒരാളാണ്. ഇതിന്നു ദൃഷ്ടാന്തമായി രഘുവംശത്തിൽ കാണിച്ചിട്ടുള്ള രഘുവിന്റെ ദിഗ്ജയവും, മേഘസന്ദേശത്തിലെ മാഗ്ധവണ്ണനവുതന്നെ എടുക്കാം. ദക്ഷിണദിക്കിലെ കടൽത്തീരങ്ങളിലുള്ള കവുങ്ങിൻതോട്ടം,

താമ്രപണ്ണിനദി കടലിൽ ചേരുന്ന ദിക്കിലെ മുത്തുമണി കൾ, മലയപർവ്വതപ്രദേശങ്ങളിലെ മുളകുവള്ളികൾ, അവിടെത്തന്നെയുള്ള ചന്ദനമരങ്ങൾ, കേരളദിക്കിലെ കൈതപ്പൂക്കൾ, യവനരാജ്യത്തെ മുന്തിരിവള്ളികൾ, കാംബോജനാട്ടിലെ കുതിരകൾ തുടങ്ങിയവയെപ്പറ്റി കാരോ സന്ദർഭങ്ങളിൽ വണ്ണിച്ചിട്ടുള്ളതുകൊണ്ട് ഇദ്ദേഹത്തിന്നു ഭൂമിശാസ്ത്രജ്ഞാനംകൊണ്ടും ദേശസഞ്ചാരംകൊണ്ടും സിദ്ധിച്ചിട്ടുള്ള അറിവ് അസാമാന്യമാണെന്ന് ഊഹിക്കാം.

ഇന്ത്യാചരിത്രനിർമ്മാതാക്കന്മാരിൽ കാളിദാസന്നു നിശ്ചയമായും ഒരു മാന്യസ്ഥാനമാണുള്ളത്. രഘുവിന്റെ ദിഗ്‌ജയത്തിൽ വംഗം, കലിംഗം തുടങ്ങി ഇന്ത്യയിലുള്ള രാജ്യങ്ങളെ പറഞ്ഞതുകൂടാതെ പാർസീകന്മാർ (പേർഷ്യക്കാർ), കാംബോജന്മാർ (കാബൂർക്കാർ), ഹൂണന്മാർ (ഹൺസ്), യവനന്മാർ (ഗ്രീക്ക് ബക്രേറിയ) തുടങ്ങിയ വിദേശരാജ്യക്കാരെപ്പറ്റിയും പ്രസ്താവിച്ചിട്ടുണ്ട്. ക്രിസ്തു മതം, മുഹമ്മദു മതം എന്നിവയെപ്പറ്റി കന്നം പറഞ്ഞിട്ടില്ലായ്ക്കയാൽ ആ വക മതസ്ഥാപകന്മാരുടെ കാലത്തിന്നു മുമ്പത്തെ ഭാരതചരിത്രമാണു കാളിദാസകൃതികളിൽനിന്നു മനസ്സിലാക്കാനുള്ളത്. ചുരുക്കത്തിൽ, ക്രിസ്താബ്ദാരംഭത്തിന്നുമുമ്പ് ഇന്ത്യാരാജ്യത്തിന്റെ സ്വാഭാവികമായും സാമുദായികമായും ഉള്ള സ്ഥിതികളും ഭാരതീയരുടെ അന്നത്തെ പരിഷ്കാരവും അവയിൽനിന്നു പഠിക്കാവുന്നതാണ്. അവയെ ഹൃദയംഗമമായി വണ്ണിച്ചു കരതലാമലകുപോലെ കാണിക്കുന്ന ഒരു സഹൃദയധൂരിണനാണു മഹാകവി കാളിദാസൻ എന്നു നിവ്വിവാദമാകുന്നു.

൨. കാളിദാസൻ ആർ ?

മഹാകവി കാളിദാസന്റെ ദേശകാലാദികളേറ്റം മാതാപിതാക്കന്മാരേയും, വിദ്യാഭ്യാസം മുതലായവയേയും മറ്റും വിവരിക്കുന്നതായ യാതൊരു ഗ്രന്ഥവും നമുക്കു കണ്ടുകിട്ടിയിട്ടില്ല. എങ്കിലും അദ്ദേഹം ജാതിയിൽ ഒരു ബ്രാഹ്മണനായിരുന്നുവെന്നും, ജീവിതത്തിലെ പ്രധാനഭാഗങ്ങളെല്ലാം നയിച്ചിരുന്നത് ഉജ്ജയിനിയിലാണെന്നും ഊഹിച്ചുവരുന്നു. ഉജ്ജയിനിയെപ്പറ്റി മേഘസന്ദേശത്തിൽ വളരെ പ്രതിപത്തിയോടുകൂടി ചർച്ചിച്ചിട്ടുള്ളതുകൊണ്ടാണു കാളിദാസൻ ഉജ്ജയിനിയിൽ പാർത്തിരുന്നുവെന്ന് ഊഹിക്കുന്നത്. കാളിദാസന്റെ സ്വാമിയായ പിക്രമാദിത്യന്റെ രാജധാനിയും അന്തയിരുന്നുവല്ലോ. ഇദ്ദേഹത്തെപ്പറ്റി പല ഐതിഹ്യങ്ങളും പറഞ്ഞുവരുന്നുണ്ട്. അവയിൽ ഒന്നു കേരളകാളിദാസനായ മഹാമഹിമശ്രീ കേരളവർമ്മ വലിയ കേയിത്തമ്പുരാൻ തിരുമനസ്സുകൊണ്ടുതന്നെ എഴുതി പ്രസിദ്ധപ്പെടുത്തിട്ടുണ്ട്. ആയതു താഴെ ചേർക്കുന്നു.

“ഒരു വിദൂഷിയായ കുന്ദുക തന്നെ വിവാഹം ചെയ്യുന്നതിനായി പിതാവിനാൽ ക്ഷണിച്ചുവരുത്തപ്പെട്ട സകല വിദവാന്മാരേയും വാദത്തിൽ തോല്പിച്ചതിനാൽ ലജ്ജിതന്മാരായി പിന്നിട്ട് ആരും വരാതായതിന്റെശേഷം പിതാവു ഇനി വാദപരീക്ഷകൂടാതെതന്നെ യോഗ്യന്മാർക്കൊക്കെങ്കിലും പുത്രിയെ കൊടുക്കണമെന്നു നിശ്ചയിച്ചുപിന്നെയും ആളയച്ചു. എന്നാൽ യോഗ്യന്മാർ ഒരുത്തരും പൂർവ്വപരിഭവം നിമിത്തം ചെല്ലാതിരുന്നതിനാൽ ഭൂ

തന്മാർ വിഷമിച്ചു. ഇനി ഒരു മൃഗത്തെത്തന്നെ കൊണ്ടു പോകണമെന്നുവെച്ചു യോക്കിനടക്കുമ്പോൾ ഒരു സുഭഗാകൃതിയായ ഉഷാപാലൻ (അജപാലൻ എന്നും കേൾവിയുണ്ട്) തന്റെ കട്ടകത്തിനു തീരത്തായി വൃക്ഷത്തിൽ കയറി താൻ നിന്നിരുന്ന ശാഖയുടെ മൂലത്തെത്തന്നെ വെട്ടുന്നതുകണ്ട് അവനെ മൃഗത്തെ നിയ്ക്കിച്ചു തല്ല വസ്രവം ധരിപ്പിച്ചു. ഒന്നും സംസാരിക്കരുതെന്നും പറഞ്ഞുറപ്പിച്ചു കൂട്ടിച്ചു കൊണ്ടുപോയി. വിചാഹമണ്ഡപത്തിന്റെ മുമ്പിൽ കെട്ടിയിരുന്ന തിരശ്ശീലയിൽ രാവണന്റെ ചിത്രത്തെക്കണ്ട് ആ മൃഗം 'അഭഭഭഭണോ രാഭണോ' എന്നു പറഞ്ഞപ്പോൾ അപശബ്ദമെന്ന് ആ സ്ത്രീ ആക്ഷേപിക്കുകയും അവളോടു മത്സരികളായ ചില വിഭാഗന്മാർ:

'കുംഭകണ്ഠഭകാരോസ്തി ഭകാരോസ്തിവിഭീഷണേ

രാക്ഷസാനാം കുലശ്രേഷ്ഠാരാഭഭണോ നൈവരാവണം' (*).

എന്നു സമാധാനം പറഞ്ഞ് അതിനു സാധുരൂപം സാധിക്കുകയും ചെയ്തു.

വിചാഹാനന്തരം ശയനഗൃഹത്തിൽചെന്നു ആ വിരസൻ മൃഷ്ടാശനജന്മമായ സൗഹൃദംകൊണ്ട് ഉടനെ ശാഡനിദയെ പ്രാപിച്ചു. സ്വപ്നത്തിൽ 'ഉഷാ ഉഷാ! ഉഭാ ഉഭാ!' എന്നിങ്ങനെ ബഹുശഃ വിളിച്ചുപറയുന്നതു കേട്ടിട്ടു സമീപത്തിരുന്ന വിദൂഷിയായ വധു അന്ധാളിച്ചപ്പോൾ ചില വിഭാഗന്മാർ അവന്റെ പരമാത്മ

(*) കുംഭകണ്ഠനിൽ 'ഭ' കാരമുണ്ട്. വിഭീഷണനിലും 'ഭ' കാരമുണ്ട്. അതുകൊണ്ടു രാക്ഷസശ്രേഷ്ഠൻ രാ 'ഭ' ണന്തന്നെയോണം; രാവണനല്ല.

ത്തെ അവളോടു പറഞ്ഞു. ഈ പ്രകൃതത്തിൽ ചേന്ന്,

ഉഷ്ണോദ്ധവതിഷം വാരംവാ

തസ്തൈദത്താവിപുലനാതംബാ? *

എന്ന ശ്ലോകം കേട്ടിട്ടുണ്ട്. (ഭായ് താംബുലദാനം ചെയ്യുപ്പോൾ സപാചോന്മുഖനായ ആ അജപാലൻ തന്റെ മുഖത്തിൽ ആടുകൾ വിഷ്ണുവിസർജ്ജനം ചെയ്യുന്നു എന്നുള്ള വിചാരത്തോടുകൂടി 'ഘൃ ഘൃ' എന്നു നിഷ്ഠിവനം ചെയ്തു എന്നും ഒരു പ്രവാദം ഉണ്ട്.) ഏതായാലും അനക്ഷര ക്ഷിപ്തമായ ഭാവിയിനെ ആശ്രിതിരായി തിരസ്കരിച്ചതിന്റെ ശേഷം അയാൾ നിർദ്വിണ്ണനായി ഭദ്രകാളിയെ സേവിക്കുന്നതിന്നു സമീപത്തു് ഒരു വനാന്തർഗ്ഗതമായ ക്ഷേത്രത്തിൽ അഭയാശ്രിയിൽ ചെന്നുചേർന്നപ്പോൾ ദേവി പുറമേ സഞ്ചരിക്കാൻ ചോയിരിക്കുകയായിരുന്നു. അവൻ ക്ഷേത്രത്തിനകത്തു കടന്നു വാതിൽ സാക്ഷയിട്ടു. കുറെ കുഴിഞ്ഞപ്പോൾ ദേവി തിരിച്ചുവന്നു വാതിലടച്ചിരിക്കുന്നതുകണ്ടു്, 'ആരാണകത്തു്?' എന്നും അവൻ ധ്വജതയോടുകൂടി അകത്തിൽ നടക്കൊണ്ടു് 'ആരാണു്' പുറത്തു്?' എന്നും ചോദിച്ചതിന്റെ ശേഷം ദേവി എങ്ങിനെയെങ്കിലും മനുഷ്യരഞ്ചാരം തുടങ്ങുന്നതിന്നുമുമ്പിൽ അകത്തു കടക്കണമല്ലോ എന്നുള്ള ഉൽക്കണ്ഠ നിമിത്തം താൻ കാളിയാണു് എന്നുള്ള പരമാർത്ഥത്തെ പറഞ്ഞു. അപ്പോൾ അവൻ വാതിൽ തുറക്കാതെ അകത്തു തന്നെ ഇരുന്നുകൊണ്ടു് എന്നാൽ 'ഞാൻ ദാസനാണു്' എന്നു പറഞ്ഞതുകേട്ടു ദേ

(*) ഉഷ്ണം എന്നു പറയുമ്പോൾ ഒന്നുകിൽ ഷകാരം അല്ലെങ്കിൽ രേഫം, രണ്ടിലൊന്നു ലോപിക്കുന്ന ഒരാൾക്കാണ് ഈ സൂന്ദരിയെ കൊടുത്തതു്.

വി സന്തോഷിച്ചു 'കാളിദാസാ! നീ എന്തിനാണ് എന്റെ ക്ഷേത്രത്തിൽ കടന്നിരിക്കുന്നത്? നിനക്ക് എന്താണ് അപേക്ഷയുള്ളത്' എന്നു ചോദിക്കയും, കാളിദാസൻ 'എനിക്ക് വിദ്യയുണ്ടാക്കിത്തന്നല്ലാതെ ഞാൻ വാതിൽ തുറക്കുന്നതല്ല' എന്നു ശാഗ്ദംപിടിച്ചതിനാൽ വാതിലിന്റെ ഇടയിൽകൂടി നാക്കു പുറത്തേയ്ക്കു നീട്ടുന്നതിനു ദേവി നിയോഗിച്ചതിൻവണ്ണം അദ്ദേഹം ചെയ്തയും തന്റെ ഷൂരികാഗ്രംകൊണ്ടു ദേവി അരിൽ വിദ്യാപ്രമോദ ചിന്താമണിമന്ത്രത്തെ എഴുതുകയും ചെയ്തു ഉടനെ കാളിദാസൻ മഹാകവിയായിത്തീർന്നു; വാതിൽ തുറന്നു ദേവിനെ നമസ്കരിച്ചു സൂതിച്ചു.

സൗന്ദര്യവിഭൂമഭുവോ ഭവനാധിപത്യ-
സംപത്തികല്പതരവസ്രിപരേ ജയന്തി
എതേ കവിതപകുരേ പ്രകരാവഞ്ചോധ
പുണ്ണവസുവ ജഗജ്ജനിപ്രണാമാഃ *

ഇത്യാദിയായി എന്താനും ശ്ലോകങ്ങൾ അടങ്ങിയിട്ടുള്ള സൂചന അപ്പോൾ കാളിദാസനാൽ നിർമ്മിക്കപ്പെട്ടതാണെന്നു കേട്ടിട്ടുണ്ട്.

ഇപ്രകാരം അനുഗ്രഹകവിയായിത്തീർന്നു അദ്ദേഹം തിരിയേവന്നു ഭായ്യയെ കണ്ടപ്പോൾ 'അസ്മികശ്ചിദപാഗ്വിശേഷഃ?' (എന്തെങ്കിലും പറയാനുണ്ടോ) എന്ന് അവൾ ചോദിച്ചു എന്നും, അനന്തരം അദ്ദേഹം ആ ചോ

* മേ ലോകമാതാവായ ത്രിപുരാദേവി! അവിടുത്തേയ്ക്കു നമസ്കാരം. ഈ നമസ്കാരം സൗന്ദര്യത്തിനൊരു കളിനിലവും, ലോകാധിപത്വം നൽകുന്ന കല്പകവൃക്ഷവും, കവിതപമാകുന്ന ആമ്പലിനെ വിടർത്തുന്ന പുണ്യചന്ദ്രനമാകുന്നു.

ഭൃത്തിലെ പദത്രയത്തെ ആദിയിൽചേർത്തു 'അസൃഷ്ടത രസ്യം ദിശി ദേവതാശ്ച' ഇത്യാദിയായി 'കുചാരസംഭവത്തേയും', 'കുചിൽ കാന്താവിരഹഗുണാ സപാധികാ രപ്രമത്തഃ' ഇത്യാദിയായി 'മേഘസന്ദേശ'ത്തേയും, 'വാഗത്ഥാവിവസംപൂർണ്ണത' ഇത്യാദിയായി 'രഘുചംശ'ത്തേയും നിർമ്മിച്ചു എന്നും പ്രാപിദ്ധിയുണ്ട്."

മേൽക്കാണിച്ച ഐതിഹ്യം വളരെ വാസ്തവമാണെന്നു തീർച്ചപറഞ്ഞുകൂടെങ്കിലും, സകലരും ഒരുപോലെ—കുഗ്രാമങ്ങളിൽപ്പോലും—പറഞ്ഞുവരുന്നതാകയാൽ ഇതിവിടെ ചേർത്തതാണ്. ഈ ഐതിഹ്യപ്രകാരം കാളിദാസൻ ഒരു ഉഷ്ണപാലനോ അജപാലനോ ആണെന്നാണ് ലോകം വരുന്നത്. എന്നാൽ ബ്രാഹ്മണചംശജനായ അദ്ദേഹം അജപാലനായിത്തീർന്നതെങ്ങിനെയെന്നു സംശയം തോന്നാം. അതും കൈരളിയിൽ പറഞ്ഞുകാണുന്നുണ്ട്. വിശിഷ്ടനായ ഒരു ബ്രാഹ്മണൻ തന്റെ ധർമ്മത്തിനോടു കൂടി ഉണ്ണുവെത്തിയായി കാലക്ഷേപം ചെയ്യവെന്നും, അദ്ദേഹത്തിന്റെ ധർമ്മിഷ്ഠിയിൽ അസൂയാലുവായ ഒരു 'കൃശാൻ' അദ്ദേഹം ശേഖരിച്ചുകൊണ്ടുവന്ന ഉണ്ണുധാന്യമാണെന്നു തോന്നുവാൻ കുറേ നെല്ലു് ആ ബ്രാഹ്മണസ്ത്രീയറിയാതെ അദ്ദേഹത്തിന്റെ ഗൃഹത്തിൽ ഉമ്മറത്തു കൊണ്ടുവന്നു വെച്ചുവെന്നും, അതു ഭിന്നിച്ചു കൊണ്ടുവന്നതാണെന്നു കരുതി ആ സാധുവി അകത്തു കൊണ്ടുവെച്ചുവെന്നും, ആ നെല്ലുകൊണ്ട് ആഹാരംചെയ്തു കാലത്തു് ആ ദമ്പതിമാർക്കു് ഒരു സന്താനമുണ്ടായെന്നും, അതാണു പിന്നീടു കാളിദാസനായിത്തീർന്നതെന്നുമാണ് ഐതിഹ്യം. ആ ബ്രാഹ്മണൻ തന്റെ പുത്രനിൽ ബ്രാഹ്മണോ

ചിതമല്ലാത്ത ബുദ്ധി കാണുകയാൽ ഭായ്യയോടു പൂർവ്വചരിത്രത്തെപ്പറ്റി ചോദിക്കയും, അക്കൂട്ടത്തിൽ പറഞ്ഞു പറഞ്ഞ് ഒരു ദിവസം ഉമ്മറത്തു കണ്ടതായ നെല്ല് ഉപയോഗപ്പെടുത്തിയ സംഗതി അറികയും, ആ ആഹാരത്തിന്റെ രസത്തിൽനിന്നുണ്ടായ ബീജമാകയാലാണ് പുത്രൻ ഇങ്ങിനെ ആയതെന്ന് ഊഹിക്കയും, മകനെ അജപാലനാരുടെ കൂട്ടത്തിലേയ്ക്കു കൈവിടുകയും ചെയ്തു. ഇങ്ങിനെയാണ് പ്രാമുഖ്യമായ കാളിദാസൻ അജപാലനായിത്തീർന്നത്. ഇതുപോലെ ഭോജചരിത്രത്തിലും പല ഐതിഹ്യങ്ങൾ കാണുന്നുണ്ട്. പക്ഷേ, കാളിദാസൻ ഭോജസദസ്യമല്ലെന്നു വിമർശനമാരെല്ലാം വിശ്വസിക്കുന്നതുകൊണ്ട് അവയെ ഇവിടെ എടുക്കുന്നില്ല.

കാളിദാസൻ എന്ന ചേർകൊണ്ടുതന്നെ ഇദ്ദേഹം കാളിഭക്തനാണെന്നു തെളിയുന്നുണ്ട്. എന്നാൽ ഇദ്ദേഹം ശാക്തേയനായ ഒരാളല്ല. ശിവനിൽ തികഞ്ഞ വിശ്വാസത്തോടുകൂടിയ ഒരു ഭക്തനാണ് ഈ മഹാൻ. പാർവ്വതി പരമേശ്വരനാറെ ലോകത്തിന്റെ മാതാപിതാക്കന്മാരായിട്ടാണ് ഇദ്ദേഹം വിശ്വസിക്കുന്നത്. രഘുവംശത്തിലെ ആദ്യത്തെ വന്ദനശ്ലോകത്തിലും, കുമാരസംഭവത്തിൽ പാർവ്വതിയുടെ വിവാഹാലോചനയിലും ഈ സംഗതി വ്യക്തമാക്കിയിട്ടുണ്ട്. എങ്കിലും ഇദ്ദേഹം ഒരു ശൈവമതക്കാരനാണെന്നു പറഞ്ഞുകൂടാ അദ്വൈതമാണു കാളിദാസൻ വിശ്വസിച്ചിരുന്ന മതം. കുമാരസംഭവത്തിൽ ഒരിടത്തു ത്രിമൂർത്തികൾ കരേമൂർത്തിയുടെതന്നെ ഭേദങ്ങളാണെന്നും, അവരിൽ ഇന്നാൾ ജ്യേഷ്ഠൻ ഇന്നാൾ അനുജൻ എന്നെന്നാമില്ലെന്നും, അവരുടെ ജ്യേഷ്ഠാനുജഭാവം

സമയഘാതംപോലെയാണെന്നും കാളിദാസൻ സ്വതഃ
വാക്യത്തിൽ പറഞ്ഞിട്ടുണ്ട്.

൩. കാലനിണ്യരീതി

പ്രാചീനരുടെ കാവ്യപാഠം, വാക്യങ്ങളുടേയും കഥ
കളുടേയും താല്പര്യം മനസ്സിലാക്കുകക്കൊണ്ടുമാത്രം തൃപ്തി
പ്പെടുന്ന രീതിയിലായിരുന്നു. കാരോ ശ്ലോകവും പഠിക്കു
മ്പോൾ, അതിന്റെ വിഭക്തി, അനന്വയം, അനന്വയാ
ത്വം, പരിഭാഷ, ഭാവം എന്നീ ക്രമത്തിൽ, ഭാഷാവ്യ
പ്ലത്തിഭാഗത്തിനു വേണ്ടുന്ന വിഷയങ്ങൾമാത്രം മനസ്സി
ലാക്കുകയേ അവർ ചെയ്തിരുന്നുള്ളൂ. അതല്ലാതെ, ആ ഗ്ര
ന്ഥം ഉണ്ടാക്കിയാതാരാണ്? അദ്ദേഹം വേറെ വല്ല ഗ്ര
ന്ഥവും നിർമ്മിച്ചിട്ടുണ്ടോ? അദ്ദേഹത്തിന്റെ ജീവിതകാ
ലം ഏതാണ്? അദ്ദേഹത്തിന്റെ താമസം എവിടെയായി
രുന്നു? അദ്ദേഹത്തിന്റെ കൃതി ആരുടെ ഏതു കൃതിയെ
അനുകരിക്കുന്നതാണ്? എന്നു മുതലായ ചോദ്യങ്ങൾത
ന്നെ പ്രാചീനരുടെ ഇടയിൽ ഉദിച്ചിരുന്നില്ല. ചുരുക്കിപ്പ
റയുന്നതായാൽ, ഒരു ഗ്രന്ഥം പഠിക്കുമ്പോൾ അതിന്റെ
അകത്തുള്ള സംഗതികളെ അറയുകയും അവയെപ്പറ്റി
വാദപ്രതിവാദങ്ങൾ ചെയ്യാൻ പഠിക്കുകയും മാത്രമല്ലാ
തെ, ഗ്രന്ഥത്തെയും തൽക്കർത്താവിനേയും പറ്റിയ ഒരു
സ്വരൂപജ്ഞാനമെങ്കിലും ഉണ്ടാക്കുവാൻ പ്രാചീനർ ശ്ര
മിച്ചിരുന്നില്ല. ഇതുനിമിത്തം പുരാതനപണ്ഡിതന്മാർക്കു
എത്രതന്നെ അറിവുണ്ടായിരുന്നെങ്കിലും എന്തോ കരാവ
ണെന്നും അവരുടെ മനസ്സിനു ബാധിച്ചിട്ടുണ്ടായിരുന്നു.

ഈ വൈഷമ്യം നീങ്ങി, പരിഷ്കൃതരീതിയിലുള്ള വിദ്യാഭ്യാസം നമുക്കു ഇടയിൽ നടപ്പാക്കുവാൻ കാരണം നമുക്കു പാശ്ചാത്യരിൽനിന്നു കിട്ടിട്ടുള്ള പരിചയമാണെന്നു പറയാതെ കഴികയില്ല. പാശ്ചാത്യരുടെ സംസ്കൃതാൽ, നമുക്കു നാം പഠിക്കുന്ന ഗ്രന്ഥത്തെപ്പറ്റി സാമാന്യമായി വേണ്ടുന്ന ഏതു ജ്ഞാനവും കൂടാതെ കഴികയില്ല എന്നായി. ഇംഗ്ലീഷുവിദ്യാലയങ്ങളിൽ പൗരസ്ത്യഭാഷാ ഗ്രന്ഥങ്ങൾ പഠിപ്പിക്കുവാൻ തുടങ്ങിയതോടുകൂടി ആവക ഗ്രന്ഥങ്ങളെക്കുറിച്ച് ചിലതൊക്കെ അറിഞ്ഞെ കഴിയു എന്നുള്ള നിർബ്ബന്ധവും നേരിട്ടു. ഈ ഘട്ടത്തിലാണ്, മുമ്പുള്ളവർ അവരുടെ ചരിത്രം എഴുതിവെക്കുവാൻ തുടങ്ങിയതുകൊണ്ടുള്ള കോട്ടം നമുക്കറിവാൻ ഇടയായത്.

ഈ സ്കന്ത പരിഹരിക്കുവാനുള്ള ശ്രമവും പാശ്ചാത്യപണ്ഡിതന്മാർ തന്നെ ചെയ്തിരിക്കുന്നു. 'പാശ്ചാത്യരിൽ പ്രൊഫസർ മാക്സ് മുളർ, വീബർ, മാക്ഡൊണാൾഡ് മുതലായ അനേകം മഹാത്മാക്കൾ, വളരെക്കാലം ഭാരതീയ സാഹിത്യം പഠിച്ച് അതിന്റെ ഗുണാതിശയത്തെ യഥാർത്ഥമായിട്ടറിയുകയും, ആ സാഹിത്യത്തിന് ഒരു ചരിത്രമെഴുതുവാൻ ശ്രമിക്കുകയും ചെയ്തു. അവരുടെ ഗ്രന്ഥങ്ങളിൽ പറ്റുന്ന അഭിപ്രായങ്ങളെപ്പറ്റി നമുക്കു ധാരാളം ഭിന്നാഭിപ്രായങ്ങളുണ്ടാകാമെന്നിരിക്കിലും, നമുക്കു തിരെ പരിചയമില്ലാത്തതായ ഈ വിമർശനരീതി അവലംബിച്ചു പ്രാചീനചരിത്രപരിശീലനത്തിൽ മഗ്ഗപ്രഭംഗം ചെയ്ത പാശ്ചാത്യരാണെന്നു സമ്മതിക്കേണ്ടിയിരിക്കുന്നു.

മഹാകവി കാളിദാസരുടെ കാലത്തെപ്പറ്റി അങ്ങി

നെ നിരൂപണം ചെയ്തിട്ടുള്ള വിദഗ്ദ്ധന്മാരുടെ ഇടയിൽ പല അഭിപ്രായങ്ങളുമുണ്ട്.

(1) ചിലർ, കാളിദാസന്റെ ജനനം ക്രിസ്തുപൂർവ്വം ഏഴാം നൂറ്റാണ്ടിലാണെന്നഭിപ്രായപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു. ഈ അഭിപ്രായത്തെ സ്ഥാപിക്കുവാൻ പറയത്തക്ക തെളിവുകൾ ഉണ്ടെന്നും കാണുന്നില്ല.

(2) ചേറെ ചിലർ,

“ധന്വന്തരിക്ഷപണകാമരസിംഹശങ്ക-
വേതാളഭട്ടഘടകല്പരകാളിദാസാഃ
ഖ്യാതോ വരാഹമിഹാരോഹ പരേസ്തഭായാം
രത്നാനിവൈവരജചിന്ധവിക്രമസ്വ.” *

എന്നു ജ്യോതിർവിദാരണമെന്ന ഗ്രന്ഥത്തിലുള്ള ശ്ലോകത്തെയും, അതിനെ അടിസ്ഥാനമാക്കിപ്പറയുന്ന ചില കഥകളേയും പ്രമാണമായെടുത്തു കാളിദാസരുടെ കാലം നിണ്ഡിക്കുന്നു. ധന്വന്തരി മുതലായവരും കാളിദാസരും ഒരു സഭയിലായിരുന്നതുകൊണ്ട് അവർ സമകാലികരാണെന്നു തീർച്ചയാണല്ലോ. അവരിൽ ഒരാളായ വരാഹമിഹിരൻ ക്രിസ്തുപൂർവ്വം ആറാം നൂറ്റാണ്ടിൽ മരിച്ചതായി ചേറെ ചില ലക്ഷ്യങ്ങളെക്കൊണ്ടു തീർച്ചപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു. അതുകൊണ്ട് ആറാം നൂറ്റാണ്ടു തന്നെയാണു കാളിദാസരുടെ കാലം. ഇതാണ്വരുടെ ന്യായം.

(3) മറു ചിലർ പറയുന്നത് ഇതൊന്നുമല്ല. ക്രിസ്തുപൂർവ്വം ആറാം നൂറ്റാണ്ടിൽ ജീവിച്ചിരുന്ന പ്രവരസേന

* ധന്വന്തരി, ക്ഷപണകൻ, അമരസിംഹൻ, ശങ്ക, വേതാളഭട്ടൻ, ഘടകല്പരൻ, കാളിദാസൻ, വരാഹമിഹിരൻ എന്നിവർ വിക്രമാർക്കരാജാവിന്റെ സഭയിലെ നവരത്നങ്ങളാണ്.

രാജാവിനാൽ കാശ്മീരാധിപതിയായി നിശ്ചയിക്കപ്പെട്ട മാതൃഗുപ്തന്റെതന്നെ മറ്റൊരു പേരാണ് കാളിദാസൻ എന്നത്. മാതാവിനാൽ=കാളിയാൽ, ഗുപ്തൻ=രക്ഷിക്കപ്പെട്ടവൻ, അതായതു കാളിദാസൻ എന്നിങ്ങിനെ മാതൃഗുപ്തപദത്തിന്ന് അർത്ഥം വ്യാഖ്യാനിച്ചു, അതിനെ അവലംബിച്ചിട്ടാണ് ഈ അഭിപ്രായക്കാർ പുറപ്പെടുന്നത്.

(4) ഇനി വേറെ ചിലർ ഇതൊന്നുമല്ലാതെ മേഘസന്ദേശത്തെ ആശ്രയിച്ചിട്ടു കാളിദാസരുടെ കാലം നിർണ്ണയിക്കുവാൻ ശ്രമിക്കുന്നു. അവരുടെ പ്രമാണം,

കേനായ് ചേന്നിക്കൊടുമുടി ഹരിക്കുന്നിതോ ഹന്ത! വകാ-
രെന്നായ് സിദ്ധാഗനകളറിവീല്ലാതെ വക്ത്രങ്ങൾ പൊക്കി
കനായ് നോക്കെസ്സരസനിച്ചുസ്ഥാനവും വിട്ടുപൊങ്ങി-
ദിങ് നാഗക്കയുടിപലിപെടാതുത്തരാശയ്ക്കുപോക.*

എന്നു യക്ഷൻ മേഘത്തോടു സന്ദേശിക്കുന്ന ശ്ലോകത്തിൽ കാളിദാസൻ സമാസോക്തിരീत्या തന്റെ കാവ്യങ്ങളെ ഭൂഷിക്കുന്നതിന്നു തുനിഞ്ഞിട്ടുള്ള ദിങ് നാഗൻ എന്ന ഒരു വിഭാഗത്തെപ്പറ്റിപ്പറഞ്ഞിരിക്കുന്നതായി മഹാമഹോപാധ്യായ മല്ലിനാഥൻ മേഘസന്ദേശവ്യാഖ്യാനത്തിൽ എഴുതിട്ടുള്ള അഭിപ്രായമാണ്. ദിങ് നാഗപണ്ഡിതൻ അസംഗമെന്നു പേരായ ഒരു ബുദ്ധമതപണ്ഡിതന്റെ ശിഷ്യനാണ്. അസംഗൻ ജനിച്ചതു ബുദ്ധമഹർഷിയുടെ അപതാരത്തിനുശേഷം തൊള്ളായിരം കൊല്ലം കഴിഞ്ഞിട്ടാണെന്നു തിബത്തിലുള്ള ചില രേഖകളിൽനിന്നറിയുന്നു. എന്നല്ലാ, ക്രിസ്തുപൂർവ്വം 568-ൽ അസംഗൻ ഇന്ത്യയിൽ ജീവിച്ചിരുന്നതായും ചില പഴയ ലക്ഷ്യങ്ങളുണ്ട്. അതു

* തർജ്ജമകൾ നാരായണമേനോൻ.

കൊണ്ടു ദിങ് നാഗാചായുരുടെ കാലം ആറാം നൂറ്റാണ്ടിലാണെന്നു വരുന്നു. കാളിദാസൻ ദിങ് നാഗന്റെ ശുവായതുകൊണ്ടു അദ്ദേഹത്തിന്റെ കാലവും അതായിരിക്കണം.

(5) ഇനി, ചേദാ ചിലർ രഘുവംശകാവ്യത്തെ കൊണ്ടു കാളിദാസൻ ക്രിസ്തുപൂർവ്വം ആറാം നൂറ്റാണ്ടിലാണു ജീവിച്ചിരുന്നതെന്നു തെളിയിപ്പാൻ ശ്രമിക്കുന്നു. രഘുവംശത്തിൽ,

“തത്രാഹ്ണാവരോധാനാം ഭൗൗഷ്ഠ്യകതവിക്രമം

കപോലപാടലാദേശി ബഭ്രുവരഘുമേഷ്ടിതം.” 4-66 *

എന്ന ശ്ലോകംകൊണ്ടു രഘുവംശരാജാവു ഹ്രണരെ ജയിച്ചതായി വർണ്ണിച്ചിരിക്കുന്നു. രഘുവംശത്തിന്നു കാളിദാസൻ മൂലഗ്രന്ഥമായി പിടിച്ചിട്ടുള്ള വാമീകീരമായണത്തിൽ ഹ്രണസംജ്ഞ കാണുന്നില്ല. അതുകൊണ്ടു കാളിദാസരുടെ കാലത്തിൽ ഹ്രണവർഗ്ഗക്കാർ പ്രബലന്മാരായിരുന്നുവെന്നും, അവരെക്കൂടി തന്റെ നായകൻ ജയിച്ചതായി വർണ്ണിക്കുന്നതു നായകോൽക്കഷ്ണത്തിന്നു കാരണമാണെന്നു കരുതിട്ടാണു കവി ഇങ്ങനെ വർണ്ണിച്ചതെന്നും വിചാരിക്കാം. ഹ്രണന്മാർ (യവനന്മാർ) അഞ്ചാം നൂറ്റാണ്ടിന്നു ശേഷമാണു ഇന്ത്യയിൽ വരികയും കാരോരോ രാജാക്കന്മാരെ ജയിക്കുകയും ചെയ്യതെന്നു ചരിത്രപ്രസിദ്ധമാണു്. അതുകൊണ്ടു കാളിദാസരുടെ കാലം ക്രിസ്തുപൂർവ്വം ആറാം നൂറ്റാണ്ടാണെന്നു വരുന്നു.

* അവിടെ, രഘുവിന്റെ പരാക്രമം, ഹ്രണരാജാക്കന്മാരുടെ അന്തഃപുരസ്ത്രീകളുടെ കവിർത്തങ്ങളിൽ അരുണവർണ്ണമുണ്ടാക്കിത്തീർത്തു. (ഭത്താക്കന്മാരെ രഘു നിഗ്രഹിച്ചുവെന്നു താല്പര്യം.)

(6) മരൊന്മാര കൂട്ടർ രഘുവംശത്തെപ്പിടിച്ചുതന്നെ പ്രകാശാന്തരേണ കാളിദാസരുടെ ജീവിതകാലം നിർണ്ണയിക്കുവാൻ ശ്രമിക്കുന്നു. രഘുവംശം 14-ാം സർഗ്ഗം 40-ാം ശ്ലോകത്തിൽ “ഹായാഹി ഭൂമേഃ ശശിനോ മലതപനാ രോപിതാശുഭിമതഃ പ്രജാഭിഃ” (ജനങ്ങൾ, ഭൂമിയുടെ നിഴലിനെ, ശുഭിമാനായ ചന്ദ്രന്റെ കളങ്കമാണെന്നു പറയുന്നവല്ലോ.) എന്നിങ്ങിനെ, ഭൂമിയുടെ നിഴലാണു ചന്ദ്രഗ്രഹണത്തിന്നു കാരണമെന്നുള്ള തത്വത്തെ പ്രസ്താവിച്ചിരിക്കുന്നു. ഗ്രഹണത്തെ സംബന്ധിച്ച യഥാർത്ഥമായ ഈ തത്വം പ്രാചീനരായ ആയുർവാക്ക്കുണ്ടായിരുന്നില്ല. ഗ്രീക്കുപണ്ഡിതന്മാരിൽനിന്നു പഠിച്ചു് ആയുർഭട്ടയാണ് ഈ തത്വം കന്നാമതു ഹിന്ദുക്കളുടെ ജ്യോതിശ്ശാസ്ത്രത്തിൽ പ്രയോഗിച്ചതു്. ആയുർഭട്ടൻ അഞ്ചാം നൂറ്റാണ്ടുകാരനാണു്. അതുകൊണ്ടു്, ആയുർഭട്ടന്റെ കാലത്തിന്നുശേഷം അതായതു് ആറാം നൂറ്റാണ്ടിൽ ആണു കാളിദാസരുടെ കാലമെന്നു നിർണ്ണയിക്കാം.

(7) വേറെയൊരുകൂട്ടർ കുമാരസംഭവത്തിൽനിന്നു കാളിദാസരുടെ കാലം നിർണ്ണയിക്കുവാൻ ശ്രമിക്കുന്നു. അവരുടെ യുക്തി ഇതാണു്: - കുമാരസംഭവത്തിൽ,

“അഥൈഷധീനാമധിപസ്യ വൃദ്ധേ
തിഥൌ ച ജാമിത്രഗുണാനപിതായാം
സമേതബന്ധുഹ്വിമവാൻ സുതായാ
വിവാഹഭീക്ഷാവിധിനപരിപൂർവ്വ” *

(*) അനന്തരം, ചന്ദ്രന്നു വൃദ്ധിയുള്ള ദിവസം, ഏഴാം ഭാവത്തിന്നു ഗുണമുള്ള തിഥിയിൽ, ഹിമവാൻ ബന്ധുസമേതനായി മകളുടെ വിവാഹഭീക്ഷയെ നടത്തി.

എന്ന ശ്ലോകത്തിൽ ഉള്ള 'ജാമിത്ര' ശബ്ദം ഗ്രീക്കുഭാഷയിലുള്ള ഡാഗ്മാട്രാൻ (Dagmatran) എന്ന ശബ്ദത്തിന്റെ അപഭ്രംശമാണ്. ഹിന്ദുക്കൾ ഗ്രീക്കുകാരോടു ജ്യോതിഷം പഠിച്ചതിനുശേഷം ഗ്രീക്കുഭാഷയിൽനിന്നു സംസ്കൃത ഭാഷയിൽ വന്നുകൂടിയതാണ് ഈ ശബ്ദം. ഗ്രീക്കുകാരോടു ജ്യോതിഷം പഠിച്ച ഹിന്ദുക്കളിൽ പ്രധാനി ആയുർദ്വേനാണ്. അതുകൊണ്ട്, ആയുർദ്വേനശാഷം, അതായത് ആരാന്താരാണ്ടിൽ, ആണു കാളിദാസരുടെ കാലമെന്നു കിട്ടുന്നു.

(8) മറ്റു ചിലർ സംസ്കൃതഭാഷയുടെ അഭിവൃദ്ധിക്കു രണ്ടുകാലത്തെ കല്പിച്ച് അതിൽ രണ്ടാമത്തെ കാലത്തിലാണ് കാളിദാസന്റെ ഉല്പത്തി എന്നു പറഞ്ഞിരിക്കുന്നു. അവർ പറയുന്ന ആദ്യത്തെക്കാലം പ്രാചീനമാണ്. രണ്ടാമത്തെ കാലം ക്രിസ്തുപൂർവ്വം രണ്ടാം നൂറ്റാണ്ടാണ്. ഒരു ഭാഷയിൽ സരസകാവ്യങ്ങൾ എഴുതുന്നവരായ മഹാകവികൾ എപ്പോഴുണ്ടാകുന്നുവോ, അപ്പോഴാണ് അതിന്റെ അഭിവൃദ്ധിക്കാലം. ഇതിൽ ആദ്യകാലത്തു മഹാകവി കാളിദാസൻ ഉണ്ടായതായി ശങ്കിക്കുക വയ്യ. രണ്ടാമത്തെ കാലത്തു അതായതു രണ്ടാം നൂറ്റാണ്ടിൽ ആണ് കാളിദാസന്റെ ഉല്പത്തി. ഇതാണ് അവരുടെ വാദം.

(9) ഇനിയും ചിലർ ഇപ്പറഞ്ഞവയിൽനിന്നു വിലക്ഷണമായ ഒരു പ്രകാരത്തിൽ കാളിദാസരുടെ കാലനിണ്ണയം ചെയ്യാനൊരുങ്ങുന്നു. അവരുടെ ഊഹം ഇങ്ങിനെയാണ്: ക്രിസ്തുപൂർവ്വം ഒന്നാം നൂറ്റാണ്ടിൽ, വളരെ പാണ്ഡിത്യവും കവിത്വവും ഉള്ള അശ്വമേധാവി എന്ന് ഒരു ബൌദ്ധപണ്ഡിതൻ ഉണ്ടായിരുന്നു. അദ്ദേഹം ബുദ്ധ

ചരിതം എന്നൊരു കാവ്യം നിർമ്മിച്ചിട്ടുണ്ട്. അരിലുള്ള പല ശ്ലോകങ്ങൾക്കും കാളിദാസരുടെ ശ്ലോകങ്ങൾക്കും തമ്മിൽ ആശയംകൊണ്ടു സാമ്യമുണ്ട്. അതുകൊണ്ട് അ വരിലൊരാൾ മറ്റൊരാളുടെ ശേഷം ജീവിച്ചവനാണെന്നു വിചാരിക്കാം. ഏതുകവിയുടെ ആശയത്തെ മറ്റൊരു കവി എടുത്തിരിക്കുന്നുവോ, ആ കവി പ്രാചീനനായ ണം. അങ്ങിനെ വരുമ്പോൾ ആ രണ്ടു കവികളിൽ ഏ താളുടെ കാലം മറ്റു തെളിവുകളെക്കൊണ്ടു നിശ്ചയിക്കാ മോ അദ്ദേഹം പ്രാചീനൻ, മറ്റൊവൻ അർച്ചാചീനൻ എ ന്നാണു വിമർശനിയമം. പ്രകൃതത്തിൽ അശപേഷാഷന്റെ കാലം തീർച്ചപ്പെടുത്തുകൊണ്ട് കാളിദാസൻ അർച്ചാചീനനെ ന്നും, അശപേഷാഷൻ ഒന്നാം നൂറ്റാണ്ടുകാരനാകയാൽ കാളിദാസന്റെ കാലം രണ്ടാം നൂറ്റാണ്ടാണെന്നും വ രുന്നു.

(10) ഇനിയൊരു കൂട്ടർ ഇത്രയെന്നും ബുദ്ധിമുട്ടു കൂടാതെ അതിവേഗത്തിൽ മഹാകവി കാളിദാസന്റെ ജീവിതകാലം നിർണ്ണയിക്കുന്നു. അവർക്കുള്ള പ്രമാണം ജ്യോതിവിദാഭരണമാണ്. ജ്യോതിവിദാഭരണം എന്നത് ഒരു ജ്യോതിശ്ശാസ്ത്രഗ്രന്ഥമാകുന്നു. അതിന്റെ പ്രണേതാവു കാളിദാസനാണത്രേ. ആ ഗ്രന്ഥത്തിൽ കാളിദാസൻതന്നെ “വർഷഃ സിന്ധുരദർനാമ്പരഗുണൈശ്ചാതേകലേനസന്ധിതേ മാസേമാഗാധസംജ്ഞകേത്രവിഹിതോ ഗ്രന്ഥക്രിയോപക്രമഃ” (*) എന്ന ശ്ലോകാഭ്യന്തിൽ തന്റെ ജീവിതകാലത്തെ വ്യക്ത

(*) സിന്ധുരം 7, ദർനം 6, അംബരം 0, ഗുണം 3 അതായതു 3067 കലിസംവത്സരം കഴിഞ്ഞതിനുശേഷം വസന്തമാസത്തിലാണ് ഈ ഗ്രന്ഥമുണ്ടാക്കാൻ തുടങ്ങിയത്.

മായിപ്പറഞ്ഞിരിക്കുന്നു. ഇതിൽ പറഞ്ഞ സിന്ധുരാദി അംകുസംജ്ഞകളെക്കൊണ്ടു കിട്ടുന്ന 3067 കല്യുബ്ധത്തെ തട്ടിച്ചുനോക്കിയാൽ ക്രിസ്തുപബ്ധാരംഭത്തിന്നു മുമ്പാണ് ഇതിൽ പറഞ്ഞ കാലമെന്നു കാണാം.

ഇങ്ങനെ പത്തു പ്രകാരത്തിലാണ് ചില വിമർശനാർ കാളിദാസരുടെ കാലത്തെ നിരൂപണം ചെയ്തിട്ടുള്ളതു്. ഇതിൽ 1-ാമത്തെ പക്ഷത്തിൽ 7-ാം നൂറ്റാണ്ടും, 2 മുതൽ 7 വരെ പക്ഷപ്രകാരം 6-ാം നൂറ്റാണ്ടും, 8-ാം, 9-ാം പക്ഷങ്ങളിൽ 2-ാം നൂറ്റാണ്ടും, 10-ാമത്തെ പക്ഷത്തിൽ ക്രിസ്തുപബ്ധത്തിന്നു മുമ്പും ആണു കാളിദാസരുടെ കാലമെന്നു പറയേണ്ടതില്ലല്ലോ. ഈ വക യുക്തികളെയെല്ലാം പൂർവ്വപക്ഷനിലയിൽ കുരുതുവാനേ നമുക്കു വീചുത്തിയുള്ളൂ. ക്ലേശകഷ്ടമായി നിരൂപണം ചെയ്യുന്നപക്ഷം ഇവയുടെ അസാധുതപം സ്പഷ്ടമാകുന്നതാണ്. പ്രകൃതത്തിൽ പാശ്ചാത്യരുടെ കാലനിണ്ണയരീതിയെക്കാണിപ്പാൻ മാത്രമാണ് ഇവയെ പ്രദർശിപ്പിച്ചിട്ടുള്ളതു്. അതിനാൽ ഇവയുടെ ഖണ്ഡനത്തിന്നിവിടെ ഒരുങ്ങുന്നില്ല. സാധുപായ കാലനിണ്ണയമേതെന്നു മുകളിൽ വ്യക്തമാകും.

=====

൪. കാലനിണ്ണയം.

പാശ്ചാത്യഗ്രന്ഥകാരന്മാരിൽ പലരും സംസ്കൃത സാഹിത്യത്തെപ്പറ്റി നിരൂപണംചെയ്യുന്നതിൽ, പ്രാചീനകവികളെ കുറിയുന്നത്ര അവാചിനകാലത്തേക്കു കൊണ്ടുവരുവാനാണ് ശ്രമിച്ചിട്ടുള്ളതു്. ഹിന്ദുക്കൾ അ

നാദിയെന്നു ഗണിച്ചുവരുന്ന വൈദികസാഹിത്യത്തിന്നു തന്നെ, സാധിക്കാവുന്നേടത്തോളം അർച്ചാചിന്ത സമ്പർക്കപ്പെട്ടിട്ടുള്ള സ്ഥിതിക്കു, മറ്റുള്ളവയുടെ കഥ പാഠ്യേണമിട്ടില്ലാ. എന്നല്ലാ, ഒരുവിധം നിവൃത്തിയുണ്ടെങ്കിൽ, ശ്രീകൃഷ്ണൻ മുതലായ പാശ്ചാത്യരിൽ നിന്നു, പണ്ടു സംസ്കൃതസാഹിത്യത്തിലേക്കു പല ഗുണങ്ങളും ഉണ്ടായിട്ടുണ്ടെന്നും പാശ്ചാത്യർ വാദിക്കുന്നുണ്ട്. ഈ വക സംഗതികളാൽ, പാശ്ചാത്യപരിഷ്കാരികളായ ഇന്ത്യൻ യുവജനങ്ങൾക്കു, വാസ്യവർത്തിൽ പ്രാചീനസംസ്കൃതകവികളുടെ പേരിൽ ഉണ്ടാവേണ്ടതായ ബഹുമാനം കുറഞ്ഞു പോകുന്നു. അതുകൊണ്ടു, പാശ്ചാത്യരുടെ സാഹിത്യചരിത്രങ്ങളെ പൗരസ്ത്യരിൽ അവജ്ഞാബുദ്ധികൂടാതെ പരിശോധിച്ചു ഗുണദോഷനിരൂപണം ചെയ്താണു വേണ്ടതു്. അങ്ങിനെ നിരൂപണം ചെയ്യുമ്പോൾ മഹാകവി കാളിദാസർ ജീവിച്ചിരുന്ന കാലത്തെപ്പറ്റി, അദ്ദേഹത്തിന്റെ വക മാളവികാഗ്നിമിത്രം, ശാകുന്തളം എന്നീ രണ്ടു നാടകങ്ങളിൽനിന്നു കിട്ടുന്ന തെളിവുകൾ നമുക്കു വളരെ സഹായിക്കും.

മേൽപറഞ്ഞ രണ്ടു നാടകങ്ങളിൽ കാണുന്ന ആദ്യന്തരമായ ചില ലക്ഷ്യങ്ങൾ നോക്കിയാൽ, കാളിദാസർ ജീവിച്ചിരുന്നതു ക്രി. മു. 200-100 കൊല്ലങ്ങൾക്കിടയിലായിരിക്കണമെന്നു് ഊഹിക്കാം. മാളവികാഗ്നിമിത്രത്തിൽ പുഷ്പമിത്രൻ, അഗ്നിമിത്രൻ, വസുമിത്രൻ എന്നിങ്ങിനെ മൂന്നു പേരെപ്പറ്റി കാളിദാസൻ പറയുന്നുണ്ട്. സേനാനായകനായ ഒരു പുഷ്പമിത്രൻ, മൌര്യവം

ശത്തിലെ ഒടുവിലെ രാജാവും തന്റെ സാമീപ്യമായിരുന്ന ബൃഹദ്രഥനെ വധിച്ചു മഗധരാജാവായി സിംഹാസനാരോഹണം ചെയ്തവെന്നു പഴയ ഇന്ത്യാചരിത്രത്തിൽ പറഞ്ഞിട്ടുണ്ട്. ഈ പുഷ്പമിത്രൻ സംഗരാജവംശത്തിലെ ഒന്നാമത്തെ രാജാവും, തന്റെ പരാക്രമത്താൽ യവനന്മാരെ അധരൂടെ വടക്കൻരാജ്യത്തേയ്ക്ക് ആട്ടിയോടിച്ച വീരനാണ്. മഹാഭാഷ്യകാരനായ പതഞ്ജലി, പുഷ്പമിത്രനേയും അദ്ദേഹത്തിന്റെ ആസ്ഥാനസഭയേയും, അദ്ദേഹം ചെയ്ത അശപമേധയാഗത്തേയും, യവനന്മാരെയും പറ്റി പ്രസ്താവിച്ചിട്ടുള്ളതിനാൽ പതഞ്ജലി പുഷ്പമിത്രന്റെ സമകാലികനായിരിക്കണം. പതഞ്ജലിയുടെ കാലം ക്രി. മു. 150-നും 450-നും മദ്ധ്യേ ആണെന്നു പണ്ഡിതർ സത്യപ്രതസാമിശ്രാമി പ്രസ്താവിച്ചിരിക്കുന്നു. പതഞ്ജലിയുടെ കാലത്തെപ്പറ്റി ഡാക്ടർ ഭണ്ഡാർക്കർ എഴുതിട്ടുള്ള ഒരു പ്രബന്ധത്തിൽ ഈ സംഗതി വിശദമായി സ്ഥാപിക്കുകയും ചെയ്തിട്ടുണ്ട്. മാളവികാഗ്നിമിത്രം നാടകത്തിലെ നായകനായ അഗ്നിമിത്രന്റെ പിതാവു് ഈ പുഷ്പമിത്രനാണെന്നും, അദ്ദേഹം ക്രി. മു. 150-ഓണ്ടിലൊ അതിനടുത്ത കാലത്തോ ജീവിച്ചിരുന്നാളാണെന്നും എല്ലാ ചരിത്രജ്ഞന്മാരും സമ്മതിക്കുന്നുണ്ട്.

അഗ്നിമിത്രൻ പുരാണങ്ങളിൽ പ്രസിദ്ധനായ ഒരു രാജാവല്ല. വിഷ്ണുപുരാണത്തിൽ, വരുവാൻപേരുന്ന രാജാക്കന്മാരുടെ കൂട്ടത്തിൽ മാത്രമേ അഗ്നിമിത്രൻ എന്നൊരാളെ പറഞ്ഞുകാണുന്നുള്ളൂ. 'നാടകം പ്രാതവൃത്തം സ്മൃതം' എന്ന വചനപ്രകാരം, ഹൈന്ദവനാടകങ്ങളിലെ ഇതിവൃത്തം 'പ്രാത'മായിരിക്കണമെന്നു നിയ

മുണ്ടു്. 'പുരാണം' എന്നതിന്നു പുരാണപ്രസിദ്ധം എന്നാണല്ലോ താല്പര്യം. അപ്പോൾ മഹാകവി കാളിദാസൻ മാളവികാഗ്നിമിത്രത്തിൽ, യാതൊരു പുരാണത്തിലും പറയപ്പെടാത്ത ഒരു രാജാവിനെ നായകനായി കല്പിച്ചുതെങ്ങിനെ? വാസുദത്തിൽ കാളിദാസൻ 'നാടകം പുരാതവൃത്തംസ്യാത്' എന്ന പഴയ നിയമം സ്വീകരിക്കാതെ, ഒരു പുതിയ പ്രസ്ഥാനത്തെ അവലംബിച്ചു്, അക്കാലത്തു രാജ്യം വാണിന്നു ഒരു രാജാവിനെ നായകനായി എടുത്തതായിരിക്കണം. മാളവികാഗ്നിമിത്രത്തിലെ പ്രസ്താവനയിൽ,

“പുരാണമിത്യേവ ന സാധുസർവ്വം
ന ചാപികാര്യം നവമിത്യവ്യം;
സന്തഃസമീക്ഷ്യാന്യതരഃ ജ്ഞേതേ
മൂഢഃ പരപ്രത്യയനേയബുദ്ധിഃ”

എന്നുള്ള ശ്ലോകം ഈ ഊഹത്തെ സഹായിക്കുന്നുമുണ്ടു്. പുരാണം (പഴയതു്) ആണെന്നുള്ള ഏക കാരണത്താൽ എല്ലാ കാവ്യവും നല്ലതെന്നോ നചം (പുതുതു്) ആണെന്നുള്ളതുകൊണ്ടു നല്ലതല്ലെന്നോ നിയമമില്ലെന്നും, വിഭാഗമാർ പരീക്ഷിച്ചുനോക്കി രണ്ടിലൊന്നു സ്വീകരിക്കുമെന്നും, മറ്റുള്ളവർ പറയുന്നതുപോലെ വിചാരിക്കുന്നവർ മൂഢന്മാരാണെന്നുമാണല്ലോ ഇതിന്റെ സാരം. ഇതിൽ കാവ്യത്തിന്റെ വിശേഷണമായ 'പുരാണം' പദം പ്രത്യേകം നോക്കുക. പുരാണം എന്നതിന്നു പണ്ടുണ്ടാക്കിയതു് എന്നാണർത്ഥമെങ്കിലും കവിയുടെ പ്രാചീനതയെ കുറിക്കാനായിട്ടാണു് ആ പ്രകൃതത്തിൽ പുരാണപദം പ്രയോഗിച്ചിട്ടുള്ളതെങ്കിലും, മാളവികാഗ്നിമിത്ര

ത്തിലെ ഇതിവൃത്തം പുരാണപ്രസിദ്ധമല്ലായ്യാലും, കാവ്യവും ഇതിവൃത്തവും സൂക്ഷ്യാലോചനയിൽ അഭിന്നമാകയാലും, വർത്തമാനകാലികനായ ഒരു നായകന്റെ കഥയെ താൻ നാടകത്തിനായി എടുത്തതിനുള്ള ഒരു ന്യായംകൂടി മഹാകവി ഈ പദ്യംകൊണ്ടു പറഞ്ഞിട്ടുള്ളതായി വിചാരിക്കാവുന്നതാണ്. ഈ ഊഹം ശരിയാണെന്നുവന്നാൽ കാളിദാസർ അഗ്നിമിത്രരാജാവിന്റെ സമകാലികനാണെന്നു സിദ്ധിക്കും.

ഈ സംഗതിയെ പിന്താങ്ങുന്നതിന്നു, മാളവികാഗ്നിമിത്രത്തിലെ ഭരതവാക്യത്തേയും ഉദാഹരണമായി എടുക്കാം. സംസ്കൃതനാടകങ്ങൾ പ്രായേണ 'കിന്തേഭൂയഃ പ്രിയമുപകരോമി' (ഇനിയെന്നാണു ഞാനങ്ങയ്ക്കു പ്രിയമായിട്ടാണു ചെയ്യേണ്ടതു്) എന്ന ചോദ്യത്തോടുകൂടി അവസാനിക്കുകയും, ആ ചോദ്യത്തിന്നുത്തരമായി രാജ്യം സമൃദ്ധമായി വരേണമെന്നും, രാജാവു പ്രജകളെ ചേണ്ടും വിധം പാലിക്കണമെന്നും, നാട്ടിൽ കാലവഷമുണ്ടാകേണമെന്നും, പ്രജകൾ സുഖസമൃദ്ധിയോടുകൂടി ജീവിക്കണമെന്നും മറ്റും ഭരതവാക്യം ചൊല്ലി എല്ലാവരും രംഗത്തിൽനിന്നു പോകയുമാണു പതിച്ചു്. ഈ രീതിയിലുള്ള ഉപസംഹാരമാണു് സംസ്കൃതത്തിലുള്ള എല്ലാ നാടകങ്ങളിലും കാണുന്നതു്. മാളവികാഗ്നിമിത്രത്തിലാകട്ടെ ഇതിൽ കുറെ വ്യത്യാസമുണ്ടു്. അതിന്റെ ഉപസംഹാരത്തിൽ പതിവുപ്രകാരമുള്ള ചോദ്യം കഴിഞ്ഞു് അതിന്നുത്തരമായിട്ടുള്ള ഭരതവാക്യം,

...

“ആശാസ്ത്രമീതിവിഗമ പ്രഭൃതിപ്രജാനാം
സംപത്ത്യതേനഖലുഗോപ്തരിനാഗ്നിമിത്രേ.”

എന്നാണ്. അഗ്നിമിത്രൻ ഭരണകർത്താവായിട്ടിരിക്കുമ്പോൾ പ്രജകളുടെ ക്ഷേമാഭിവൃദ്ധിക്കായി പ്രവർത്തിക്കേണ്ട ആവശ്യമില്ലെന്നാണല്ലോ ഇതിന്റെ സാരം. ഇതിലെ ‘ഗോപ്തരി അഗ്നിമിത്രേ’ എന്നുള്ള ‘സതിസപ്തമി’യുടെ പര്യായാഗത്തിൽനിന്നു നാടകനിർമ്മാണമുണ്ടായത് അഗ്നിമിത്രൻ രാജാവായി വാഴുന്ന കാലത്താണെന്നു തെളിയുന്നു. ഈ ഉദാഹരണത്തിൽനിന്നും കാളിദാസൻ അഗ്നിമിത്രത്തിന്റെ സമകാലികനാണെന്നു തെളിയുന്നുണ്ട്. അഗ്നിമിത്രന്റെ കാലം ക്രി. മു. രണ്ടാം നൂറ്റാണ്ടാണെന്നു മുമ്പു കാണിച്ചിരിക്കയാൽ കാളിദാസരുടെ കാലവും അതായിരിക്കണമെന്നു തീർച്ചപ്പെടുത്താം.

ഇനി ശാകന്തളത്തേയും കന്നു പരിശോധിക്കാം. ഈ നാടകത്തിൽ കാളിദാസൻ പിന്തുടർച്ചാവകാശത്തെപ്പറ്റിയും മോഷണത്തെപ്പറ്റിയും അക്കാലത്തു നിലവിലുണ്ടായിരുന്ന നിയമങ്ങളെ ഉപന്യസിച്ചിട്ടുണ്ട്. ശാകന്തളം ആരാമങ്കത്തിൽ ശാകന്തളയെ സ്വീകരിക്കാത്തതിൽ പശ്ചാത്തപിക്കുന്ന ഭൂഷ്യന്തമഹാരാജാവിന്റെ കയ്യിലേയ്ക്കു, പ്രധാനമന്ത്രി താൻ അന്നു തീർപ്പുചെയ്ത ഒരു പൗരകാര്യത്തെക്കുറിച്ചുള്ള വിജ്ഞാപനപത്രം അയയ്ക്കുന്നുണ്ടല്ലോ. അതിൽ കപ്പൽക്കച്ചവടക്കാരനായ ധനമിത്രൻ എന്നൊരു ചെട്ടി കപ്പൽ മുങ്ങി മരിച്ചുവെന്നും, ധനമിത്രനു സന്തതിയില്ലായ്കയാൽ, നിയമപ്രകാരം അയാളുടെ മുതൽ സക്കാരിലേയ്ക്കു ചേരേണ്ടതാണെന്നും ആണു പറയുന്നത്. ‘സന്തതിയില്ലായ്ക’ എന്നു കേട്ടപ്പോൾ, രാജാ

വു, ധനമിത്രൻ ധനികനാകയാൽ അയാൾക്ക് അനേകം ഭായ്മാരുണ്ടായിരിക്കുമെന്നും, അവരിലൊക്കെപ്പു ഗഭിണിയാക്കിട്ടുണ്ടോ എന്ന് അന്വേഷണം നടത്തണമെന്നും പറയുന്നു. ധനമിത്രന്റെ ഭായ്മയായ സുകേതഃശ്രഷ്ടിയുടെ മകൾ ഗർഭമുണ്ടായി പുംസവനം കഴിഞ്ഞിരിപ്പുണ്ടെന്നു കേട്ടപ്പോൾ, രാജാവു 'ഗർഭ പിത്രം രിക്തമഹതി' (ഗർഭസ്ഥനായ ശിശുവിന്ന് അച്ഛന്റെ സ്വത്തിന്നു വകാശമുണ്ടു , എന്നു കല്പിക്കയും ചെയ്യുന്നു. ഇതിൽനിന്നു കാളിദാസരുടെ കാലത്തു് ഒരു വിധവയ്ക്കു തന്റെ ഭർത്താവിന്റെ സ്വത്തിന്നുവകാശമുണ്ടായിരുന്നില്ലെന്നു വ്യക്തമാകുന്നുണ്ടു്. ധനമിത്രനു വിധവയായ ഒരു ഭായ്മയുണ്ടോ എന്നല്ല, അയാളുടെ വിധവമാക്കാക്കെങ്കിലും ഗർഭമുണ്ടോ എന്നാണു രാജാവു് അന്വേഷിപ്പാൻ കല്പിക്കുന്നതു്. രാജാവിന്റെ വിധി, ഗർഭസ്ഥനായ ശിശുവിന്നു പിതാവിന്റെ സ്വത്തിന്നുവകാശമുണ്ടെന്നുമാണു്. ഇതി രാജാവിന്റെ ഈ വിധിയെ ധർമ്മശാസ്ത്രവചനങ്ങളുമായി തട്ടിച്ചുനോക്കാം. ധർമ്മശാസ്ത്രകർത്താക്കന്മാരിൽ മനു, ആപസ്തംബൻ, ബോധായനൻ, വസിഷ്ഠൻ എന്നവർ വിധവയെ ഭർത്താവിന്റെ സ്വത്തിന്നു പിന്തുടച്ചാവകാശിനിയായി അംഗീകരിക്കുന്നില്ല. നാരദനും കാത്ര്യായനനും വിധവമാക്കു ഭർത്താവിന്റെ സ്വത്തിൽനിന്നു ചിലവിന്നു കിട്ടുവാൻമാത്രം അവകാശമുണ്ടെന്നു സമ്മതിക്കുന്നുണ്ടു്. ഗൌതമനും ബൃഹസ്പതിയും ഭർത്താവിന്റെ സ്വത്തിൽ വിധവയ്ക്കു, സപിണ്ഡന്മാരുടെ കൂട്ടത്തിൽ കാഹരിക്കു് അവകാശം കല്പിച്ചിരിക്കുന്നു. ശംഖൻ, ലിഖിതൻ യാജ്ഞവല്ക്യൻ എന്നിവർ വിധവയ്ക്കുള്ള അവകാശത്തെ

പുണ്യമായി സമ്മതിക്കുകയും ചെയ്യുന്നു. ഇപ്പറഞ്ഞ സ്മൃതികർത്താക്കന്മാർ വിധവാവകാശത്തിന്റെ ക്രമികമായ അംഗീകരണത്തെയാണ് കാണിക്കുന്നത്. ശാകന്തളത്തിൽ വിധവയുടെ അവകാശം സമ്മതിച്ചു കാണാത്തതുകൊണ്ട് ആ അവകാശത്തെ സമ്മതിക്കത്തക്കവരായ മന, ആപസ്കംബൻ, ബോധാനന്ദൻ, വസിഷ്ഠൻ എന്നിവരുടെ പിന്മുറ വിധവാവകാശവാദികളായ നാരദൻ, കാത്രായനൻ, ഗൌതമൻ, ബൃഹസ്പതി, രംഭൻ, ലിഖിതൻ, യാജ്ഞവല്ക്യൻ എന്നിവരുടെ മുമ്പും ആണ് ശാകന്തളത്തിന്റെ നിർമ്മാണകാലമെന്നു തീർച്ചപ്പെടുത്താം. ധനമിത്രന്റെ വിധവയ്ക്കു ഗർഭമുണ്ടോ എന്നുള്ള രാജാവിന്റെ അന്വേഷണം വസിഷ്ഠസ്തുതിയിലെ വചനമനുസരിച്ചിരിക്കുന്നതിനാൽ, ഈ നാടകകാലം വസിഷ്ഠസ്തുതിയുണ്ടായതിന്നു ശേഷമാണെന്നും നിശ്ചയിക്കാം. മേൽപറഞ്ഞ സ്മൃതികർത്താക്കന്മാരിൽ ചിലരുടെ കാലം ക്രി. പി. ഒന്നാം നൂറ്റാണ്ടാണെന്നു സാഹിത്യചരിത്രജ്ഞന്മാർ നിർണ്ണയിച്ചിരിക്കുന്നതുകൊണ്ട് അതിന്നൊരുകൂറോ മുമ്പായിരിക്കണം കാളിദാസന്റെ കാലമെന്നു തീർച്ചയാക്കാം.

ഈ ഊഹത്തെ സഹായിക്കുന്നതിന്നും, ആരാമകത്തിന്റെ ആരംഭത്തിലുള്ള പ്രവേശകത്തിൽ കാണുന്ന മോഷണനിയമത്തിന്റെ സൂചനയും എടുക്കാം. ശക്രാവതാരതീർത്ഥത്തിന്നടുത്തുള്ള ഒരു മുക്കുവൻ, തനിക്കു മത്സ്യത്തിന്റെ ഉള്ളിൽനിന്നു കിട്ടിയ ഒരു രത്നമോതിരം വിററു വിച മരവാനായി നഗരത്തിൽ വരികയും, അവിടെവെച്ച് ആ മോതിരത്തിന്മേൽ രാജാവിന്റെ തിരുനാമം കൊത്തിയതായിക്കണ്ട് അതു സർക്കാർവകയാണെന്നു

റാച്ചു നഗരാദ്ധ്യക്ഷന്റെ വരുതിയിലുള്ള രണ്ടു പൊലീസ്സുകാർ പുളിയെ പിടിച്ച് കേസ്സാക്കുകയും ചെയ്യുന്നുണ്ട്. ഈ കുറ്റത്തിനു പുളിയും പോലീസ്സുകാരും പ്രതീക്ഷിക്കുന്നതു മരണശിക്ഷയാണ്. ഇതിൽനിന്നു കാളിദാസന്റെ കലത്തു രത്നമോഷണത്തിനു മരണശിക്ഷ നടപ്പുണ്ടായിരുന്നു എന്ന് ഉറപ്പാക്കാം. ഇനി നമുക്കു മോഷണത്തെ സംബന്ധിച്ചു, പ്രത്യേകമായി രത്നം മുതലായ മഹാപദവസ്തുക്കളുടെ മോഷണത്തെ സംബന്ധിച്ചും മനുവിന്റെ കാലം മുതൽക്കിങ്ങോട്ടു നടപ്പിലുണ്ടായിരുന്ന നിയമങ്ങളെ പരിശോധിക്കുക. മനു, ആപസംബൻ, ബോധായനൻ, വസിഷ്ഠൻ, ഗൌതമൻ, നാരദൻ എന്നീ സ്മൃതികാരന്മാരുടെ കാലങ്ങളിൽ മേല്പത്തെ കുറ്റത്തിനു മരണശിക്ഷ നടപ്പിലിരുന്നില്ലെന്നു കാലം പരിഷ്കരിച്ചതോടുകൂടി കുളവു കുറ്റത്തിനു മരണശിക്ഷ അതിരുകുവിഞ്ഞു ഒന്നാണെന്നു തോന്നുകയും, ക്രമേണ ഇതിൽ കുറച്ചുഭേദം കല്പിക്കുകയും ചെയ്തു. ബുദ്ധസ്തതി, യാജ്ഞവല്ക്യൻ, വ്യാസൻ എന്നിവരുടെ കാലങ്ങളിൽ കുളവിനുള്ള ശിക്ഷ പിഴയിടുകയോ തൂക്കിക്കൊല്ലുകയോ മതി എന്നാക്കി. പ്രകൃതത്തിൽ കുളവിനു വധംതന്നെ വരുമെന്നു പറഞ്ഞുകാണുന്നതുകൊണ്ടു കാളിദാസരുടെ കാലം ബുദ്ധസ്തതിയുടെ മുമ്പിലാണെന്നു വരുന്നു. ബുദ്ധസ്തതി ജീവിച്ചിരുന്നതു ക്രി. പി. ഒന്നാം നൂറ്റാണ്ടിലാണെന്നു സർവ്വസമ്മതവുമാണ്.

ഇത്രയും പ്രസ്താവിച്ചതിൽനിന്നു മഹാകവി കാളിദാസരുടെ ജീവിതകാലം ക്രി. മു. 300 നും 100-നും മദ്ധ്യേ ആയിരിക്കണമെന്നു സിദ്ധിക്കുന്നു.

൭. കൃതികൾ - സാമാന്യനിരൂപണം.

മഹാകവി കാളിദാസന്റെ കൃതികളായി മൂന്നു കാവ്യങ്ങളും മൂന്നു നാടകങ്ങളുമാണുള്ളത്. അവയിൽ കാവ്യങ്ങൾ 1. രഘുവംശം, 2. കുമാരസംഭവം, 3. മേഘസന്ദേശം എന്നിവയും, നാടകങ്ങൾ 1. മാളവികാഗ്നിമിത്രം, 2. വിക്രമോർജ്ജീയം, 3. ശാകുന്തളം എന്നിവയും ആകുന്നു.

ഇവയിൽ 'മാളവികാഗ്നിമിത്രം' കവിതാഗുണങ്ങളെക്കൊണ്ട് അല്പം താന്നപടിയിലാണിരിക്കുന്നതെന്നും, അതുകൊണ്ട് അതിന്റെ കർത്താവു കാളിദാസനല്ലെന്നും ചില സാഹിത്യചരിത്രകാരന്മാർ ശങ്കിച്ചിട്ടുണ്ടെങ്കിലും ആ അഭിപ്രയം വിദ്വത്സമ്മതമല്ല. കവിതാഗുണങ്ങളെക്കൊണ്ട് മാളവികാഗ്നിമിത്രത്തിന്നു മറ്റു കൃതികളേക്കാൾ വലിയ കുറവുണ്ടെന്നു പറഞ്ഞുകൂട; ഇവി അഥവാ കുറവുണ്ടെങ്കിൽത്തന്നെ, അതുകൊണ്ടുമാത്രം അത് അന്യകൃതിയാണെന്നു വരുന്നതുമല്ല. കവിയുടെ വയസ്സ്, പരിചയം മുതലായവയെ ആശ്രയിച്ചിട്ടാണ് ലോകകവിതാഗുണങ്ങളുടെ സ്ഥിതി. ആംഗലകാളിദാസനായ ഷേക്സ്പിയറുടെ എല്ലാ കൃതികൾക്കും ഗുണം തുല്യമാണോ? എങ്കിലും അദ്ദേഹമുണ്ടാക്കിയ കൃതികളിൽ വല്ലതിനേയും പറ്റി വല്ല അചകാശത്താലും പുറപ്പെട്ടിട്ടുണ്ടോ? ജോൺസന്റെ ജീവചരിത്രം എഴുതുവാൻ ബാസപൽ ഉണ്ടായതുപോലെ കാളിദാസന്റെ ഒരു ബാസപൽ ഇല്ലാതിരുന്നതാണ് ഈ വക ശങ്കകൾക്കു കാരണം. കാളിദാസകൃതികളെ അനേക പരിവൃത്തിയാ

യിച്ച് അവയിൽ പ്രാജ്ഞ സദൃശമായിട്ടുള്ള വസ്തുതകൾ, അലങ്കാരങ്ങൾ, ധ്വനികൾ മുതലായവയുടെ ചമല്ലാത്ത ശയമറിഞ്ഞിട്ടുള്ളവരായും മാളികാഗ്നിമിത്രത്തെ പുറത്തള്ളുവാൻ ധൈര്യപ്പെടുമെന്നു തോന്നുന്നില്ല. അതിനാൽ മുകളിൽപ്പറഞ്ഞ ആറു കൃതികളുടേയും പ്രാജ്ഞതാമ്യ കാളിദാസനാണെന്നു സിദ്ധിക്കുന്നു.

ഇവ കൂടാതെ, വേറേയും ചില ഗ്രന്ഥങ്ങൾ കാളിദാസകൃതികളായിട്ടുണ്ടെന്നു ചില വിമർശകന്മാർ അഭിപ്രായപ്പെട്ടിട്ടുണ്ട്. 1. ശ്രാമളാദണ്ഡകം, 2. ഋതുസംഹാരം, 3. നളോദയം, 4. സുതിലഗ്നിക, 5. ജ്യോതിർദ്വിദാഭരണം എന്നീ ഗ്രന്ഥങ്ങൾ കാളിദാസകൃതങ്ങളാണെന്നു അവർ പറയുന്നു. ഇവയിൽ ശ്രാമളാദണ്ഡകവും, ഋതുസംഹാരവും സുഹൃദയഹൃദയോല്പാദകങ്ങളായ കൃതികളാണെങ്കിലും ധ്വനികളെക്കൊണ്ടു നോക്കുമ്പോൾ അവയ്ക്കു കാളിദാസകൃതികളായിരിപ്പാൻ അർഹത പോരെന്നാണു പറയേണ്ടതു്.

നളോദയം എന്നതു് ഒരു യമകകാവ്യമാണു്. ധ്വനിയർത്ഥകമായ കാളിദാസൻ തീരെ ശബ്ദാലങ്കാരമയമായ നളോദയത്തിന്റെ നിർമ്മാണത്തിനായി പുറപ്പെട്ടുവെന്നു വിചാരിപ്പാൻ പ്രയാസമായിരിക്കുന്നു. ഈ അഭിപ്രായത്തെ വലിയ കോയിത്തമ്പുരാൻതന്നെ പറഞ്ഞിട്ടുണ്ട്. അവിടുന്ന് ഇങ്ങിനെ എഴുതിയിരിക്കുന്നു:—

“മാലുവശാഭി കാവ്യങ്ങളുടേയും ശാകുന്തളാഭി നാടകങ്ങളുടേയും കർത്താവായ കാളിദാസൻ നളോദയത്തെപ്പോലെ ക്ഷേപലം ശബ്ദാലങ്കാരപ്രധാനമായ ഒരു കാവ്യ

ത്തെ നിർമ്മിക്കുന്നതിൽ പ്രയത്നം ചെയ്തിരിക്കുമെന്നു വിശ്വസിക്കുന്നതു വളരെ പ്രയാസപ്പെട്ടുവേണ്ടിയിരിക്കുന്നു. 'ഭാഗവതസിദ്ധാന്തചന്ദ്രിക' എന്ന ഒരു നിബന്ധത്തിൽ 'രഘുചംശ'കർത്താവും 'നളോദയ'കർത്താവും കരാറാതന്നെ എന്നായിട്ടു പ്രതിപാദിച്ചിട്ടുണ്ട്. എന്നാൽ ആയതു സഹൃദയന്മാർക്കു കട്ടാതന്നെ ഹൃദയംഗമമായിരിക്കുന്നില്ല.

ഇതി സ്മൃതിചന്ദ്രികയുടേയും, ജ്യോതിർദ്വിദാഭരണത്തിന്റേയും കാര്യമാണു നോക്കാനുള്ളതു്. ഇവയിൽ സ്മൃതിചന്ദ്രിക ഒരു വൈദികസ്മൃതിയും, ജ്യോതിർദ്വിദാഭരണം ഒരു ജ്യോതിഷഗ്രന്ഥവും ആണ്. ജ്യോതിർദ്വിദാഭരണകർത്താവു താൻ കാളിദാസനാണെന്നും, താനാണു രഘുചംശാദികാവ്യങ്ങളും, ശാകുന്തളാദി നാടകങ്ങളും നിർമ്മിച്ചിട്ടുള്ളതെന്നും പറയുന്നുണ്ടു്. അതിനെ വിശ്വസിക്കുവാൻ വേണ്ടിയോ എന്നു തോന്നുമാറു മാളവനാട്ടിൽ വിക്രമാദിത്യരാജാവു വാഴുന്ന കാലത്താണു താനിവ രചിച്ചിട്ടുള്ളതെന്നും, 'ശങ്ക' മുതലായി 'നവരത്നങ്ങൾ' എന്നു പറയപ്പെടുന്ന വിക്രമാർക്കസദസ്യന്മാർ ഇതിന്നു സാക്ഷികളാണെന്നും അദ്ദേഹം പ്രസ്താവിക്കുന്നു. അധികത്തെളിച്ചു് അവിശ്വാസത്തെ ജനിപ്പിക്കുന്നതാകയാൽ ഈ പ്രസ്താവത്തെയും നമുക്കു വിശ്വസിക്കാൻ പ്രയാസമായിരിക്കുന്നു. ചകാരതുക്കാരാദികളെക്കൊണ്ടു തുലാം വികൃതമായ ജ്യോതിർദ്വിദാഭരണം കാളിദാസകൃതിയായിരിപ്പാൻ ഒരു കാലത്തും പാടില്ലാത്തതാണ്. അതിനാൽ, കാളിദാസന്റെ കാലം മുതൽക്കു് ഇന്നേവരെയും പല കവികളിലും കണ്ടുവരുന്ന കാളിദാസപട്ടഭൂമമാണു ജ്യോതിർദ്വിദാഭരണകാരനെക്കൊണ്ടു മേൽപ്രകാരം എഴുതിച്ചതെന്നു വിശ്വ

സിപ്പാൻ. ജ്യോത്സ്യൻ മന്ത്രവാദിക്കു ബന്ധു എന്നു പറയാറുള്ളതുപോലെ ഈ വിഭാഗം സ്മൃതിപത്രികാകർത്താവിനും കാളിദാസപദത്തിൽ കരോഹരി കൊടുത്തതിൽ ഒട്ടും അശ്ചയ്യപ്പെടുവാനില്ല.

വാസുദത്തിൽ കാളിദാസരുടെ സ്വാമിയായിരുന്ന വിക്രമാദിത്യനും നവരത്നകുമാപ്രസിദ്ധനായ വിക്രമാദിത്യനും ഒന്നായിരിപ്പാൻതന്നെ വഴിയില്ല. ഹേബർ, ലിൻ മുതലായവർ അഭിപ്രായപ്പെടുന്നതുപോലെ നവരത്നകുമാപ്രസിദ്ധനായ വിക്രമാദിത്യൻ ക്രിസ്തുവർഷം 1040-നും 1090-നും മദ്ധ്യേ ജീവിച്ചിരുന്ന ദേഹവും ഭോജൻ എന്നു കൂടി പേരുള്ളൊരു മറ്റൊരു വിക്രമാദിത്യനായിരിക്കാനാണു വഴിയുള്ളത്. എന്നാൽ ഭോജനേന്ദ്രസ്തംബന്ധിച്ചു പ്രസിദ്ധമായിട്ടുള്ള അനേകം ഐതിഹ്യങ്ങൾക്കു വഴിയായി. കാളിദാസൻ, ഭവഭൂതി മുതലായവർ ഭോജസദസ്യന്മാരായിരുന്നുവെന്ന് ഐതിഹ്യമുണ്ടല്ലോ. ആ കാളിദാസനായിരിക്കാമെന്നു നമ്മുടെ പൗരസ്ത്യകാളിദാസനായ ജ്യോതിർവിദാഭരണകാരൻ. എന്നാൽ കാളിദാസൻ ഭവഭൂതിയേക്കാൾ 1000 ത്തിലധികം കൊല്ലം മുമ്പാണെന്നു ഡർ മോൺഷ്യർ വിലാസ് മുതലായ വിദഗ്ദ്ധന്മാർ ചെയ്തിട്ടുള്ള ഊഹയും ശരിയാകും. എന്തായാലും ആദ്യം പറഞ്ഞ കാവ്യരചനയും നാടകരചനയുമല്ലാതെ മറ്റു കൃതികളൊന്നും കാളിദാസൻ ഉണ്ടാക്കിയതായി സർവസമ്മതമാകുംവണ്ണം തെളിയുന്നില്ല.

ഇനി, ഈ കൃതികളുടെ നിർമ്മാണത്തിൽ മഹാകവി അറുലംബിച്ചിട്ടുള്ള പൗർവാചയ്ക്കുതന്നെ നോക്കാം. അതിനും നമ്മുടെ ജ്യോതിർവിദാഭരണകർത്താവിനു പ്രയാസമി

ല്ല. അദ്ദേഹം ആ ഗ്രന്ഥത്തിന്റെ ശേഷാദ്ധ്യായത്തിൽ കാളിദാസൻ (താൻ) ആദ്യം രഘുവംശാദികാവ്യത്രയവും മറ്റും നിർമ്മിച്ചുവെന്നും, പിന്നീടാണ് ശാകുന്തളാദികളായ മൂന്നു നാടകങ്ങളുണ്ടാക്കിയതെന്നും പറയുന്നു. അദ്ദേഹത്തിന് അനേകം സംഗതികളിൽ അബദ്ധം പിണഞ്ഞുപോയിട്ടുണ്ടെങ്കിലും, ഈ ഊഹത്തെ സംബന്ധിച്ചുടത്തോളം എറിക്കുദ്ദേഹത്തോടു യോജിപ്പാനാണ് തോന്നുന്നത്. നാടകങ്ങളുടെ നിർമ്മാണം കാവ്യനിർമ്മാണത്തെക്കാളധികം പ്രയാസമുള്ള ഒരു കാര്യമാണ്. നാടകകവിതീരെ അസ്വതന്ത്രനാകുന്നു. നാടകത്തിലെ സകലഭാഗങ്ങളും കഥാപാത്രങ്ങളുടെ വാക്കായിട്ടല്ലാതെ കവിവാക്യമായി രചിക്കുവാൻ നിവൃത്തിയുള്ളവയല്ല. പോരേക്കിൽ കഥാബന്ധത്തിലും പാത്രസൃഷ്ടിയിലും സാമാന്യത്തിലധികം പ്രയാസവുമുണ്ട്. അതുകൊണ്ടുതന്നെയായിരിക്കണം “നാടകാന്തം കവിതപം” എന്ന ചൊല്ലും ഉണ്ടായത്. അതിനാൽ, മഹാകവി കാളിദാസൻ ആദ്യം കാവ്യത്രയം നിർമ്മിച്ചു കവിതാകലയിൽ നല്ല തഴക്കവും പഴക്കവും സമ്പാദിച്ചതിനുശേഷമായിരിക്കണം. നാടകനിർമ്മാണത്തിനു ശ്രമിച്ചതെന്ന് ഊഹിപ്പാൻ യുക്തിയുണ്ട്.

ഇതുപോലെതന്നെ കാവ്യത്രയത്തിലും നാടകങ്ങളിലും ഏതെങ്കിലും കൃതികളാണ് ആദ്യമാദ്യം നിർമ്മിച്ചതെന്നും പര്യാലോചിക്കാം. ഈ പര്യാലോചനയിൽ മുമ്പു രണ്ടാമദ്ധ്യായത്തിൽ കാണിച്ച ഐതിഹ്യത്തിന്റെ സാധുതപം വിചാരണിയമായിരിക്കുന്നു. കാളീപ്രസാദം സിദ്ധിച്ചവനായ മഹാകവിയോടു ഭായ് “അന്ധികശ്ചിദപാഗപിശേഷഃ” എന്നു ചോദിച്ചുവെന്നും, ആ ചോദ്യത്തിൽ അന്തർവിച്ച

‘അന്ധി’ ‘കണ്ഡിൽ’ ‘വാക്യ’ എന്നീ പദങ്ങളെ ആദ്യം വിന്യസിച്ചു കുമാരസംഭവം, മേഘസന്ദേശം, രഘുവംശം എന്നിവയെ അദ്ദേഹം നിർമ്മിച്ചുവെന്നുമാണല്ലോ ഐതിഹ്യം. അപ്പോൾ പദ്യകാവ്യങ്ങളുടെ നിർമ്മാണക്രമം 1. കുമാരസംഭവം, 2. മേഘസന്ദേശം, 3. രഘുവംശം എന്നിങ്ങിനെയാണെന്നു വരുന്നു. എന്നാൽ, സൂക്ഷ്മമായി പരിശോധിക്കുമ്പോൾ ഈ പക്ഷം സമ്മതിക്കുവാൻ വയ്യ.

എന്റെ അഭിപ്രായത്തിൽ, കാളിദാസകാവ്യങ്ങളെ 1. രഘുവംശം 2. കുമാരസംഭവം 3. മേഘസന്ദേശം എന്നീ ക്രമത്തിലാണ് വിഭജിക്കേണ്ടതെന്നു തോന്നുന്നു. കവിതാപരിശ്രമത്തിൽ ആദ്യമായി പ്രവേശിക്കുന്നവർ നല്ല ആത്മവിശ്വാസമില്ലായ്മയാൽ എന്തെങ്കിലും ഒരു കഥയെ ആധാരമാക്കിയും, തങ്ങൾക്കുള്ള അശക്തിയെ പരസ്യമായി സമ്മതിച്ചും, ഗ്രന്ഥത്തിന്റെ നിർദ്ദിഷ്ടമായ പരിസമാപ്തിക്കായി ഇഷ്ടദേവതാനുമസ്കാരം ചെയ്തും ആണു കാവ്യാരംഭിക്കുന്നത്. അപ്പോൾ രഘുവംശഭൂപന്മാരുടെ ചരിത്രമെടുത്തു, “ജഗതഃപിതരൌവന്ദേ” എന്ന് ഇഷ്ടദേവതയെ നമസ്കരിച്ചു, “മന്ദഃ കവിയശഃ പ്രാത്ഥി” എന്ന് തന്റെ അശക്തിയെക്കാണിച്ചു, ചരിത്രമാഹാത്മ്യത്തെ വലുതാക്കിപ്പറഞ്ഞ്, വായനക്കാരുടെ ശ്രദ്ധയെ ആകർഷിക്കുന്ന രഘുവംശകാളിദാസനെ കവിതാപരിശ്രമം തുടങ്ങുന്ന കരാളായിട്ടാണ് നാം കണക്കാക്കുന്നത്. കുമാരസംഭവം ഏതാമത്തേതാണ്. അതിൽ കഥാഭാഗത്തെ പുരാണത്തിൽനിന്നുതന്നെ എടുത്തിരിക്കുന്നു. എങ്കിലും വണ്ണനകളുടെ മാഹാത്മ്യത്താൽ കവി വായനക്കാരെ വിനോദിപ്പിക്കുവാനായി വളരെ സ്വാതന്ത്ര്യമെടുത്തിട്ടുണ്ട്. ‘അന്ധി’ എ

ന്നൊരു മംഗളമല്ലാതെ ഇഷ്ടദേവതാനമസ്കാരവും അശക്തിദ്വേഷാതനവും ഒന്നും അതിചിപ്പ. ഇതു കവിക്ക് കാവ്യനിർമ്മാണത്തിൽ പൂർ്വ്വധികം ധൈര്യം വന്ന കാവ്യസ്ഥയെക്കാണിക്കുന്നു. മേഘസന്ദേശത്തിലാകട്ടെ യാതൊരാധാരവും കൂടാതെ ഒരു വെറും സാധാരണ സംഭവമെടുത്തു വണ്ണനാശുണ്ണംകൊണ്ടുതന്നെ ചായനക്കാരെ ആനന്ദിപ്പിച്ചേക്കാമെന്നുള്ള ധൈര്യമാണു കവിയിൽ നാം കാണുന്നത്. എന്തെങ്കിലും ഒരു കഥയെ ആധാരമായിപ്പിടിച്ച് ഒരു കവിതയുണ്ടാക്കുന്നത് കൊളുപ്പിന്റെ രൂപം നോക്കി ഒരു മരയയെഴുതുന്നതുപോലെ കുറെ സുകരമാണ്. എന്നാൽ കഥാഭാഗത്തെ രീതി ആശ്രയിക്കാതെ ഒരു കാവ്യം നിർമ്മിക്കുന്നത്, ഇന്ദ്രിയവിഷയമല്ലാത്ത ഒരു വസ്തുവിന്റെ മരയ മനോധർമ്മംകൊണ്ടാലോചിച്ചു വരയ്ക്കുന്നതുപോലെ അധികം ഞെരുക്കമുള്ള ഒരു കായ്മമാണു. ഇതിൽ രണ്ടാമത്തെ കൂട്ടത്തിലാണു മേഘസന്ദേശം പെടുന്നത്. ഈ സന്ദേശത്തിൽ ചായത്തക്ക യാതൊരു കഥാവസ്തുവും ഇല്ല. ഒരു യക്ഷിയും യക്ഷനുമെന്നല്ലാതെ നായികാനായകന്മാരുടെ നാമധേയംകൂടി കവി ആലോചിച്ചിട്ടില്ല. ലോകത്തിൽ എത്രയും സാധാരണമായി സംഭവിക്കുന്ന പ്രകാരം ഒരു നായകനു നായികാവിരഹംകൊണ്ടുള്ള പാരവശ്യത്തെ വണ്ണിക്കുകയാണു കവി ചെയ്തിട്ടുള്ളത്. “അപാരേ ഖലു സംസാരേ കവിരേവ പ്രജാപതിഃ” എന്നു പറഞ്ഞതുപോലെ ലോകത്തിന്റെ പ്രാജാപത്യം സിദ്ധിച്ച ഒരു തികഞ്ഞ കവിസാർവ്വഭൗമനായിട്ടാണു സന്ദേശകാളിദാസനെ നാം കാണുന്നത്. അതുകൊണ്ടു മേഘസന്ദേശം കാളിദാസകാവ്യങ്ങളിൽ ഒട്ടുവിലത്തേതായിരിക്കണം.

ഇതിനാടകരൂപത്തിന്റെ പൊതുവും പരിശോധിക്കാം. കവിതാപരിശ്രമം ചെയ്യുന്നവരെപ്പറ്റി മുമ്പു പറഞ്ഞ സംഗതികൾ ഈ പരിശോധനയിലും നമുക്കടിസ്ഥാനമാകുന്നു അങ്ങിനെ നോക്കുമ്പോൾ കാളിദാസരുടെ നാടകരൂപത്തിന്റെ ക്രമം 1. മാളവികാഗ്നിമിത്രം, 2. വിക്രമോർജ്ജയം, 3. ശാകുന്തളം എന്നിങ്ങനെയാണെന്നാണ് എനിക്കു തോന്നുന്നത്. മാളവികാഗ്നിമിത്രത്തിന്റെ പ്രസ്താവനയിൽ മഹാകവി ഒരു നാടകനിർമ്മാതാവിന്റെ നിലയിൽ തനിക്കുള്ള അംഗീകാരത്തെ ധാരാളം കാണിക്കുന്നുണ്ട്. ഭാസൻ, സൗമിളകൻ തുടങ്ങിയ പൂർവ്വകവികളുടെ നാടകങ്ങളിരിക്കുമ്പോൾ നവീനകവിയായ തന്റെ നാടകത്തിൽ ജനങ്ങൾക്കു ബഹുമാനം തോന്നുമോ എന്നു ശങ്കിച്ചു "പുരാണമിത്യേവ ന സാധുസർവ്വം" എന്നു സമാധാനിക്കുകയും ഇതിൽ കവി ചെയ്തിരിക്കുന്നു. ഈ ശങ്കകൾ വിക്രമോർജ്ജയത്തിൽ കാണുന്നില്ല. എന്നാൽ വിക്രമോർജ്ജയത്തിൽ സൂത്രധാരൻ "മാരീഷ, പരിഭോഷാ പൂർവ്വേഷാ കവീനാം ദുഷ്ടരസപ്രബന്ധാ" എന്നു സഭയെ വിശേഷിപ്പിച്ചു പറഞ്ഞിരിക്കുന്നു. ഈ സഭസ്വർ പൂർവ്വകവികളുടെ നാടകങ്ങൾ കണ്ടു രസിച്ചിട്ടുള്ളവരാണ് എന്നാണല്ലോ ഇതിന്റെ സാരം. മുമ്പുള്ള കവികളുടെ നാടകങ്ങൾ കണ്ടിട്ടുള്ള ഇവരുടെ മുമ്പിൽ കാളിദാസൻ തന്റെ നാടകം ആടുവാൻ പറയിക്കുന്നതുകൊണ്ട് ഈ നാടകത്തിലും തന്റെ പരിശ്രമം ഒരു പരീക്ഷ മാത്രമാണെന്നു വരുന്നു. എന്നാൽ "കാളിദാസഗ്രാമിതചസ്മന്നാനവേനത്രോടകേനോപസ്ഥാസ്യേ" (കാളിദാസനുണ്ടാക്കിയതായ പുതിയ ത്രോടകംകൊണ്ട് ഈ

സഭയെ ആരാധിക്കണം) എന്നതിൽനിന്നു കുറച്ചൊരു ധൈര്യവും കവിക്കുണ്ടെന്നു വിചാരിക്കാം. ഇങ്ങിനെ ഒന്നും രണ്ടും നാടകങ്ങൾ പരീക്ഷയായിട്ടു കഴിഞ്ഞു. ശാകുന്തളത്തിലാകട്ടേ സൂത്രധാരൻ നടിയോടു, വിദ്വാന്മാർ നിറഞ്ഞ സഭയാണിതെന്നും, ഇതിൽ കാളിദാസനുണ്ടാക്കിയ പുതിയ നാടകം അഭിനയിക്കണമെന്നും പറയുമ്പോൾ, നടി ആയ്ക്കു പ്രയോഗപരിചയമുള്ളതുകൊണ്ടു ഒരു കുറവും വരികയില്ല എന്നു ബോധിപ്പിക്കുന്നു. അപ്പോൾ സൂത്രധാരൻ—

“വിദ്വാന്മാരഭിനന്ദിച്ചേ
വിജ്ഞാനം സാധുവാജ്ഞ
നല്ലശിക്ഷകഴിച്ചോർക്കു—
മില്ല വിശ്വാസമാത്മനി”

എന്നാണു പറയുന്നതു്. സൂത്രധാരനെക്കൊണ്ടും നടി
യെക്കൊണ്ടും നാടകാഭിനയത്തെപ്പറ്റി പറയിക്കുന്ന ഈ
ഘട്ടത്തെ നാടകനിർമ്മാണപരമായി കവി പറയുന്ന സന്ദ
ർഭമായിട്ടുവേണം വിചാരിക്കുവാൻ. എന്നാൽ, ഇതു വി
ദ്വാന്മാർ നിറഞ്ഞ സഭയാണു്; ഇതിൽ തന്റെ പുതിയ
നാടകം അഭിനയിക്കണം; അങ്ങിനെ ചെയ്യുന്നതു് അവ
രുടെ അഭിനന്ദനം കിട്ടുവാൻ വേണ്ടിയാണു് എന്നു ക
വി പറയുന്നതായി വരുന്നു. തന്റെ നാടകത്തെ കവി
പുതിയ നാടകമെന്നു പറഞ്ഞതിന്റെ താല്പര്യവും നോക്കു
ക. ഇതൊക്കെയും കവിക്ക് നല്ല ചാതുര്യം സിദ്ധിച്ചിട്ടുള്ള
ഒരവസ്ഥയെ കാണിക്കുന്നു. അതിനാൽ, ലോകോത്തര
ഗുണാതിശയത്തോടുകൂടിയതെന്നു സർവ്വസമ്മതമായ ശാകു
ന്തളം, മഹാകവിയുടെ ഒടുവിലത്തെ കൃതിയാണെന്നു വി
ചാരിക്കാവുന്നതാണു്.

അതുകൊണ്ടു, കാളിദാസകൃതികളെ,

1. കാവ്യരത്നം:—(൧) രഘുചംശം, (൨) കുമാരസംഭവം, (൩) മേഘസന്ദേശം.

2. നാടകരത്നം:—(൧) മാളവികാഗ്നിമിത്രം, (൨) വിക്രമോദ്യോഗം, (൩) ശാകുന്തളം

എന്നീ കൃതികളിൽ വിഭജിക്കാവുന്നതാണ്.

൬. കാവ്യരത്നം.

മുമ്പത്തെ അദ്ധ്യായത്തിൽ പ്രസ്താവിച്ച കൃതികളിൽ കാവ്യരത്നത്തെപ്പറ്റിയാണ് ഈ അദ്ധ്യായത്തിൽ വിവരിക്കുവാൻ ഭാവിിക്കുന്നത്.

൧. രഘുചംശം.

“രഘുചംശം” പത്തൊമ്പതു സർഗ്ഗമുള്ള ഒരു മഹാകാവ്യമാകുന്നു. രഘുചക്രവർത്തിയുടെ വംശത്തിൽ ജനിച്ച രാജാക്കന്മാരുടെ ചരിത്രമാണ് ഇതിലെ വിഷയം. രഘുവംശരാജാക്കന്മാരിൽ ഏറ്റവും പ്രധാന പുരുഷനായ ശ്രീരാമന്റെ കഥകൾ ആദികവിയായ വാല്മീകി തന്റെ രാമായണത്തിൽ വിവരിച്ചിട്ടുണ്ടല്ലോ. ആ ആദികവിയെ കാളിദാസൻ പല വിഷയത്തിലും അനുകരിക്കുന്നുണ്ട്. എന്നാൽ, രാമായണത്തിനും രഘുചംശത്തിനും തമ്മിൽ സാരമായ ചില വ്യത്യാസങ്ങൾ ഇല്ലായ്മയില്ല. ഈ കാവ്യത്തിൽ അനുസ്മൃതമായി ഒരു നായകന്റെ കഥയല്ല വർണ്ണിക്കുന്നത്. അനേക നായകന്മാരുടെ കഥകൾ ഇതിൽ അനുക്രമേണ വർണ്ണിക്കുന്നുണ്ട്. അതിനാൽ

ഇവിടെ മുഴുവൻ തുടർന്നിരുന്നതായ ഒരു രസം അംഗിയാക്കി കാണുന്നില്ല. കഥകൾതോറും രസങ്ങൾ മാറി മാറി വരുന്നുണ്ട്.

*

*

*

സൂര്യചംശരാജാക്കന്മാരുടെ കഥകൾ വാല്മീകി രാമായണം, വായുപുരാണം, വിഷ്ണുപുരാണം, മാർക്കണ്ഡേയപുരാണം മുതലായ മഹാഗ്രന്ഥങ്ങളിൽ പറഞ്ഞിട്ടുണ്ട്. അദ്ദേഹം, ചില ഐതിഹ്യങ്ങളേയും അടിസ്ഥാനമാക്കി ഈ കാളിദാസൻ ഈ കാവ്യം നിർമ്മിച്ചിട്ടുള്ളത്. “പുരൂഷവിദ്യാനാമകാണ്ടാക്കിയ പ്രബന്ധങ്ങൾ” തന്നെ മാർക്കണ്ഡേയം ചെയ്തിട്ടുണ്ടെന്നും, “സൂര്യചംശരാജാക്കന്മാരുടെ യോഗ്യതകൾ ചെയ്തിരിക്കട്ടെന്ന് വന്ന് ഈ ചപല കർമ്മത്തിനായി”തന്നെ പ്രേരിപ്പിച്ചുവെന്നും കാളിദാസൻ പറഞ്ഞിരിക്കുന്നു. എന്നാൽ, ഇദ്ദേഹം കഥാവിഷയത്തിൽ പൗരാണികന്മാരുടെ സഹായം കൈക്കൊണ്ടതല്ലാതെ അവർക്ക് അടിമയായിട്ടില്ല. പുരാണകഥകൾക്കും രാഷ്ട്രചംശകഥകൾക്കും തമ്മിൽ പല വ്യത്യാസങ്ങളും കാണുന്നുണ്ട്. വായുപുരാണത്തിൽ ദിലീപൻ “ഖടപാംഗദൻ” എന്നൊരു പേര് കാണുന്നു. അദ്ദേഹത്തിന്റെ പുത്രൻ ദീപ്ബാഹുവും തൽപുത്രൻ രഘുവും ആയിട്ടാണു കാണിച്ചിട്ടുള്ളത്. വിഷ്ണുപുരാണത്തിൽ ഖടപാംഗൻ എന്നൊരു രാജാവു്, അദ്ദേഹത്തിന്നു ദീപ്ബാഹു എന്നൊരു പുത്രൻ, അദ്ദേഹത്തിന്റെ പുത്രൻ രഘു എന്നാണു പറഞ്ഞിട്ടുള്ളത്. രാമായണത്തിലാകട്ടേ അംബരീഷൻ, നഹുഷൻ, യയാതി, നാഭാഗൻ എന്നീ രാജാക്കന്മാരെ വഴിക്കുവഴിയായി പറഞ്ഞു നാഭാഗന്റെ മകനായിട്ടാണു് അജനെ കാണി

ചിട്ട ത്. രഘുവിന്ദായാ, അജനം മേല്പട്ട പതിമൂന്നു രാജാക്കന്മാരുടെ മുന്വിലായിട്ടാണു പറഞ്ഞിട്ടുള്ളത്. കാളിദാസൻ ദിലീപിന്റെ മകനായി രഘുവിന്ദായും, രഘുവിന്റെ പുത്രനായി അജനേയമാണു വണ്ണിച്ചിട്ടുള്ളത്. ഇതുകൊണ്ടു കഥയിലുള്ള വ്യത്യാസം സ്പഷ്ടമാകുന്നുണ്ടല്ലോ.

ഈ മഹാകാവ്യത്തിലെ കഥയെ മൂന്നായി ഭാഗിക്കാം: 1. രാമായണത്തിനുമുമ്പ്, 2. രാമായണം, 3. രാമായണത്തിന്നു പിമ്പ്. ഇതിൽ ആദ്യമുതൽ കമ്പതുസംഗ്രഹംകൊണ്ടു ആദ്യഭാഗവും, കമ്പതു മുതൽ പതിനഞ്ചു കൂടി ആറു സംഗ്രഹംകൊണ്ടു രാമായണവും, ശേഷം നാലു സംഗ്രഹംകൊണ്ടു മൂന്നാംഭാഗവും വണ്ണിച്ചിരിക്കുന്നു.

1. ആദ്യത്തെഭാഗത്തിൽ 1. ദിലീപൻ, 2. രഘു, 3. അജൻ, 4. ദശരഥൻ എന്നിവരുടെ കഥകൾ വഴിക്കുവഴിയായി വണ്ണിച്ചിരിക്കുന്നു. ദിലീപൻവരെ കരച്ഛൻ, കരമ്മ, ഒരു പുത്രൻ എന്നല്ലാതെ അധികംവിവാഹവും അധികം പുത്രന്മാരും ഉണ്ടായിട്ടില്ല. ഇവർ നാലുപേരും കുവിക്കു വളരെ പ്രിയപ്പെട്ട കഥാനായകന്മാരാണ്. ധിലീപനു കാമധേനുവിന്റെ ശാപത്താൽ സന്തതിയില്ലാതെ വരികയും, അതിന്നു പരിഹാരമായി കുലഗുരുവായ വസിഷ്ഠൻ തന്ദിനീഭജനത്തിന്നു നിയോഗിക്കുകയും, തന്ദിനീപ്രസാദത്താൽ അദ്ദേഹത്തിന്നു പുത്രനായി രഘു ഉണ്ടാകുകയും ചെയ്യുന്നു. രഘു ഏറ്റവും പേരുകേട്ട ഒരു ചക്രവർത്തിയായിത്തീർന്നു. അദ്ദേഹം കുട്ടിക്കാലത്തുതന്നെ ഇന്ദ്രനോടുണ്ടായ ഒരു യുദ്ധത്തിൽ ഇന്ദ്രനെ ജയിക്കുകയും, പിന്നെ രാജാവായതിന്നുശേഷം അന്നു ഭൂമയിലുണ്ടായിരുന്ന എല്ലാ രാജാക്കന്മാരേയും ദിഗ്ജയത്തിൽ ജയിച്ചു വിശ്വപാജിത്ത്

എന്ന യാഗം ചെയ്തും ചെയ്തു. ഇദ്ദേഹത്തെപ്പോലെ സകല ഗുണവും തികഞ്ഞും എല്ലാ ദോഷങ്ങളുമൊഴിഞ്ഞും ഉള്ള ഒരു ചക്രവർത്തി ഈ വംശത്തിൽ ഉണ്ടായിട്ടില്ല. അതിനാലായിരിക്കണം കാളിദാസൻ ഇദ്ദേഹത്തിന്റെ പേരുപിടിച്ചു. ഈ കാവ്യത്തിന്നു 'രഘുവംശം' എന്നു പേരിട്ടതു്. രഘുവിന്റെ പുത്രനായ അജൻ വിഭിർരാജാവിന്റെ സോദരിയായ ഇന്ദുമതിയാൽ സ്വയംവരസഭയിൽ വെച്ചു സ്വയം വരിക്കപ്പെടുകയും, അദ്ദേഹത്തിന്നു ഇന്ദുമതിയിൽ ദശരഥൻ ഉണ്ടാകയും ചെയ്യുന്നു. അജൻ യഥാർത്ഥനരാഗത്തിന്റെ ഒരു പരിപൂർണ്ണമാതൃകയാകുന്നു. ദശരഥൻ ഒരു ചെറിയ ശിശുവായിരിക്കുമ്പോൾ ഇന്ദുമതി പൂർവ്വാപം നിമിത്തം ഉദ്യാനത്തിൽവെച്ചു പെട്ടെന്നു മരിച്ചുപോകയും, പ്രിയായിയോഗത്താൽ പരവശനായ അജൻ ഗംഗയും സരയുവും കൂട്ടുന്ന തീർത്ഥത്തിൽ ചാടി ദേഹത്യാഗം ചെയ്തു നിർമ്മലനായിത്തീരുകയും ചെയ്യുന്നു. ദശരഥൻ പൂർവാചാരം വിട്ടു മൂന്നു ഭായ്മാരെ പരിഗ്രഹിക്കുന്നു.

2. രാമായണകഥ സുപ്രസിദ്ധമാണല്ലോ. ദശരഥന്നു മൂന്നു ഭായ്മാരിലും കൂടി 5. രാമൻ, 6. ഭരതൻ, 7, ലക്ഷ്മണൻ, 8. ശത്രുഘ്നൻ എന്നിങ്ങിനെ നാലു പുത്രന്മാരുണ്ടാകുന്നു. അവരാണ്ല്ലോ രാമായണകഥാപുരുഷന്മാർ. കാളിദാസരുടെ രാമായണത്തിൽ ശ്രീരാമന്റെ അവതാരമുതൽ സ്വർഗ്ഗാരോഹണംവരെയുള്ള കഥകൾ അന്തർവീക്ഷണം. രാമായണത്തിൽ രാമന്റെ ബാല്യവിക്രമം, രാവണവധം കഴിഞ്ഞുള്ള പ്രതിപ്രയാണം, സിന്ധുപരിത്യാഗം എന്നീ ഘട്ടങ്ങളെയാണു കവി പ്രത്യേക പ്രതിപ

ത്തിയോടു കൂടി വിസ്മരിച്ചു വണ്ണിച്ചിട്ടുള്ളത്. ശ്രീരാമൻ 9. കുശൻ, 10. ലഭൻ; ഭരതൻ 21. തക്ഷൻ, 12 പുഷ്പലൻ; ലക്ഷ്മണൻ 13. അംഗദൻ, 14. ചന്ദ്രകേതു; ശത്രുഘ്നൻ 15. സുബാഹു, 16. ബഹുശ്രുതൻ എന്നിങ്ങിനെ രാമാദികളായ നാലുപേർക്കും ഈരണ്ടു പുത്രന്മാരുണ്ടാകുന്നു. ഇവരിൽ കുശൻ കുശാവതിയിലും, ലഭൻ ശരാവതിയിലും, തക്ഷൻ തക്ഷരിലയിലും, പുഷ്പലൻ പുഷ്പലാവതിയിലും, അംഗദനും ചന്ദ്രകേതുവും കാരാചലം എന്ന ദേശത്തിലും, സുബാഹു മഥുരയിലും, ബഹുശ്രുതൻ വിദിശയിലും ഇരുന്നു രാജ്യഭാരം നടത്തി. അതിന്നുശേഷം രാമൻ സരയൂതദിയിൽ ദേഹത്യാഗം ചെയ്തു വൈകുണ്ഠത്തെ പ്രവേശിക്കുന്നു. ഇങ്ങിനെ രാമായണകഥയും അവസാനിക്കുന്നു.

3. രാമായണകഥയ്ക്കു ശേഷം രഘുവിന്റെ വംശം എട്ടായിത്തിരിയുന്നു. കുശലവാദികളായ എട്ടുപേർ ഈ എട്ടു ശാഖകളുടേയും പ്രവർത്തകന്മാരാണ്. സഹോദരസ്നേഹത്തിന്നു കേൾവിപ്പെട്ട അവരെടുപ്പിൽ ജ്യേഷ്ഠനായ കുശനെ മറുക്കുവർകൂടിച്ചേർന്നു ചക്രവർത്തിയായി വാഴിക്കുന്നു. ഇതിന്നുശേഷം കവി ഭ്രാതാക്കന്മാരുടെ കഥ കൈവിട്ടു പ്രധാനമായ കുശകഥയെ മാത്രമേ പ്രസ്താവിക്കുന്നുള്ളൂ. കുശന്റെ ഇരിപ്പു കുലാവതിയിലാണെന്നു പറഞ്ഞുവല്ലോ. ഇത് അയോദ്ധ്യാനഗരിക്കു വൃന്ദാവനകരമായിത്തീർന്നു. തന്നിമിത്തം അയോദ്ധ്യ കരു സ്മിരൂപം ധരിച്ചുചെന്നു കുശനോടു അയോദ്ധ്യയിലേയ്ക്കുതന്നെ പോന്നു പൂർവാചാരപ്രകാരം രാജ്യഭരണം ചെയ്യാനാപേക്ഷിച്ചതനുസരിച്ച് അദ്ദേഹം അയോദ്ധ്യയിൽത്തന്നെ എഴുന്നള്ളി

സമസമാപ്തിച്ചു. അനന്തരം കുശൻ ഗ്രീഷ്മകാലത്തു ലക്രീഡ ചെയ്യുമ്പോൾ അദ്ദേഹത്തിന്നു പിതാവു നൽകിയിരുന്നതും അഗസ്ത്യപ്രഭുവുമായ ഒരു അനഘാഭരണം അറിയാതെ സരയുജലത്തിൽ വീണുപോയി. അതു തനിക്കു കിട്ടാൻ സമ്മാനിച്ചതും സർവ്വജയങ്ങൾക്കും കാരണവുമായ ആ കുശൻ ആ ആഭരണനാശത്തെ സഹിപ്പാൻ വഹിയാതെ ആരംഭിക്കാതെ അയച്ചു സരയുവിൽ മുങ്ങിത്തരിച്ചു. അദ്ദേഹം ഫലമൊന്നുമുണ്ടായില്ല. ഒടുവിൽ അദ്ദേഹം ജലത്തിലായ കുമുദൻ എന്ന സപ്തവയുനാലായിരിപ്പാനും ആഭരണം അപഹൃതമായതെന്നറിഞ്ഞു. സപ്തസംഹാരത്തിനായി ഗാരുഡാസ്രം എടുത്തു തൊടുത്തു. അപ്പോൾ ഭീതനായ കുമുദൻ തന്റെ എളയ സോദരിയായ കുമുദപതിയോടുകൂടി വന്ന് ആഭരണം കുശന്നു സമർപ്പിക്കയും കുമുദപതിയെ അദ്ദേഹത്തിന്നു ഭാര്യയായി നല്കുകയും ചെയ്തു. തക്ഷകപുത്രിയായ കുമുദപതി കുശന്റെ പട്ടമഹിഷിയായും തീർന്നു. അവളിൽ കുശന്നു (17) അതിഥി എന്നൊരു പുത്രനുമുണ്ടായി. അതിഥി ബാലനായിരിക്കുമ്പോൾ, ഭുജ്ജയാസരനെ സംഹരിപ്പാൻ ഇന്ദ്രന്റെ ക്ഷണം കിട്ടുകയാൽ കുശൻ ദേവലോകത്തേക്കു പോകയും യുദ്ധത്തിൽ ഭുജ്ജനെ നിഗ്രഹിച്ചുവെങ്കിലും അവനാൽ കൊല്ലപ്പെടുകയും ചെയ്തു. അതിനെ തുടർന്നു കുമുദപതി അനുഗമനം ചെയ്തുകൊണ്ടു പോയി. അനന്തരം അതിഥി രാജാഭിഷിക്തനായി യഥാവിധി രാജ്യം വഴുകയും, അദ്ദേഹത്തിന്നു നിഷധൻ എന്നൊരു പുത്രൻ ഉണ്ടാകയും ചെയ്യുന്നു. കുശന്റെയും അതിഥിയുടേയും കഥകൾ കവി ഒരു വിധം വിശദീകരിച്ചു വർണ്ണിച്ചിട്ടുണ്ട്. നിഷധൻ മുതൽക്ക് അഗ്നി

വണ്ണൻ വരെ കാളിദാസൻ വണ്ണിച്ചിട്ടുള്ള രാജാക്കന്മാർ

18 നിഷധൻ	29 ശംഖണൻ
19 നളൻ	30 വൃഷിതാശപൻ
20 നഭസ്സ്	31 വിശ്വരഥൻ
21 പുണ്ഡരീകൻ	32 ഹിരണ്യനാഭൻ
22 ക്ഷേമധനപാവ്	33 കൌശല്യൻ
23 ദേവാനീകൻ	34 ബ്രഹ്മിണി
24 അഹീനഗ്	35 പുത്രൻ
25 പാരിയാത്രൻ	36 പുഷ്പൻ
26 ശിലൻ	37 ധ്രുവസന്ധി
27 ഉന്നാഭൻ	38 സുഭദ്രൻ
28 വജ്രണാഭൻ	39 അഗ്നിവണ്ണൻ

എന്നിവരാകുന്നു. ഇവർ വഴിക്കുവഴിയായി രാജ്യഭാരം ചെയ്യുവരാണ്. ഇവരിൽ സുഭദ്രൻവരെയുള്ളവരെ രണ്ടോ മൂന്നോ ശ്ലോകങ്ങളെക്കൊണ്ട് പ്രസ്താവിക്കുക ചെയ്തിട്ടുള്ളു. സുഭദ്രൻ ഏറ്റവും ബാലനായിരിക്കുമ്പോൾ പിതാവായ ധ്രുവസന്ധി മൃഗയാവിയെന്നോടത്തിനു പോകയും അതിൽവെച്ചു സിംഹത്താൽ ഹരിക്കപ്പെടുകയും ചെയ്തു. അതിനാൽ സുഭദ്രൻ ബാല്യത്തിൽത്തന്നെ സിംഹാസനാരോഹണം ചെയ്തു. ഈ ബാലരാജാവിനെ കാളിദാസൻ സശ്രദ്ധം വണ്ണിച്ചിട്ടുണ്ട്. സുഭദ്രനപുത്രനായ അഗ്നിവണ്ണൻ അതിമാത്രമായ വിഷയാസക്തി നിമിത്തം സർവ്വദാ സ്രീവിധേയനായിത്തീർന്ന് രാജ്യഭാരം മന്ത്രിമാരെ ഏല്പിക്കുകയും അമിതമായ വിഷയാസക്തിയുടെ ഫലമായി ക്ഷയരോഗം പിടിപെട്ടു പരലോകം പ്രാപിക്കുകയും ചെയ്തു. അനന്തരം അദ്ദേഹത്തിന്റെ ഗർഭിണി

യായ ഭായ്ജ്ഞ മന്ത്രിമാർ രാജ്യാഭിഷേകം ചെയ്യുന്നു. ഇതോടുകൂടി രഘുവംശകാവ്യവും അവസാനിക്കുന്നു.

ഈ മഹാകാവ്യത്തിന്നു സംസ്കൃതസാഹിത്യത്തിൽ സർവ്വോത്തമമായ ഒരു സ്ഥാനമാണുള്ളത്. ലോകപ്രസിദ്ധനായ രഘുവംശരാജാക്കന്മാരുടെ കഥയ്ക്കു കാളിദാസരുടെ കവിതാഗുണംകൂടിക്കിട്ടിയപ്പോൾ കനകത്തിന്നു പരിമളംകൂടി ഉണ്ടായതുപോലെയായി. സന്ദർശുദ്ധി, വർണ്ണനാശുദ്ധി, അലങ്കാരശുദ്ധി മുതലായ ശുദ്ധികൾ ആജ്ഞശുദ്ധിയുള്ള രഘുക്കളുടെ വംശത്തിന്നു യോജിച്ചിട്ടുണ്ട്. ഈ കാവ്യം സംസ്കൃതപാഠത്തിൽ കരാർഭാഷാമാണ്; അതായതു വ്യുൽപ്പത്തിയുണ്ടാവാനായി പഠിക്കുന്ന ഒരു കാവ്യമാണ്. എന്നാൽ ഇതു വ്യുൽപ്പന്നമായ വിഭാഗമാകട്ടെ ഒരു വിശ്രമസ്ഥാനവുമാകുന്നു; വ്യുൽപ്പന്നമാർ വായിച്ചു രസിക്കുന്നതുമാകുന്നു. കാളിദാസകാവ്യങ്ങൾ വായിച്ചു പഠിക്കുകയും പഠിച്ചുവായിക്കുകയും വേണ്ടതാണെന്നു പറയാറുണ്ട്. ഈ ചൊല്ലു രഘുവംശത്തെ സംബന്ധിച്ചേടത്തോളം അക്ഷരപ്രതി പരമാത്മമാണെന്നു നിസ്സംശയം പറയാം. ഇത്ര മനോഹരമായ ഒരു കാവ്യം വേറെ ഉണ്ടെന്നു തോന്നുന്നില്ല. ഈ കാവ്യത്തിൽ, സ്വയംവരരംഗത്തിൽ വെച്ച് കാരോ രാജാക്കന്മാരേയും പിന്നിട്ടു പോകുന്ന ഇന്ദുമതിയെ സഞ്ചാരിണിയായ 'ദീപശിഖ'യോടു പരിചിതന്റെ കൗമിത്യം കണ്ടിട്ടു കവിസമാജത്തിൽനിന്നു ഈ കവിക്ക് 'ദീപശിഖാകാളിദാസൻ' എന്നൊരു സ്ഥാനം കൊടുത്തുവെന്നും, വേറെ ഒരിടത്തു സരസ്വതീദേവിതന്നെ ഒരു ശ്ലോകത്തെ ഇദ്ദേഹത്തിന്നു പൂർണ്ണിച്ചു കൊടുത്തുവെന്നും ചെഴിതിക്കുന്നുണ്ട്.

൨. കുമാരസംഭവം.

കുമാരസംഭവം സുബ്രഹ്മണ്യാവതാരപ്രതിപാദകമായ ഒരു കാവ്യമാണ്. ഇതിലെ ഇതിവൃത്തം ശിവപുരാണത്തിൽനിന്നും സ്തോത്രപുരാണത്തിൽനിന്നുമാണ് എടുത്തിട്ടുള്ളത്. താരകാസുരപീഡിതനായ ദേവന്മാരുടെ സങ്കടം പരിഹരിക്കുവാനായി പരമശിവൻ ഹിമവൽപുത്രിയായ ശ്രീപാർവ്വതിയെ വിവാഹംചെയ്തതിൽ സുബ്രഹ്മണ്യൻ അവതരിച്ചതാണ് ഇതിലെ കഥ. അതിനാൽ ഇതിലെ അംഗിയായ രസം വീരരസത്തിന്റെ ഒരു വകഭേദമായ ദയാവീരമാകുന്നു.

ഈ കാവ്യം ബൊന്ബായിൽ അച്ചടിച്ചിട്ടുള്ളതിൽ പതിനേഴു സഗ്ഗം കാണുന്നുണ്ടെങ്കിലും കാളിദാസകൃതമായ കുമാരസംഭവം എട്ടുസഗ്ഗമേ ഉള്ളൂ എന്നാണ് തോന്നുന്നത്. തിരുവിതാംകൂർ ഗവണ്മെന്റിൽനിന്ന് അണ്ണാമല, വിവരണം എന്ന രണ്ടു പ്രാഖ്യാനത്തോടുകൂടി പ്രസിദ്ധപ്പെടുത്തിട്ടുള്ള കുമാരസംഭവത്തിന്റെ പുതിയ പതിപ്പിലും, കേരളത്തിലെ പഴയ താളിയോലഗ്രന്ഥങ്ങളിലും എട്ടു സഗ്ഗമേ കാണുന്നുള്ളൂ.

സംസ്കൃതസാഹിത്യചരിത്രകാരനായ പാശ്ചാത്യപണ്ഡിതന്മാർ മിക്കതും ഇതിൽ 17 സഗ്ഗമുണ്ടെന്നു വിചാരിക്കുന്നവരാണ്. അവയെ മയക്കുവാൻ നവമാദിസഗ്ഗങ്ങളുടെ കുത്തായ പൌണ്ഡ്രകകാളിദാസന്റെ സൂത്രം ധാരാളം മതിയായി! കുമാരസംഭവം എന്ന പേരുകൊണ്ടുതന്നെ ഈ കാവ്യത്തിലെ വിഷയം കുമാരന്റെ (=സുബ്രഹ്മണ്യന്റെ) അവതാരമാണെന്നു തെളിയുന്നുണ്ടെന്നും, സു

ബ്രഹ്മണ്യന്റെ അവതാരം എട്ടു സഗ്ഗുത്തിനുള്ളിൽ വണ്ണിക്കുന്നില്ലെന്നുമാണ് ഇവരുടെ ന്യായം. പാവ്തീവിവാഹംവരയേ കവി വണ്ണിക്കാനുദ്ദേശിച്ചിരുന്നുള്ളോവകിൽ കായ്യത്തിനു പേർ 'പാവ്തീവിവാഹം' എന്നാകുമായിരുന്നില്ല എന്നാണു ചോദ്യം. എന്നാൽ പരമശിവൻ പാവ്തിയെ വിവാഹംചെയ്തു പാവ്തിയുമായി സഹവസിക്കുന്നതായി എട്ടാംസഗ്ഗുത്തിൽ വണ്ണിക്കുന്നുണ്ടല്ലോ. പാവ്തിസംയോഗം കുമാരാവതാരത്തിന്റെ പ്രധാനകാരണമാണ്. കാരണംപറഞ്ഞാൽ കായ്കും തനിയെ വരുന്നതുകൊണ്ടു ധ്വനിരസികനായ മഹാകവി പ്രസ്തുതകായ്യത്തിൽ കാരണം മാത്രം വണ്ണിച്ചു കായ്കുമായ കുമാരാവതാരത്തെ വ്യംഗ്യമായി നിബന്ധിക്കുകയാണു ചെയ്തിട്ടുള്ളത് എന്നു വിചാരിക്കുകയാണധികം നല്ലത്.

ഇവി മറ്റൊരു പക്ഷപ്രകാരം നോക്കിയാലും പല സംശയങ്ങൾ ഉണ്ടാകുന്നു. കുമാരന്റെ സംഭവംവരെയല്ലേ ആ പക്ഷത്തിലും വണ്ണിക്കേണ്ടതുളളൂ. എന്നാൽ പത്താം സഗ്ഗുവരെ ആയാൽ മതിയാകും. അവിടുത്തെങ്ങുള്ള കഥ താരകാസുരവധത്തോടു സംബന്ധിച്ചതും താരകാസുരന്റെ നിഗ്രഹവുമാണ്. അതെല്ലാം ഈ കായ്യത്തിൽ വണ്ണിക്കേണ്ടതായ ആവശ്യം എന്താണ്? ഗ്രന്ഥത്തിന്റെ നാമധേയം താരകാസുരവധം എന്നുമല്ലല്ലോ. താരകാസുരന്റെ ഉപദ്രവത്തിൽനിന്നു ദേവന്മാരെ രക്ഷിക്കുവാൻ ഭഗവാനനുവദിച്ചതു ഗ്രന്ഥമദ്ധ്യത്തിൽ പ്രസ്താവിച്ചിരിക്കയാൽ അവരുടെ സംരക്ഷണവും വേണ്ടതല്ലേ എന്നാണെങ്കിൽ ഈ സംശയംതന്നെയാണ് എതിർകക്ഷികളെ വഴി തെറ്റിച്ചതെന്നു ഞാൻ വിചാരിക്കുന്നു.

പണ്ടു് ഒരു വിദ്വാൻ കുമാരസംഭവം വായിച്ചപ്പോൾ അദ്ദേഹത്തിന്നു മേൽപ്രകാരം ഒരു സംശയം തോന്നിയിരിക്കാം. അപ്പോളദ്ദേഹം പുരാണപ്രസിദ്ധമായ സുബ്രഹ്മണ്യാവതാരവും താരകാസുരവധവും എടുത്തു. ലക്ഷ്മണകവി ചമ്പൂരമായണഞ്ഞയെന്നപോലെ, കുമാരസംഭവത്തെ പൂരിപ്പിക്കുവാൻ ശ്രമിച്ചിരിക്കാം. ആ ശ്രമത്തിന്റെ ഫലമായിരിക്കണം കുമാരസംഭവത്തിലെ നവമാദിസൂത്രങ്ങൾ. ഈ സാഹസത്തിന്നൊരുങ്ങിയതു കാളിദാസപട്ടം കിട്ടുവാൻ വളരെ ഭ്രമമുള്ള കരാളായിരിക്കണം. പക്ഷേ മുന്നദ്ധ്യായത്തിൽ പറഞ്ഞ ജ്യോതിർ്വിദാഭരണകാരൻതന്നെയായിരിക്കാം ഇതു ചെയ്തത്. അങ്ങിനെയൊന്നെങ്കിൽ അദ്ദേഹത്തിന്റെ ശ്രമം ഒരുവിധത്തിൽ യുക്തംതന്നെയാണു്.

പക്ഷേ, ഇവർ ഒന്നാലോചിക്കണം. മഹാകവി കാളിദാസന്റെ കൃതികൾ ധാരാളം വായിച്ചു പരിചയിച്ചിട്ടുള്ളവരുടെ മുമ്പിൽ ഈ വകയ്ക്കൊന്നും വലിയ വിലയുണ്ടാകയില്ല. കുമാരസംഭവത്തിലെ ആദ്യത്തെ എട്ടു സൂത്രത്തിന്നും, ശേഷപൂരണാത്മകമായ അനന്തരഭാഗത്തിന്നും തമ്മിൽ കവിതാഗുണങ്ങളെസ്സംബന്ധിച്ചുടത്തോളമുള്ള അന്തരം ചില്ലറയൊന്നുമല്ല. ശബ്ദശുദ്ധി, അത്ഥശുദ്ധി, അലങ്കാരഭംഗി, പദപ്രയോജനം, രസസ്ഫുർത്തി മുതലായ വിഷയങ്ങളിൽ ആദ്യത്തെ ഭാഗത്തിലുള്ള നിഷ്കഷം അനന്തരഭാഗത്തിൽ തീരെ ഇല്ല. ആദ്യഭാഗത്തോടു കിടനില്ക്കത്തക്ക പത്തു പദ്യം തികച്ചു് അനന്തരഭാഗത്തിൽ കാണാൻ പ്രയാസം. “കാവ്യാലപാവിൽ സഞ്ചരിക്കു”ന്ന സഹൃദയന്മാർക്കു, സുഭഗസലിലമായ ഒരു

ശാപലപ്രദേശം കൈവിട്ട ഭയകരമായ ഒരു മന്ദ്രമിയിൽ ചെന്നാലുള്ള അനുഭവമാണു നവമാദിസഗ്ഗങ്ങളിലെത്തിയാലുണ്ടാകുന്നത്. രണ്ടു ഭാഗങ്ങളുടേയും സൂക്ഷ്മപരിശോധന ചെയ്താൽ ഇത് എവർക്കും ബോദ്ധ്യമേകുന്നതാണ്.

വാസുചത്തിൽ, കവി പുരാണകഥാപാത്രമാണെന്നും കൊണ്ടുള്ള സൂക്തത്തെക്കാളധികം കാവ്യഗുണങ്ങളെ കൊണ്ടുള്ള ആനന്ദദാനമാണു കുമാരസംഭവംകൊണ്ടു സഹൃദയന്മാർക്കു നൽകുവാനുദ്ദേശിച്ചിട്ടുള്ളത്. ഡോക്ടർ രവീന്ദ്രനാഥ ടാഗോർ പറയുന്നതു നോക്കുക:—

"കുമാരസംഭവം പൗരാണികമാണെങ്കിലും അതിൽ പുരാണകഥയെ അത്ര പ്രധാനമായി ഗണിച്ചിട്ടില്ല. അതിലെ കഥയ്ക്കുള്ള പൗരാണികബന്ധം വളരെ സൂക്ഷ്മവും, ശിഥിലവും, കഥതന്നെ അസമാപ്തവുമാകുന്നു. ദേവന്മാർ ദൈത്യന്മാരുടെ കയ്യിൽനിന്നു രക്ഷിക്കപ്പെട്ടുവോ ഇല്ലയോ എന്നന്വേഷിക്കുന്നതിൽ കവിക്ക് തെല്ലുപോലും ഔത്സുക്യമുണ്ടായിട്ടില്ല. ആ സംഗതിയിൽ കവിനായ പ്രേരിപ്പിക്കുവാൻകൂടി ഒരാളും ഉണ്ടായതായിക്കാണുന്നില്ല.... ...എല്ലാ സഹൃദയന്മാർക്കും ദേവന്മാരുടെ ആപത്തിൽ ഉദാസീനതയാണുണ്ടായത്. കാമദഹനം, രതിവിലാപം, ഉമാതപസ്സ് മുതലായ ഒരു ഘട്ടത്തിലും കവിയെ ദേവകായ്ക്കുത്തിന്നു പ്രേരിപ്പിക്കുവാൻ ആരും ഉണ്ടായില്ല. കുമാരഭാഗത്തെ വിട്ടു വണ്ണനാവിഷയത്തിലാണ് എല്ലാ ജനങ്ങളും കവിയെ പ്രേരിപ്പിച്ചത് എന്നു തോന്നുന്നു."

ഇനി ഈ കാവ്യത്തിലെ വിഷയങ്ങളെപ്പറ്റിയും കുറഞ്ഞൊന്നു വിവരിയ്ക്കാം. ഒന്നാമതായി, കാവ്യത്തിലെ ഒരു പ്രധാനസ്ഥാനം വഹിയ്ക്കുന്ന ഹിമവാന്റെ വണ്ണന

യാണു തുടങ്ങുന്നതു്. അനന്തരം ഹിമവാണു മേനകയിൽ ശ്രീപാർവതി പുത്രിയായിട്ടവതരിയ്ക്കുന്നു. ഈ പുത്രി മുജ്ജന്മത്തിൽ ദക്ഷപ്രജാപതിയുടെ മകളും ശിവന്റെ ധർമ്മപത്നിയുമായ സതീദേവിയുടെ അവതാരമാണു്. ദക്ഷയാഗത്തിൽ വെച്ചു ദക്ഷൻ ശിവനെ അപമാനിയ്ക്കുകയാൽ കപിതയായ സതീ യോഗേശ്വരിയിൽ ആത്മശ്യാഗം ചെയ്തുകൊണ്ടു്, അനന്തരം ശിവനുമായിട്ടുള്ള സഹവാസവും സുഖാഭാവവും കാത്തുനിൽപ്പു് ഉൽകണ്ഠിതയാകയും, തന്നിമിത്തം വീണ്ടും ശിവന്റെ ഭാര്യയാകുമാറു കിട്ടുവാൻമേലിങ്ങി അവതരിക്കുകയും ചെയ്യതാണു്. ശിവനാകട്ടെ സതീവിയോഗത്താൽ ദുഃഖിതനായി നവവും ഉപേക്ഷിച്ചു ദക്ഷിണാമൂർത്തിയായി ഹിമവാകുൽ തപസ്സു ചെയ്തുകൊണ്ടാണു ദക്ഷയാഗത്തിന്നുശേഷം കാലം കഴിക്കുന്നതു്. പാർവതി ശിവന്റെ ഭാര്യയായി വരമെന്നു നാരദൻ ലക്ഷണം പറകയാൽ മറെറാരെക്കുറിച്ചു അവളെ നല്ലവൻ പിതാവു് ഉത്സാഹിച്ചില്ല. പാർവതിക്കുകട്ടെ പൂർവ്വജന്മവാസനാമുഖേന അന്തർലീനമായിക്കിടക്കുന്ന ശിവകലുള്ള അനുരാഗം നാരദവാക്യത്താൽ ഉത്ബുദ്ധമായിത്തീരുകയും, തന്നിമിത്തം അവൾ ശിവപ്രാപ്തിക്കായി ശിവൻ തപസ്സു ചെയ്യുന്നേടത്തു സഖീസമേതം ശുശ്രൂഷിക്കുവാൻ പോകയും ചെയ്യുന്നു. ഇങ്ങിനെയാണു് ഇതിൽ പ്രധാനമായ പാർവതീ പരമേശ്വരനാരുടെ കഥ സ്ഥിതിചെയ്യുന്നതു്.

ഇപ്രകാരം പാർവതി ശിവനെ ശുശ്രൂഷിച്ചു വരവെ താരകാസുരന്റെ ഉപദ്രവത്താൽ പീഡിതരായ ദേവന്മാർ ബ്രഹ്മാവിന്റെ സമീപത്തിൽ ചെന്നു സങ്കടം പറകയും ബ്രഹ്മാവു താരകാസുരനെ നിഗ്രഹിപ്പാൻ ശിവനു

പർവ്വതിയിൽ ഉണ്ടാകുന്ന പുത്രൻ മാത്രമല്ലാതെ മറ്റാരും ശക്തനാകയില്ലെന്നും, ശിവനാകട്ടെ ഇപ്പോൾ തപോനിഷ്ഠനാകയാൽ പാവ്തിയുടെ സൗന്ദര്യാതിശയംകൊണ്ട് അദ്ദേഹത്തിന്റെ മനസ്സ് ആകർഷിക്കണമെന്നും അരുളിച്ചെയ്തതും ചെയ്യുന്നു. അതിനുപേണ്ടി ദേവേന്ദ്രൻ കാമദേവനെ ക്ഷണിക്കുകയും കാമൻ സംയതാത്മാവായ ശിവനെ പുഷ്പാസ്രംകൊണ്ടു ജയിക്കുവാൻ വാസന്തസമേതനായി ശിവസമീപത്തിലേയ്ക്കു ചെല്ലുകയും ചെയ്യുന്നു. അവിടെച്ചെച്ച കാമൻ ശിവന്റെ നേരെ അസ്രുപ്രയോഗത്തിനാരംഭിക്കുകയും, പെട്ടെന്നു തന്റെ മനസ്സിനു് കരക്ഷോഭമുണ്ടാവാൻ കാരണമെന്തെന്നു ശിവൻ നിരീക്ഷണം ചെയ്യുപ്പോൾ കുരിമ്പുചില്ലിൽ പൂവമ്പു തൊടുത്തുനില്ക്കുന്ന കാമദേവനെ കാണുകയും, തട്ടശ്ശനത്താൽ കുപിതനായിട്ടു തന്റെ മൂന്നാം തൂക്കണ്ണിലെ അഗ്നികൊണ്ടു കാമനെ ഭസ്മാവശേഷനാക്കുകയും ചെയ്യും. ഇങ്ങിനെ പാവ്തിയുടെയും ദേവന്മാരുടേയും ആഗ്രഹം കരേണമയത്തു നഷ്ടമാകുന്നു. ഈ കൂട്ടത്തിൽ പതിവ്രതാശിരോമണിയായ ആ പാവപ്പെട്ട രതിദോഷി സാഹസികനായ ഭർത്താവിന്റെ പ്രവൃത്തിക്കനുരൂപമായ വൈധവ്യം അനുഭവിക്കേണ്ടിവരികയും ചെയ്യുന്നു.

എല്ലാവരും മടങ്ങി. പാവ്തി പിതൃസമീപത്തേയ്ക്കു പോയി. കാമാരിയായ പരമശിവൻ യഥാപൂർവ്വം തപസ്സുതന്നെ തുടങ്ങുകയും ചെയ്തു. ആ മഹാത്മാവു രൂപഹായ്നല്ലെന്നു ബോദ്ധ്യമാകയാൽ അദ്ദേഹത്തെ തപസ്സുകൊണ്ടു വശീകരിക്കുവാൻ പാവ്തി വിണ്ടും ഉത്സാഹിച്ചു. അവൾ “ഗൌരീശിഖര”മെന്ന പ്രദേശത്തു വെച്ച് അതി

ഘോരമായ തപസ്സ് ആരംഭിച്ചു. തപശ്ശക്തിയാൽ ശിവൻ സന്തോഷിക്കുകയും, അദ്ദേഹം ഒരു ബ്രഹ്മചാരിയുടെ മേൽ പൂണ്ട പാർവ്വതീസമീപത്തു ചെന്നു അവളുമായി സംസാരിച്ചു അവൾ തന്നിൽ അത്യന്തം അനുരക്തയാണെന്നു അറിയുകയും, ഉടനെ പ്രത്യക്ഷനായി അവളെ വിവാഹം ചെയ്യാൻ തീർച്ചപ്പെടുത്തുകയും ചെയ്തു. ഇങ്ങിനെ പരസ്സരാജരാജാത്താൽ ഘടികരമായ പാർവ്വതീപരമേശ്വരന്മാരുടെ വിവാഹത്തെ “കാഷ്ഠിപ്രസ്ഥ”മെന്ന ഹിമവൽപുരിയിൽവെച്ചു സപ്തഷിന്ധാരാണു നടത്തുന്നത്. വിവാഹാനന്തരം ആ ദിവ്യസ്വന്തിമാരെ സംതൃപ്തമാക്കിയുകൊണ്ടു കാളിദാസൻ തന്റെ കാവ്യം ഉപസംഹരിക്കുന്നു.

കുമാരസംഭവത്തിന്നു കവിതാഗുണംകൊണ്ടു നോക്കിയാൽ സംസ്കൃതസാഹിത്യത്തിൽ ഏറ്റവും അദ്വൈതമായ ഒരു സ്ഥാനമാണു് ഉള്ളതു്. ലോകോത്തരമായ ചമല്ലാരം തുളുമ്പുന്ന വർണ്ണനകളാണു കാളിദാസരുടെ ഈ വിജയത്തിന്നു കാരണം. പ്രഥമസഗ്ഗത്തിൽ ഹിമവദ്വർണ്ണന, പാർവ്വതീവർണ്ണന എന്നിവ ഏവരുടേയും ഹൃദയത്തെ ആകർഷിക്കുന്നതാണു്. തൃതീയസഗ്ഗത്തിൽ കുമാരദേവന്റെ അഭിമാനകഥനവും അകാലത്തിലെ വസന്താവതാരവും പ്രത്യേകം പ്രസ്താവിക്കത്തക്ക ഘട്ടങ്ങളാണു്. ചതുർഥസഗ്ഗത്തിൽ കുരുണരസത്തിന്റെ പരിപൂർത്തിയാൽ സഹൃദയ ഹൃദയത്തെ ദ്രവിപ്പിക്കുന്ന രതിവിലാപത്തോടു സദൃശമായി വിലാപമയമായ മറ്റൊരു കാവ്യഭാഗം ഉണ്ടെങ്കിൽ അതു രഘുവംശത്തിൽ ഈ മഹാകവിതന്നെ വർണ്ണിച്ചിട്ടു

ഈ അജവിചാപം മാത്രമാണ്. അഞ്ചാം സഗ്ഗത്തിൽ പാർവ്വതിയുടെ തപസ്സും കപടബ്രഹ്മചാരിയായ ശിവന്റെ വിനോദചാക്രങ്ങളും അസാധാരണമായ ഒരു വൈദ്യുതശക്തിയുടെ പ്രയോഗത്താലെന്നപോലെ ഏവരുടേയും ഹൃദയത്തെ ആകർഷിക്കുന്നവയാണ്. ആറാം സഗ്ഗത്തിൽ കാഷ്ഠിപ്രസ്ഥത്തിന്റെ വർണ്ണനയും, ഏഴാം സഗ്ഗത്തിൽ വിവാഹവർണ്ണനയും തുലോം ഹൃദയംഗമങ്ങൾ തന്നെ. എന്നാൽ എട്ടാം സഗ്ഗത്തിലുള്ള ക്രീഡാവർണ്ണനം, സന്ധ്യാവർണ്ണനം, ചന്ദ്രോദയവർണ്ണനം മുതലായവ കഥാരസഭാവത്തിലെ വർണ്ണനകൾക്കു മകുടാലങ്കാരമായിട്ടാണ് നില്ക്കുന്നത്.

ഇങ്ങിനെ നോക്കിയാൽ ഈ കാവ്യം സഗ്ഗസംഖ്യകൊണ്ടു ചെറുതാണെങ്കിലും അത്മഗൗരവംകൊണ്ടു വളരെ വലുതാണെന്നു തീർത്തുപറയാം.

II. മേഘസന്ദേശം.

കാളിദാസകൃതികളിൽ മൂന്നാമത്തേതായ മേഘസന്ദേശം രസപ്രധാനമായ ഒരു ഖണ്ഡകാവ്യമാകുന്നു. "ഇത്ര പരിപൂർണ്ണമായ പ്രകൃതിവർണ്ണന സംസ്കൃതത്തിലെ മറ്റൊരു കാവ്യത്തിലും ഇല്ല" എന്നാണ് മഹാകവി രവീന്ദ്രനാഥടാഗോർ, മേഘസന്ദേശത്തെപ്പറ്റി കരവസരത്തിൽ പറഞ്ഞിട്ടുള്ളത്.

അളകാപുരിയിൽ തന്റെ പ്രിയതമയുമൊന്നിച്ചു സുഖിച്ചുപോന്നിരുന്നവനും വൈശ്രവണന്റെ രാജധാനിയിൽ ഉദ്യോഗസ്ഥനുമായ ഒരു യക്ഷനെ അയാളുടെ ഉദ്യോഗസംബന്ധമായ വീഴ്ചകൾ, വൈശ്രവണൻ ഒരു കൊല്ലത്തേയ്ക്കു നാടുകടത്തുന്നു. ആ യക്ഷൻ

ചിത്രകൂടപർവ്വതത്തിലുള്ള ആശ്രമങ്ങളിൽ വളരെ ദുഃഖിതനായി നാൾ കഴിക്കുകയും ചെയ്യുന്നു. യക്ഷൻ, പണ്ടു സിതാസഹിതനായി ശ്രീരാമൻ പാർത്തിരുന്ന ആ പ്രദേശത്തു അങ്ങമിങ്ങും അലഞ്ഞു തിരിഞ്ഞും വിരഹിണിയായ പ്രണയിനിയെത്തന്നെ വിചാരിച്ചും വല്ലാതെ കുഴങ്ങുമ്പോൾ ഭാഗ്യവശാൽ ഒരു മേഘത്തെ കണ്ടെത്തുന്നു. മേഘദശനത്താൽ അല്പം സുഖം തോന്നിയ ആ യക്ഷൻ ആ മേഘത്തെ തന്റെ പ്രിയസുഹൃത്തായി സങ്കല്പിച്ച് അളക്കാവാസിനിയായ പ്രിയതമയുടെ സമീപത്തിൽ ചെന്നു തന്റെ സന്ദേശം പറവാൻ മേഘത്തോടപേക്ഷിക്കുന്നു.

യക്ഷന്റെ താല്ക്കാലികസ്ഥിതി വിരഹഃഖനേയയും മനസ്സിലെ ഉൽകണ്ഠയേയും ഭിഗ്വണീകരിക്കുന്ന അനേകം ഉദ്ദീപനവസ്തുക്കളാൽ ഭയങ്കരമാണ്. അയാളുടെ ഇന്ദ്രിയങ്ങൾക്കു വിഷയിഭവിക്കുന്ന സകല പദാർത്ഥങ്ങളും ഉദ്ദീപനങ്ങളാണ്. ഈ സ്ഥിതിക്കു തന്നെക്കാൾ പ്രകൃത്യാതന്നെ മനോബലം കുറഞ്ഞവളായ പ്രേയസിന്റെ സ്ഥിതി ഇതിലും കഷ്ടമായിരിക്കുമെന്ന് "അബലാ വിപ്രയുക്ത"നായ ആ കാമിക്കു തോന്നി.

രാമഗിരിയിൽനിന്ന് അളകാപുരിവരേയും ഉള്ള വഴിയുടെ താല്ക്കാലികസ്ഥിതിയും, അളകാഗരിയുടേയും വിശിഷ്ട തന്റെ പ്രിയാഗൃഹത്തിന്റേയും അവസ്ഥയും യക്ഷന്റെ മനോമുക്തത്തിൽ സ്പഷ്ടമായിപ്പതിയുന്നു. അതെല്ലാം അങ്ങിനെതന്നെ യക്ഷൻ മേഘത്തിന്നു വിശദമായി കാണിക്കുകയും ചെയ്യുന്നു. സുഖാനുഭവതൽപരനായ ആളുകൾ ഭായ്മാരോടുകൂടി അനുഭവിക്കുന്ന സുഖങ്ങളേയും ഹൃദയോദ്ദീപികളായ രമണീയവസ്തുക്കളേയുമാണു

വഴിയിൽക്കാണ്മെന്നായി യക്ഷൻ വിർഭദ്രേശിക്കുന്നത്. ഐശ്വര്യനിധികളായ വിചിധതിധികളുടെ സാന്നിദ്ധ്യത്താൽ യാതൊരു വിഷ്ണുവുമാകാതെ സദാ സുഖമനുഭവിക്കുന്ന ആളുകളിലെ യക്ഷന്മാരേയും, താനിപ്പോൾ അവിടെ ആയിരുന്നവെങ്കിൽ അനുഭവിക്കുമായിരുന്ന സുഖങ്ങളേയും, തന്റെ വിരഹത്താൽ ജീണ്ണാണു് മെന്നപോലെ ശൂന്യമായിത്തീർന്ന പ്രിയഗൃഹത്തിന്റേയും അവിടെ നാലുകുളുണ്ണിത്താമസിക്കുന്ന ഭായ്യയുടേയും സ്ഥിതികളേയും യക്ഷൻ പറയുന്നതു് 'കണ്ടാലാൻ കരയുമലിയും കല്പിനോത്തോരു ഹൃത്തും' എന്നുള്ളതിന്നു സംശയമില്ല.

യക്ഷന്റെ വിചാരങ്ങളും, വാക്കുകളും, ചേഷ്ടകളും, എന്നുവേണ്ട അയാളുടെ ദീർഘശ്വാസങ്ങൾക്കുള്ള പരിമാണംപോലും യാതൊരു കുറവുമാകാതെ നമ്മുടെ മനസ്സിൽ പ്പതിയുന്നു. ലോകത്തിൽ എത്രയോ ആളുകൾ ഈ വിധം വിരഹദുഃഖമനുഭവിക്കുകയും സന്ദേശമയയ്ക്കുകയും ചെയ്യുന്നുണ്ട്. അങ്ങനെയുള്ള ഒരു വെറും ലൗകികസംഭവം എടുത്തു വണ്ണിച്ചു ഗ്രന്ഥത്തിൽ ആകപ്പാടേയും കാരോ പട്ടണത്തിലും പാതേത്തിലും പത്തേത്തിലും അക്ഷരത്തിലും വണ്ണത്തിലും പ്രത്യേകമായും വായനക്കാരുടെ മനസ്സിനെ ഉല്ക്കുഴയായുടെ പരിപിച്ച് ആ അജ്ഞാതനാമാവായ യക്ഷന്റെയും അയാളുടെ വിരഹിണിയായ പ്രണയിനിയുടേയും പേരിലുള്ള ദയയാൽ കാളിദാസൻ നമ്മെ പരമശ്വാക്കുന്നു.

കാളിദാസർ ഈ സന്ദേശമുണ്ടാക്കുവാൻ മാതൃകയായിത്തീർന്നു വാല്മീകിമഹർഷി തന്റെ രാമായണത്തിൽ വണ്ണിച്ചിട്ടുള്ളതും രാമൻ ഹനുമാൻ മുഖേന സീതാ

ദേവിക്കയെഴുന്നതുമായ സന്ദേശമാണെന്ന് ഈ സന്ദേശത്തിലെ പലഭാഗങ്ങളിൽനിന്നും ഊഹിക്കാവുന്നതാണെന്നും, തന്റെ വൃത്താന്തം സീതാദേവിയോടു പറയേണ്ടപ്രകാരത്തെപ്പറ്റിയും, അതു പറയുന്ന അവസരത്തിൽ ദേവിയുടെ സ്ഥിതി ഇന്നവിധമായിരിക്കുമെന്നതിനെപ്പറ്റിയും മറ്റും ശ്രീരാമൻ ഹനുമാനോടു് ഉപദേശിക്കുന്നതിനും പ്രകൃതത്തിൽ യക്ഷൻ മേഘത്തോടുപദേശിക്കുന്നതിനും തമ്മിൽ വളരെ സാദൃശ്യമുണ്ടെന്നും, എന്നുതന്നെയല്ല ഈ കാവ്യത്തിലെ ഏതു ഭാഗം നിർമ്മിക്കുമ്പോഴും കവിയുടെ ഭാവന രാമായണത്തിലെ ഹനുമത്സന്ദേശത്തെപ്പറ്റി മായിരുന്നുവെന്നു നിസ്സംശയം പറയാവുന്നതാണെന്നും, നായികായകന്മാരുടെ അവസ്ഥയ്ക്കും, വിരഹത്തിന്റെ സ്ഥിതിക്കും ഉള്ള ഭേദത്തിന്നനുസരിച്ചു കാളിദാസർ തന്റെ കാവ്യത്തിന്നു് ആകൃതിയിലും പ്രകൃതിയിലും വളരെ വ്യത്യാസം വരുത്തി, മറ്റൊരു കാവ്യത്തിന്റെ അനുകരണമാണിതെന്നു തോന്നാതാക്കിയിരിക്കയാണെന്നും ചിലർ പറയുന്നുണ്ടു്. എന്നാൽ കരേവിധത്തിലുള്ള സന്ദർഭത്തെ വർണ്ണിക്കുന്ന രണ്ടു കവികളുടെ ആശയങ്ങൾക്കു തമ്മിൽ സാദൃശ്യം വരുന്നത് അസംഭാവ്യമല്ല. പ്രകൃതിയുടെ പ്രതിനിധിയായ കവിഹൃദയങ്ങൾ സദൃശങ്ങളായിരിക്കുമല്ലോ.

വിരഹവിവശനായ യക്ഷന്റെ സന്ദേശഹരനായി കാളിദാസർ അപേക്ഷമായ ഒരു മേഘത്തെ കല്പിച്ചതു എത്രത്തോളം ഉചിതമായിട്ടുണ്ടു്? ഈ ചോദ്യം, മേഘസന്ദേശത്തിന്റെ നിർമ്മാണം മുതൽ ഇന്നേവരേയും അനേകസഹസ്രങ്ങൾ തങ്ങളാടുതന്നെ ചോദിക്കുകയും അതി

ന പലവിധത്തിലുള്ള ഉത്തരങ്ങൾ സമ്പാദിക്കുകയും ചെയ്തുണ്ടായിരിക്കണം. ചേതനാചേതനങ്ങളെ തിരിച്ചറിയാൻ സാധിക്കാത്തവർ ഉന്മത്തന്മാരല്ലേ? ആ അവസ്ഥയിലെത്തിയ ഒരുവൻ ഒരു സന്ദേശഹരനോടു പറയേണ്ടുന്ന കാര്യങ്ങൾ തെല്ലുപോലും വിടാതെയും തെറ്റാതെയും പറഞ്ഞയയ്ക്കുക എന്നതു സംഭാഷ്യമാണോ? എന്നാണു സംശയം. ഇതിന്നു സമാധാനം കാളിദാസർതന്നെ പറഞ്ഞിട്ടുണ്ട്:— 'കാമാന്താഹിപ്രകൃതികൃപണാശ്ചേതനാചേതനേഷു'. കാമാന്തന്മാർ പ്രകൃത്യാതന്നെ ചേതനാചേതനവസ്തുക്കളെ തിരിച്ചറിയുന്ന വിഷയത്തിൽ അസമത്വമാരാകുന്നു. ഇങ്ങിനെ വരുന്നത് ഉന്മാദത്തിന്റെ ലക്ഷണമാണെങ്കിൽ അതു മദനോന്മാദത്തിന്റെ മാത്രം ലക്ഷണമാണ്. സാധാരണ ഉന്മത്തന്മാർക്കു സത്തും അസത്തും, കൃത്യവും അകൃത്യവും തിരിച്ചറിവാനുള്ള ശക്തിയാണില്ലാതാവുന്നത്; ചേതനാചേതനവസ്തുക്കളെ തിരിച്ചറിവാനുള്ള ശക്തിയല്ല. ചേതനസാധ്യമായ കാര്യം സാധിപ്പിക്കുന്നതിന്നു കാമികൾ അചേതനങ്ങളോടാവശ്യപ്പെടുന്നതു രാമായണം, ഭാരതം മുതലായവയിൽ കാണുന്നുണ്ട്. കാമാന്തന്മാർ ഈശ്വരഭക്തന്മാരെപ്പോലെ, ഒരു ജാതിസ്നേഹോന്മാദത്തിലാണു പെടുന്നത്. ഒരു ഭക്തൻ കാണുന്നതും കേൾക്കുന്നതും പറയുന്നതും വിചാരിക്കുന്നതും എല്ലാം ഈശ്വരനെ സംബന്ധിച്ച സംഗതികളായിരിക്കും. അതുപോലെതന്നെ ഒരു കാമുകന്റെയും ബാഹ്യാന്തരവ്യാപാരങ്ങൾ മുഴുവൻ തന്റെ കാമിനിയെ ഉദ്ദേശിച്ചായിരിക്കും. മറ്റൊരു വിചാരവും അയാളുടെ മനസ്സിൽ പ്രവേശിക്കുന്നതല്ല. അയാൾ സ്ഥാവരത്തിലും, ജംഗമ

ത്തിലും, ചേതനത്തിലും, അചേതനത്തിലും എന്നുവേണ്ട സകലത്തിലും തന്റെ ഉദ്ദേശസിദ്ധിക്കുതക്കുന്ന ഒരു ശക്തിയുണ്ടെന്നു വിചാരിക്കുന്നു. ഈ നിലയിൽപ്പെട്ട ഒരു കാമാർത്ഥനാണു കാളിദാസരുടെ യക്ഷൻ. അപ്പോൾ അയാളുടെ സന്ദേശഹരൻ 'ധൃമജ്യോതിസ്സലില'മെന്നായ ഒരു മേഘമായിപ്പോയതിൽ എന്താണാശ്ചര്യം?

മേഘത്തെ സന്ദേശഹരനാക്കിയതിൽ കവിയുടെ ഒരു ചിത്രവോധത്തെപ്പറ്റി പരിഷ്കാരികളായ വല്ലവരും സംശയിക്കുന്നുണ്ടെങ്കിൽ അവർ "വിക്ടർ ഹ്യൂഗോ" എന്ന തത്വജ്ഞാനിയുടെ അഭിപ്രായം നോക്കി സംശയം തീർത്തുകൊള്ളട്ടെ. അദ്ദേഹം ഒരുവസരത്തിൽ ഇങ്ങിനെ പറയുന്നു: "പിരഹിതരായ ദമ്പതിമാർക്കു അയ്യോന്യം സന്ദേശം അയയ്ക്കുവാൻ എത്രയും തിസ്സാരമായ വസ്തുക്കളായാലും മതി. ലോകത്തിലെ സകല മാർഗ്ഗങ്ങളേയും നിരോധിച്ചു സർവ്വരേയും തടഞ്ഞുനിർത്തിയാൽപോലും സന്ദേശമയയ്ക്കുന്നതിന്നു പുതിയ ചില ഉപായങ്ങൾ അവർ കണ്ടുപിടിക്കും. സൂര്യന്റെ കിരണങ്ങളും, ചന്ദ്രന്റെ പൂനിലാവും, നക്ഷത്രങ്ങളുടെ ജ്യോതിസ്സും, കസുമങ്ങളുടെ പരിമളവൃന്ദംകൂടി അവർ ദ്രൗത്യം നിർവ്വഹിക്കുന്നു. അതിന്നാധാരം അനുരാഗമാണ്. അനുരാഗം ഈശ്വരന്റെ ശക്തിയാകുന്നു. അതത്രെ ലോകത്തെ ഭരിക്കുന്നത്".

=====

൭. നാടകരൂപം.

മാളവികാഗ്നിമിത്രം, വിക്രമോർച്ചശീയം, ശാകുന്തളം എന്നിങ്ങിനെ മൂന്നു നാടകങ്ങളാണല്ലോ കാളിദാസരുടെ

വകയായിട്ടുള്ളത്. ഈ മൂന്നിലും പ്രധാനരസം ശൃംഗാരമാകുന്നു. ശൃംഗാരരസത്തിന്റെ വിഷയത്തിൽ കാളിദാസൻ അസംധാരണ പാടവമുള്ളൊരാണെന്ന് ഈ നാടകരൂപംകൊണ്ട് അദ്ദേഹം കാണിച്ചിരിക്കുന്നു. ഈ നാടകങ്ങളിൽ നായികാനായകന്മാരുടെ അനുരാഗത്തിനുള്ള പല വകഭേദങ്ങളേയും കുറിച്ച് വർണ്ണിച്ചിട്ടുണ്ട്. ഈ മൂന്നു നാടകങ്ങളും റിമ്മിച്ചിട്ടുള്ളതിൽനിന്നു കാളിദാസൻ ചെയ്തിട്ടുള്ളതു, പലമാതിരിയിലുള്ള അനുരാഗങ്ങളെ തോലനം ചെയ്ത് ഏറ്റവും പരിശുദ്ധവും ഉൽകൃഷ്ടവുമായ അനുരാഗം എന്തെന്നു ലോകസമക്ഷം പ്രദർശിപ്പിക്കുകയാകുന്നു.

മനസ്സിലാക്കേണ്ടതെന്നുവരുന്നതായ അനേകം വികാരങ്ങളുണ്ടെന്നും, മനുഷ്യർ അവയെല്ലാം അനുരാഗമെന്ന പേർ പറയാറുണ്ടെങ്കിലും അവയെല്ലാം തുല്യങ്ങളല്ലെന്നും, സൗന്ദര്യനിബന്ധനമായിട്ടുള്ള വികാരം ക്ഷുൽപിഡിതന്മാർക്കു അന്നത്തിലുള്ള അത്യാസക്തിപോലെ കരുതരം സ്നേഹഗോഷ്ടിയാണെന്നും, യഥാർത്ഥമായ അനുരാഗമാകട്ടേ സൗന്ദര്യത്തെ മാത്രമല്ല സൗശീല്യാദികളായ ഇതര ഗുണങ്ങളേയും ആശ്രയിച്ചാണിരിക്കുന്നതെന്നും ഇന്ത്യയിലെ മഹാകവികളിലൊരാളായ ബങ്കിമചന്ദ്രചാര്യർജി കരു സന്ദർഭത്തിൽ പറഞ്ഞിട്ടുണ്ട്. ഇതിൽ രണ്ടാമതു പറഞ്ഞ മാതിരി അനുരാഗത്തിന്നു വാല്മീകിയുടേയും ഷേക്സ്പിയറുടേയും കൃതികളും, ആദ്യം പറഞ്ഞതരം അനുരാഗത്തിന്നു കാളിദാസരുടെ ശാകുന്തളവും ജയദേവന്റെ ഗീതഗോവിന്ദവും ഉദാഹരണമാണെന്നും ആ മഹാൻ പറയുന്നു. എന്റെ അഭിപ്രായത്തിലാകട്ടെ കാളിദാസൻ ഈ രണ്ടുതരം അനുരാഗങ്ങളേയും സ്വകൃതികളിൽ നിബ

സ്ഥിച്ചിട്ടുണ്ടെന്നും, ക്ഷാമപ്രേരിതമായ താന്നതരം അന്നരാഗത്തിനു മാളവികാഗ്നിമിത്രവും, വിക്രമോർച്ചശീയവും ഉദാഹരണമാണെന്നും, ശാകന്തളമാകട്ടെ ഉൽകൃഷ്ടാനുരാഗത്തിന്റെ ഉദാഹരണമാണെന്നുമാണ് തോന്നുന്നത്.

മാളവികാഗ്നിമിത്രം, വിക്രമോർച്ചശീയം എന്നിവയിലെ അന്നരാഗം സൗന്ദര്യഭർമ്മത്താലുള്ള ഹൃദയാന്മാദത്തെയാണ് വിവേകപൂർവ്വമായ പ്രേമത്തേക്കാൾ അധികമായി പ്രദർശിപ്പിക്കുന്നത്. അഗ്നിമിത്രൻ കരാട്ടക്കാരിയായ മാളവികയിലും പുത്രരവസ്സു സുരസുന്ദരിയായ ഉർച്ചശീയിലും ഭ്രമിക്കുകയും, അവരുടെ പ്രാപ്തിയിൽ ആനന്ദിക്കുകയും വിധോഗത്തിൽ വ്യസനിക്കുകയും ചെയ്യുന്നുണ്ട് എന്നാൽ അവരുടെ സൗന്ദര്യത്തെല്ലാതെ സൽഗുണങ്ങളെ ധോഷിയിട്ടല്ല, ഈ 'ഭ്രമം' ജനിക്കുന്നത്. എന്നു മാത്രമല്ല അഗ്നിമിത്രനും പുത്രരവസ്സിനും മാളവികയിലും ഉർച്ചശീയിലും അന്നരാഗമുള്ളവാക്യങ്ങൾ അതിനുമുമ്പ് അവർ അന്നരാഗത്തെ നിഷേധിച്ചിട്ടുള്ള ഭായ്മാർ വേറെ ഉണ്ടായിരുന്നു. പുതിയ അന്നരാഗഭാജനങ്ങളിൽ ഉണ്ടായിട്ടുള്ള പ്രേമത്തെ പൂർവ്വാഭാവത്തിൽനിന്നു മറയ്ക്കുവാനായി അവർ വളരെ പ്രയത്നിക്കുകയും, സാപത്യജന്യമായ മില വഴക്കുകൾ ഉണ്ടാകുകയും, ഒടുവിൽ സൗശീല്യത്തിന്നിരിപ്പിടമായ ആദ്യഭായ്മാർ ഭർത്താവിന്റെ സൗന്ദര്യചാപല്യത്തെ അനുവദിക്കുകയുമാണ് ചെയ്യുന്നത്. മാളവിക ഒരു മനുഷ്യസ്ത്രീയും ഉർച്ചശി ദേവസ്ത്രീയുമാണെന്നുള്ള ഭേദമല്ലാതെ അഭിനവചതുരമായ അവരിൽ അധികഭേദമൊന്നും കാണുന്നില്ല. അഗ്നിമിത്രൻ കാഴ്ചയായി കിട്ടിയ ഒരുവളിലാണ് അന്നരക്തനായതെങ്കിൽ പുത്രര

വസ്തു താൻ സ്വർഗ്ഗത്തിൽവെച്ചു കണ്ടെത്തിയ ഒരുവളിലാ
 ണ് അനുരക്തനായതെന്നു ഭേദമുള്ളു. ആട്ടവും വിനോ
 ദവുമായി വിഷയസമുദ്രത്തിൽ ആണ്ടുകൊണ്ടുതന്നെ ഭി
 വസം കഴിക്കുവാനുള്ള ആഗ്രഹമാണ് അവരെ നവീന
 ഭാഷാസാഹിത്യത്തിൽ മുൻനിന്നു പ്രേരിപ്പിച്ചത്. സാഹി
 ത്യത്തിൽ ഗ്രാഹ്യത്വജ്ഞാപരം ചെയ്യുവാനായിക്കൊണ്ടു
 തുടർന്നു. പുത്രവസ്തു ഉദ്യോഗസ്ഥനായി ഗന്ധമാദന
 ത്തിൽ വിഹരിക്കുവാൻ പോയ സമയം അദ്ദേഹം ഉദയ
 വതി എന്ന വിദ്യാധരപ്പെണ്ണിടാവിനെ കണ്ടുനേരം സൂ
 ക്ഷിച്ചുനോക്കിയതു കണ്ടു കോപനയായ ഉദ്യോഗി ശാപം
 ലം ലതയായിത്തീർന്നപ്പോൾ രാജാവ് അവളുടെ വിധോ
 ഗത്താൽ ഒരു ദ്രാഗതനായും ചമയുന്നു. ഈവക കാരണ
 ങ്ങളാൽ മേല്പറഞ്ഞ നാടകങ്ങളിലെ അനുരാഗത്തിന്നു ശു
 ഭവിപോരെന്നാണു പറയേണ്ടത്. അനുരാഗത്തിന്റെ
 ശുഭവി, അതിന്നടിസ്ഥാനമായ ധർമ്മവിചാരം ഉണ്ടാകു
 ന്വോഴാണു തെളിയുന്നത്. അനുരാഗത്തിലെ ധർമ്മവി
 ചാരം പരീക്ഷിക്കേണ്ടത്, അതു സന്തതിലാഭത്തെ ഉദ്ദേ
 ശിച്ചാണോ എന്നു നോക്കിട്ടാണു്. ഈ ഉദ്ദേശം മാളവി
 കാഗ്നിമിത്രത്തിൽ കാണുന്നില്ല. എന്നാൽ പുത്രവസ്തു
 ന്റെ ഉദ്യോഗിലാഭം അവളിൽ അദ്ദേഹത്തിന്നു് ആയുസ്സു്
 എന്നൊരു പുത്രനുണ്ടാവാനും ആ പുത്രനെക്കൊണ്ടു വം
 ശവൃദ്ധി വരുവാനും ഇടയാക്കിയതുകൊണ്ടു് ആ അനുരാ
 ഗത്തിൽ ധർമ്മത്തിന്റെ ഒരു മറയ ഇല്ലെന്നു പറഞ്ഞുകൂ
 ട. എങ്കിലും കാമത്തിന്നാണു പ്രാധാന്യമെന്നു പറയാതെ
 കഴികയില്ല.

ശാകുന്തളത്തിലാകട്ടേ ഇങ്ങിനെയാണു മല്ല. ഭൃഷ്യ

ന്നു ശകുന്തളയിലുണ്ടാകുന്ന അനുരാഗം വെറും കാമത്താൽ പ്രേരിതമല്ല. ധർമ്മവിരോധം വരാത്തതായ— വിവേകപൂർവ്വമായ— അനുരാഗമാണത്. ഭൃഷ്യാന്തൻ ആശ്രമത്തിൽവെച്ചു ശകുന്തളയെ കാണുമ്പോഴുണ്ടാവുന്ന ഭാവാഭിനിവേശം അവൾ സ്വീകാര്യയോ അല്ലയോ എന്നു ചോദ്യമേ കൂടാതെയല്ലാ ഉളവാകുന്നത്. ആദ്യം 'കുന്തലെന്നു വിളിച്ചതായ' ആ രത്നം "വക്ഷസിധായ്"മാണെന്നറിഞ്ഞതിന്നു ശേഷമേ അദ്ദേഹത്തിന്റെ അനുരാഗം പ്രകാശിക്കുന്നുള്ളൂ. ശകുന്തളാപരിഗ്രഹംകൊണ്ടു രാജാവു വിഷയലോലുപമായ മനസ്സിനെ വിനോദിപ്പിക്കണമെന്നല്ല, പിന്നെയോ സമാനുരാഗയായ അവളിൽ സന്തതിയുണ്ടാകയും തദപരാ വംശസ്ഥിതി വരികയും ചെയ്യണമെന്നാണാഗ്രഹിച്ചത്. ഈ സംഗതി വിരഹവേദനയിലുള്ള ഭൃഷ്യാന്തന്റെ സ്ഥിതിയും വാക്കുകളും നോക്കിയാലറിയാം. ചുരുക്കത്തിൽ പറയുന്നതായാൽ ശകുന്തളത്തിലെ അനുരാഗം ധർമ്മകാമങ്ങളുടെ സമ്മേളനംകൊണ്ടുള്ള ഒരു വിശുദ്ധവികാരമാണെന്നാണു പറയേണ്ടത്.

ഇത്രയും പറഞ്ഞതുകൊണ്ട്, പ്രബന്ധജീവനായ ശൃംഗാരരസത്തിന്റെ പരിശുദ്ധിയെസ്സംബന്ധിച്ചു മാളവികാഗ്നിമിത്രം, വിക്രമോർവ്വശീയം, ശകുന്തളം എന്നീ മൂന്നു നാടകങ്ങളിലും കാളിദാസൻ ഉത്തരോത്തരം വിജയിയായിട്ടുണ്ടെന്നു സിദ്ധിക്കുന്നുവല്ലോ. ഇതുപോലെതന്നെ പാത്രസൃഷ്ടിയിലും അദ്ദേഹം മേൽക്കുമേൽ വിജയം സമ്പാദിച്ചിരിക്കുന്നു. ആദ്യംപറഞ്ഞ രണ്ടു നാടകങ്ങളിലും നായികാനായകന്മാരുടെ കാര്യത്തിൽ വിശേഷവിധിയൊന്നുമില്ല. വിദൂഷകന്റെ സൃഷ്ടിയിലാണു കവി കുറേ ചാ

ഇയ്യം കാണിച്ചിട്ടുള്ളത്. എന്നാൽ ആദ്യത്തേതിലെ വിദ്യേഷൻ അധികം 'ഘന'മുള്ളൊരു രണ്ടാമത്തേതിലെ വിദ്യേഷൻ അധികം ചപലനമാണ്. ശാകുന്തളത്തിലായപ്പോഴുള്ള ഗൗരവവും ചപലതയും കൈ തുക്കുന്നോക്കി ചേർത്തവിധത്തിൽ നല്ല പകുതയാണ് വിദ്യേഷനിൽ നാം കാണുന്നത്.

വിദ്യേഷൻ മാത്രമല്ല എല്ലാ പാത്രങ്ങളും ശാകുന്തളത്തിൽ വളരെ ഹൃദയംഗമമായിട്ടുണ്ട്. ശാകുന്തള ഉപാഖ്യാനത്തിലെ പാത്രമാണെങ്കിലും കാളീദാസന്റെ മനോധർമ്മമാകുന്ന കരുവിൽ വാൽപ്പോൾ പൂർ്വ്വധികം ഹൃദയംഗമതപം അതിന്നു വന്നിട്ടുണ്ട്. ശാകുന്തളയുടെ ഉററ തോഴിമരായ പ്രിയംവദാനസൂയമാർ കവിയുടെ സങ്കല്പ സൃഷ്ടിയാണല്ലോ. ഇവരുടെ സൃഷ്ടിയിൽ കവി പരിപൂർണ്ണമായ വിജയം സമ്പാദിച്ചിട്ടുണ്ടെന്നു നിസ്സംശയം പറയാം. ഇതുപോലെത്തന്നെ എല്ലാ പാത്രങ്ങളും രസാനുഗുണമായ രീതിയിലാണ് ശാകുന്തളത്തിൽ കാണുന്നത്.

അതിനാൽ കാളീദാസനാടകങ്ങളിൽ മാളവികാഗ്നിമിത്രം, വിക്രമോർഷീയം, ശാകുന്തളം എന്നിവ ക്രമത്തിൽ യോഗ്യത കൂടിയവയാണെന്നു സിദ്ധിക്കുന്നു. ഇനി ഈ മൂന്നു നാടകങ്ങളേയും പറ്റി ചുരുങ്ങിയ ഒരു വിവരണം താഴെ കൊടുക്കുന്നു:—

൧. മാളവികാഗ്നിമിത്രം.

ഈ നാടകത്തിന്നു പുരാണവുമായിട്ടുള്ള ബന്ധത്തെപ്പറ്റി ചില സംഗതികൾ മുമ്പു നാലാമദ്ധ്യായത്തിൽ പറഞ്ഞിട്ടുണ്ടല്ലോ. ഇനി ഇവിടെ ഇതിലെ കഥയെപ്പറ്റി

കുറച്ചു വിവരിക്കാം. ഇതിൽ നായകനായ അഗ്നിമിത്രൻ പുഷ്പമിത്രന്റെ പുത്രനാണ്. പുഷ്പമിത്രൻ ബൃഹദ്രഥനെക്കൊണ്ട് അദ്ദേഹത്തിന്റെ മന്ത്രിയെ തടവിൽവെച്ച് അഗ്നിമിത്രനെ വിദിശാരാജാവാക്കി അഭിഷേകം ചെയ്തു. അനന്തരം വയോധികനായ പുഷ്പമിത്രൻ പൗത്രനായ വസുമിത്രനെ അശ്വപരക്ഷണത്തിന്നേല്പിച്ച് അശ്വപഥേധയാഗം ചെയ്യാൻ ഒരുങ്ങി.

വിദിശാരാജ്യത്തിന്റെ തെക്കുഭാഗത്തുള്ള വിദർഭരാജ്യം ഇക്കാലത്തു വലിയ ലഹളയിൽ അകപ്പെട്ടിരുന്നു. അവിടുത്തെ രാജാവായ യജ്ഞസേനനും അദ്ദേഹത്തിന്റെ ഭാര്യയായ മാധവസേനനും തമ്മിൽ വലിയ വിരോധത്തിലാണ് വെട്ടിപ്പിരിയുന്നത്. യജ്ഞസേനന്റെ മുഷ്ട ശത്രുക്കളായ അഗ്നിമിത്രന്റെ സഹായം ആവശ്യപ്പെടുന്നതിനു മാധവസേനൻ തീർച്ചപ്പെടുത്തി. തന്റെ സോദരിയായ മാളവികയെ അഗ്നിമിത്രനു നൽകി അദ്ദേഹവുമായി ശാശ്വതമായ ഒരു ബന്ധുത്വം സമ്പാദിക്കുവാനും മാധവസേനൻ ഉറച്ചു. പക്ഷേ ഈ ആവശ്യത്തിനു വിദിശയിലേയ്ക്കു പോകുന്നവഴിയിൽ, മാധവസേനനെ യജ്ഞസേനൻ എതിർത്തു തോല്പിച്ച് കാരാഗൃഹത്തിൽ ആക്കുകയാണുണ്ടായത്.

മാധവസേനന്റെ മന്ത്രിയായ സുമതി മാളവികയെയും തന്റെ സഹോദരിയായ പണ്ഡിതകൗശികിയെയും കൂട്ടി വിദിശയിലേയ്ക്കുതന്നെ പോയി. പക്ഷേ മാഗ്ഗമദ്ധ്യത്തിൽ ചില കള്ളന്മാരുടെ കയ്യിൽപ്പെട്ടു മന്ത്രി മരിച്ചുപോയി. മാളവികയും കൗശികിയും ഈ ലഹളയിൽ തമ്മിൽ പിരിഞ്ഞുവെങ്കിലും ഒടുവിൽ അവരിരുവരും വിദി

ശയിൽ എത്തിച്ചേർന്നു. കൌശികി ഒരു സന്യാസിനിയുടെ വേഷത്തിലാണ് അവിടെ ചെന്നുകൂടിയത്. അവളെ മാളവിക മനസ്സിലാക്കിയില്ല. ഇങ്ങോട്ടു മനസ്സിലായെന്നു സന്യാസിനി തടിച്ചതുമില്ല. മാളവികയാകട്ടെ അഗ്നിമിത്രന്റെ പട്ടമഹിഷിയായ ധാരിനീദേവിയുടെ ഒരു പരിചാരികയായി പാർത്തു. മാളവികയെ ധാരിണിയുടെ അടുക്കലേക്കുയച്ചതു, വിദിശയുടെ തെക്കെ അതിരായ നന്ദാതീരത്തിൽ അന്തപാലനായിരുന്ന വീരസേനനാണ്. ഈ വീരസേനൻ ധാരിണിയുടെ ഉടപ്പിറന്നവനായിരുന്നു. മാളവിക ആട്ടം പഠിപ്പാൻ പറിയവളാണെന്നുവെച്ച് അവളെ വീരസേനൻ അങ്ങോട്ടയച്ചതാണ്. അവൾ മാധവസേനന്റെ സഹോദരിയാണെന്ന് ആരും അറിഞ്ഞില്ല.

ഇതിനിടയിൽ അഗ്നിമിത്രൻ വീരസേനന്റെ വരുതിയിൽ 'ഭണ്ഡചക്രം' എന്നു പേരായ തന്റെ സൈന്യത്തെ യജ്ഞസേനനോടു യുദ്ധത്തിനായി വിദ്വർഭാജ്യത്തേക്കയച്ചു. തന്നെക്കാണാൻ വന്നിരുന്ന മാധവസേനനെ വഴിക്കു തടഞ്ഞതാണു യുദ്ധത്തിന്നു കാരണം പറഞ്ഞത്. വീരസേനൻ യജ്ഞസേനനെത്തോല്പിച്ചു മാധവസേനനെ തടവിൽനിന്നു വിടുക്കയും അനന്തരം അഗ്നിമിത്രൻ വിദ്വർഭാജ്യത്തെ രണ്ടായിപ്പകർത്തു മാധവസേനനും യജ്ഞസേനനും കൊടുത്ത് അവരുടെ കലഹം ശമിപ്പിക്കുകയും ചെയ്തു. മാധവസേനൻ തന്റെ അഭ്യുദയത്തിന്നു കാരണമായ അഗ്നിമിത്രനോടു ഏറ്റവും കൃതജ്ഞനായിരിക്കുകയും, കൃതജ്ഞസാസ്യചകുമായി അദ്ദേഹത്തിന്ന് അനേകം കാഴ്ചകൾ അയയ്ക്കുകയും ചെയ്തു. ആ കൂട്ടത്തിൽ സംഗീതചതു

രമായ രണ്ടു സ്ത്രീകളും ഉണ്ടായിരുന്നു. അവർ മുഖേന അന്തഃപുരപരിചാരികയായ മാളവിക മാധവസേനന്റെ സോദരിയാണെന്ന് അറികയും, ബാലികയായ മാളവികയിൽ മുമ്പുതന്നെ അനരകതനായിരുന്ന അഗ്നിമിത്രൻ ധാരിണിയുടെ അനുവാദത്തോടുകൂടി അവളെ വിവാഹം ചെയ്തതും, ഇങ്ങിനെ പരിചാരികയായ മാളവിക രാജഭാര്യയായിപ്പരിണമിക്കുകയും ചെയ്തു. ഇതാണ് ഇതിലെ കഥാചക്രം.

ഈ കഥ കാളിദാസന്റെ കയ്യിൽ കിട്ടിയപ്പോൾ എന്തെന്നില്ലാത്ത ഒരു ഭംഗി അതിനുണ്ടായി. അഗ്നിമിത്രൻ, ധാരിണീദേവി എന്ന രണ്ടുപേരേയും സ്നേഹബഹുമാനങ്ങളോടുകൂടിയ ഉത്തമദമ്പതിമാരായിട്ടാണ് കവി കല്പിച്ചിട്ടുള്ളത്. എന്നാൽ അഗ്നിമിത്രന് അനേകം ഭാര്യമാരുണ്ട്. സൗന്ദര്യമുള്ള കന്യകമാരെ കണ്ടാൽ കണ്ടു ഭാവം നടിക്കാതെ കതുങ്ങിയിരിക്കുന്ന കരാളല്ല അദ്ദേഹം. അതിനാൽ അഗ്നിമിത്രനോടു വളരെ സൂക്ഷിച്ചിട്ടാണ് ധാരിണി പെരുമാറാറുള്ളത്. വീരസേനൻ പറഞ്ഞയച്ച പ്രകാരം മാളവിക കൊട്ടാരത്തിലെത്തിയപ്പോൾ സർവ്വലക്ഷണസമ്പന്നയായ അവളെ പുറത്തു കാണിക്കാതെ അന്തഃപുരത്തിൽത്തന്നെ ഇരുത്തുകയാണ് ധാരിണി ചെയ്തത്. ഒരുദിനം ധാരിണി പുതുതായി എഴുതപ്പെട്ട ഒരു ചിത്രവും നോക്കി ചിത്രശാലയിൽ നില്ക്കുമ്പോൾ യദൃച്ഛയായി അഗ്നിമിത്രൻ അങ്ങോട്ടു ചെല്ലുന്നു. ആ ചിത്രത്തിൽ ദേവിയുടെ അടുത്തു പരിപരിച്ചു നില്ക്കുന്ന സുന്ദരിയായ മാളവികയെ മനസ്സിലാക്കാഞ്ഞിട്ട് അതാരാണെന്നു രാജാവു രാജനിയോടു ചോദിച്ചു. അപ്പോഴാണ് രാ

ജ്ഞി അല്പം കുടുകിലായത്. ആളെ പറഞ്ഞുകൊടുത്താൽ അദ്ദേഹം അപളെ കാമിക്കുമെന്നു വിചാരിച്ചു ദേവി മൌനമവലംബിച്ചു. അതു കണ്ടു 'ഇതിൽ എന്തോ ഉണ്ടു' എന്നുറച്ചു രാജാവു ചോദ്യം ആവർത്തിച്ചു. അപ്പോൾ രാജ്ഞിയുടെ ഇംഗിതം അറിയാൻ തക്ക പ്രായമാവാത്ത വസുലക്ഷ്മി 'ഇതു മാളവികയാണു' എന്നു പറഞ്ഞുകൊടുത്തു. ഈ വസുലക്ഷ്മി ഇതേ ആവശ്യത്തിന്നു കവി സൃഷ്ടിച്ച ഒരു പെൺകിടാവാണ്. ഇങ്ങിനെ ധാരിണീദേവിയുടെ സൂത്രം നിഷ്പലമായിച്ചു മരുന്നു.

മാളവിക എന്ന പേരിൽ അന്തർവിച്ചിരിക്കുന്ന പരിമളം അഗ്നിമിത്രനെ ബഹുദൂരം ആകർഷിച്ചു. അപളെ പ്രത്യക്ഷത്തിൽത്തന്നെ ഒന്നു കാണണമെന്നു അദ്ദേഹം തീർച്ചയാക്കി. ഒരു വിധത്തിലും അതിന്നു തരം വരുത്തുകയില്ലെന്നു ദേവിയും ഉറച്ചു. ഇനി എന്താണു വഴി? ഈ സന്ദർഭം മുതൽ രാജാവിന്റെ നമസ്സമീപനം വഹിക്കുവാനായിട്ടാണു വിദൂഷകനായ ഗൌതമബ്രാഹ്മണനെ കവി സൃഷ്ടിച്ചിട്ടുള്ളതു്. സ്വാമിയുടെ ആഗ്രഹം സാധിപ്പിക്കാമെന്നു അദ്ദേഹം ഏറ്റവും ഗൌതമൻ ഇതിന്നു പ്രത്യക്ഷഫലമായ ഒരു തന്ത്രമാണു പ്രയോഗിച്ചതു്. കൊട്ടാരത്തിൽ ആട്ടം പഠിപ്പിക്കുന്ന ഹരിദത്തൻ; ഗണദാസൻ എന്ന അഭിമാനകുക്ഷികളായ രണ്ടു നട്ടുപന്മാരെ പറഞ്ഞിളക്കി കുടിചിടികൂട്ടി ഒരു വാക്കേററമുണ്ടാക്കി അപരെ തിരുമുമ്പിലേയ്ക്കു പ്രവേശിപ്പിച്ചു. പണ്ഡിതകൌശികി, ധാരിണി, വിദൂഷകൻ എന്നിവർ രാജസമക്ഷം ഇരിക്കുമ്പോൾ നമ്മുടെ നട്ടുപന്മാർ അവരുടെ സൗന്ദര്യപ്പിണക്കവും കൊണ്ടു് അവിടെ കടന്നുചെന്നു. രാജാവു് ഇതെല്ലാം

അറിഞ്ഞിട്ടുണ്ടെങ്കിലും കനം അറിയാത്ത ഭാവത്തിൽ മദ്ധ്യസ്ഥതയെ അവലംബിച്ചു. നട്ടപന്മാരിൽ കരാൾ രാജാവിന്റെ വല്ലഭമാരിലൊരുവളായ ഇരാവതിയുടെ ആശാനാണ്. മറ്റേ ആൾ ധാരിണിയുടെ സ്വന്തമായ മാളവികയുടെ ആശാനുമാണ്. ഈ സ്ഥിതിക്കു താനും ദേവിയും ഈ തക്കത്തിൽ കക്ഷികളാണെന്നും, വാദഗ്രസ്തമായ സംഗതി തീർച്ചപ്പെടുത്തുവാൻ ആ ധട്ടപന്മാർ രണ്ടുപേരുടേയും ശിഷ്ടകളെക്കൊണ്ട് ഒരു ആട്ടം നടത്തിക്കണ്ടിട്ടുവേണമെന്നും രാജാവു പറഞ്ഞു. രണ്ടുഭാഗവും നോക്കി വിധികല്പിപ്പാൻ പണ്ഡിതകൗശികിയെയാണു നിയമിച്ചത്.

ആട്ടം യഥാവിധിയെ നടത്തപ്പെട്ടു. അവിടെ ഉണ്ടായ സംഗതികൾ അധികം വിസ്മരിക്കുന്നില്ല. രാജാവിനു മാളവികയെ കാണാൻ ഈ സൂത്രംകൊണ്ടു സാധിച്ചു എന്നല്ലേ പറയേണ്ടു. ആ സമയം മുതൽ അഗ്നിമിത്രന്റെ ഹൃദയം മാളവികയ്ക്ക് അധീനമായി. അവൾക്കിങ്ങോട്ടും അനുരാഗമുണ്ടാവാൻ ഈ അഭിനയം ഉപകരിച്ചു. രാജാവു മാളവികയെത്തന്നെ ഭ്രാന്തിച്ചു പ്രത്യക്ഷമാക്കാൻ തുടങ്ങി. ഈ വിവരം ആളുകൾ കേട്ടുകേൾപ്പിച്ചു നാട്ടിലൊക്കെയും പരന്നു. ഇതിനിടയ്ക്ക്, വസന്തമായിട്ടും പുഷ്പിക്കാത്ത ഒരു അശോകത്തിനു പാദാഘാതമാകുന്ന ദോഹദം മാളവികയെക്കൊണ്ടു ദേവി നടത്തിക്കുകയും, ആ സമയത്തു രാജാവിനു മാളവികയെ അടുത്തു കാണാൻ തരമാകയും, രാജാവിന്റെ കാമപാരവശ്യം മുറുകിവശാവുകയും ചെയ്തു. അശോകദോഹദത്തിൽ രാജാവിനു സ്വൈരമായി സന്ദർശിപ്പാൻ സൗകര്യം ഉണ്ടാക്കിയതു തോഴിയായ ബകളാവലികയാണ്. ഈ സംഭവം

വത്തിന്നുശേഷം ദേവി, 'ഇവളെ പുറത്തുവിടുകയില്ല', എന്നുറച്ചു മാളവികയേയും ബകുളാവലികയേയും കരിതട്ടരയിലിട്ടടയ്ക്കുകയും തന്റെ ആജ്ഞയുടെ അടയാളമായി മുദ്രമോതിരം കണ്ടല്ലാതെ അവരെ വിടരുതെന്നു അറവിചാരിപ്പുകാരിയായ മാധവികയോടു് എല്പിക്കുകയും ചെയ്തു.

പിന്നെ മാളവികയെ വിടുവിക്കുവാൻ വിദ്യുഷകൻ പല സൂത്രങ്ങളും പ്രയോഗിച്ചു. ആയാൾ ദേവിക്ക് കാഴ്ചവെണ്ണാൻ പൂ പഠിച്ചപ്പോൾ പാണ്യുകുടിച്ച വിഷം തീണ്ടിയെന്നു് ഒരു കുളവു പറഞ്ഞുണ്ടാക്കി ആ വിഷത്തിന്നു് പരിഹാരം ചെയ്യാൻ സപ്തമുദ്രയുള്ള ഒരു മോതിരം വേണമെന്നു പറഞ്ഞു ദേവിയുടെ മോതിരം കയ്ക്കലാക്കുകയും അതു കാട്ടി മാളവികയെ വിടുവിക്കുകയും ചെയ്തു. മാളവികയുടെ പേരിൽ രാജാവിനുള്ള അനുരാഗം ക്രമേണ വർദ്ധിച്ചു് അതിന്റെ പരമകാഴ്ചയിൽ എത്തിത്തുടങ്ങിയെന്നു കണ്ടപ്പോൾ ദേവി അദ്ദേഹത്തിന്റെ കാമചാപല്യത്തെ അനുവദിക്കുവാൻതന്നെ തീർച്ചപ്പെടുത്തി. അവൾ ഒരു വെറും ആട്ടക്കാരിയാണല്ലോ എന്നു കണ്ടിതും ഈ വിഷയത്തിൽ ദേവിയെ വ്യസനിപ്പിച്ചു. ഒടുവിൽ മാധവസേനൻ പറഞ്ഞയച്ചു ബാലികമാർ മുഖേന മാളവികയുടെ കുലീനത്വം അറികയും, ദേവി സമാധാനത്തോടെ അവളെ രാജാവിന്നു കൊടുക്കുകയും ചെയ്യുന്നു. ഈ നാടകത്തിൽ വിദ്യുഷകന്റെ തന്ത്രങ്ങൾ, ഹരദത്തഗണദാസന്മാരുടെ മത്സരം, മാളവികയുടെ ആട്ടം, അവളുടെ അശോകദോഹദം, വിദ്യുഷകന്റെ സപ്തദംശം മുതലായ ഭാഗങ്ങൾ ഏറ്റവും ഹൃദയംഗമമായിരിക്കുന്നു.

ഇതിലെ പാത്രസൃഷ്ടി സഹൃദയന്മാരെ രസിപ്പിക്ക

ത്തക്കതാണ്. അഗ്നിമിത്രൻ മാളവികയിൽ അനരക്ത നാണകിലും ധാരിണിയിൽ ബഹുമാനവും ദാക്ഷിണ്യവും ധാരാളമുള്ളതാണ്. തന്റെ പാരവശ്യം കണ്ടാൽ ഉത്തമസ്മിത്തമായ ധാരിണി താൻ വിരോധം നില്ക്കുകയില്ലെന്ന വിശ്വാസം ഇദ്ദേഹത്തിന് മാളവികാനുരാഗത്തിൽ ധൈര്യം കൊടുത്തിരുന്നു. അഗ്നിമിത്രൻ സ്മിതഭയത്തിന്റെ മുമ്പം കണ്ടറിഞ്ഞ ആളാണ് ധാരിണി. അദ്ദേഹത്തിന്റെ പട്ടമഹിഷിയാകാൻ തക്ക യോഗ്യതകൾ തികഞ്ഞ ഒരു നായികയുമാണ്. ഭർത്താവ് എന്തു പ്രവർത്തിച്ചാലും അതിനു പരിഭവം ഭാവിക്കുകയോ വിഷ്ണുവരുത്തുകയോ ചെയ്യുന്ന ചപലസ്വഭാവം ധാരിണിയെ ബാധിച്ചിട്ടില്ല. എന്നാൽ ഗൗരവംവിട്ടു കളിക്കുന്ന ബാലിശസ്വഭാവവും അവർക്കില്ല. നിഷ്ഠുരമായ ഭർത്താവിനോട് ഭർത്താവിനാവർത്തനത്തിൽ സ്വന്തം സുഖത്തെ ബലി കഴിപ്പിക്കുന്നു. ഇതാണ് ധാരിണിയുടെ സൂക്ഷ്മസ്വഭാവം. മാളവിക എന്ന പേരിനുതന്നെ എന്തെന്നില്ലാത്ത ഒരു മദ്യം തോന്നുന്നുണ്ട്. ഈ മദ്യം അവളുടെ ഹൃദയത്തിനുമുണ്ട്. അന്തഃപുരത്തിൽ ദാസ്യമനുഭവിക്കുന്നുണ്ടെങ്കിലും താൻ കലീനയാണെന്നുള്ള ബോധം അവൾക്ക് ഉണ്ടായിരുന്നു. അഗ്നിമിത്രനെപ്പോലെ സൗന്ദര്യലോലനായ ഒരു പുരുഷന്റെ സൗന്ദര്യാനുഭവം നില്ക്കുന്നമെങ്കിൽ മാളവികയെപ്പോലെ ആകർഷണശക്തിയും കലാമൈപുണ്യവുമുള്ള യുവതികളെക്കാണേ സാധിക്കുകയുള്ളൂ. ഗൗരവമൻ വലിയ നീതിത്തന്നെ സമത്വമാണ്. തന്ത്രപ്രയോഗങ്ങളിൽ സാക്ഷാൽപാണക്രന്തനെന്ന ഇദ്ദേഹം കിടന്നിരിക്കും. “കുട്ടിക്കരങ്ങനെക്കൊ

ണ്ടു മാന്തിക്കുന്ന" വിദ്യ ഇദ്ദേഹത്തിനു വശമാണെന്നു നാടകപരമാരെ പറഞ്ഞിരിക്കിയതിൽനിന്നു തെളിയുന്നു. കളവു കാണാനും പ്രവർത്തിപ്പാനും കരുക്കാനും ഒരുപോലെ സമർത്ഥനായ ഈ ബ്രാഹ്മണനെ ഒട്ടും ഉപായക്കാരനായി വിചാരിപ്പാൻ തരമില്ല. ആകപ്പാടെ നോക്കുന്നതായാൽ ഇതിലെ പാത്രങ്ങൾക്കു നല്ല തന്മയത്വമുണ്ടെന്നു സൂക്ഷ്മദർശികൾ സമ്മതിക്കാതിരിക്കയില്ല.

II. വിക്രമോദ്യുശീയം.

'വിക്രമോദ്യുശീയം' കാളിദാസരുടെ നടുത്തരം നാടകമാണ്. ഇതിൽ പുത്രരവസ്സു എന്ന രാജാവു നായകനും, ഉദ്യുതി നായികയുമാകുന്നു. കഥ വേദത്തിലും പുരാണങ്ങളിലും പറഞ്ഞിട്ടുള്ളതാണ്. അവയിൽ കാളിദാസർ സ്വന്തം മനോധർമ്മങ്ങൾ ചേർത്തു കഥയ്ക്കു നല്ല പുതു മയം രസവും വരുത്തിയിരിക്കുകയാണ്.

സ്വപ്നത്തിൽ ഒരു കാലത്തു ഭയങ്കരമായ ദേവാസുര യുദ്ധം ഉണ്ടായി. അതിന്നു ഇന്ദ്രന്റെ ആവശ്യപ്രകാരം പുത്രരവസ്സു അവിടെ ചെന്നു അദ്ദേഹത്തിന്നു സഹായിച്ചു. അക്കാലത്തൊരിക്കൽ സുരസുന്ദരിയായ ഉദ്യുതി, രാജ മേനക മുതലായ തോഴിമാരോടുകൂടി അളകാപുരിയിൽ പോയി മടങ്ങിവരുമ്പോൾ കേശി എന്ന അസുരൻ അവളെ ബലാൽക്കാരേണ പിടിച്ചു തേരിലേററിക്കൊണ്ടു പോയി. അപ്പോൾ അവൾ "രക്ഷിക്കണേ രക്ഷിക്കണേ" എന്നു നിലവിളിക്കുകയും അതു കേട്ടു ദയതോന്നി പുത്രര

വസ്തു കേശിയുടെ പിന്നാലെ ചെന്ന് അവനെ അസ്രമെയ്യ തോല്പിച്ച ഉദ്യമത്തെ വീണ്ടെടുക്കുകയും ചെയ്തു. ഉദ്യമം പുത്രവസ്തിന്റെ ഗുണങ്ങളെപ്പറ്റി ധാരാളം കേട്ടിട്ടുണ്ടായിരുന്നു. അതിനാൽ അവൾ തന്റെ പ്രാണനെ രക്ഷിച്ചു ആ മഹാരാജാവിന്റെ പേരിൽ അനുരക്തയായി തീർന്നു. പുത്രവസ്തിനുള്ളും സുന്ദരിയായ ഉദ്യമിയിൽ അനുരാഗം ജനിച്ചു. ഈ അനുരാഗം അവരിരുവർക്കും ക്രമേണ വളർന്നുവരികയും അതിനെ സഫലമാക്കുവാനുള്ള വഴികൾ അവർ ആലോചിച്ചുവരികയും ചെയ്തു.

മഹാരാജാവിന് ഉദ്യമിയിൽ ഉണ്ടായ അനുരാഗം അദ്ദേഹത്തിന്റെ പട്ടമഹിഷി രാജവയസ്യനായ ഒരു ബ്രാഹ്മണൻ മുഖേന മനസ്സിലാക്കി. ഇതിന്നു മഹാരാജാവിനെ കുറച്ചൊന്ന് അബദ്ധമാക്കുവാൻ അവർ തീർച്ചപ്പെടുത്തുകയും ചെയ്തു. രാജാവു കാമാർത്ഥനായി തന്റെ വയസ്യനോടുകൂടി ഉദ്യാനത്തിൽ ഇരിക്കുമ്പോൾ ഉദ്യമി സഖിയോടുകൂടി തിരസ്ക്കരിണിവിദ്യകൊണ്ടു മറഞ്ഞു അവിടെ വന്ന രാജാവിന്റെ ചേക്കേറുകൾ മനസ്സിലാക്കുകയും, തന്റെ അനുരാഗത്തെ കാണിക്കുന്നതും പദ്യരൂപത്തിലുള്ളതുമായ ഒരുഴുത്തു ഭൂജമരത്തിന്റെ തോലിൽ എഴുതി അവിടെ ഇടുകയും ചെയ്തു. അതിൽനിന്ന് ഉദ്യമിക്കിങ്ങോട്ടും അനുരാഗമുണ്ടെന്നു തെളിയുകയാൽ രാജാവു സന്തുഷ്ടനായി. ഈ ഭൂജപത്രം കാരാത്തു പറന്നു, രാജാവിനെ കാണാൻ ഉദ്യാനത്തിലേയ്ക്കു വന്നിരുന്ന റാണിയുടെ കൈയിൽ കിട്ടുകയും റാണി അതുകൊണ്ടു രാജാവിനെ കണ്ടു വളരെ പരിഭവിച്ചു പിരിയുകയും ചെയ്തു.

പുത്രവസ്തിനെപ്പറ്റിയ വിചാരത്താൽ ഉദ്യമി പ

രവശയായിത്തീർന്നു. അതിനിടയിൽ സ്വർഗ്ഗലോകത്തിൽ അവർ ലക്ഷ്മീസ്വയംവരൻ നാടകത്തിലെ ലക്ഷ്മീവേഷധരിച്ച് അഭിനയിക്കുന്ന സമയം. "പുരുഷോത്തമനിലാണനുരാഗം" എന്നു പറയേണ്ടതിന്നു പകരം 'പുത്രവസ്സിൽ' എന്നു തെറ്റായി പറയുകയുണ്ടായി. ഈ തെറ്റിനിമിത്തം അവർക്കു 'സ്വർഗ്ഗത്തിലിരിപ്പാൻ വയ്ക്കാതെ പൊട്ടെ' എന്നു ആചാര്യനായ ഭരതമുനി അവളെ ശപിച്ചു. ഇത്രനാകട്ടെ പുത്രവസ്സിന്റെ പേരിലുള്ള അനുരാഗത്തെ അഭിനയിക്കുകയും, പുത്രവസ്സിന്നു സന്തതിയുണ്ടായിക്കൊണ്ടിരുന്നതുവരെ ഉൾക്കൊണ്ട അദ്ദേഹത്തിന്റെ ഭാര്യയായി രാജധാനിയിൽ പോയിത്താമസിക്കുന്നതു സമ്മതമാണെന്നു പറയുകയും ചെയ്തു. അപ്പോൾ ഉൾക്കൊള്ള മനസ്സമാധാനം വരികയും, അവർ പുത്രവസ്സിന്റെ രാജധാനിയായ പ്രതിഷ്ഠാനഗരത്തിലേക്കു പോകുകയും ചെയ്തു. ഇതിനിടയിൽ പുത്രവസ്സിന്റെ നേരെ മുഷിഞ്ഞുപോയ മഹാരാണിക്കു പശ്ചാത്താപം ജനിക്കുകയും, അവർ ഒരു വ്രതം എന്ന വ്യാജേന ഭർതൃസമീപത്തിൽ ചെന്നു ഭർതാവിനുള്ള അന്യസ്ത്രീപ്രതിപത്തിയെ അനുവദിക്കുകയും ചെയ്തു. അപ്പോഴേക്കു് ഉൾക്കൊണ്ട അവിടെ എത്തി രാജാവിന്റെ ഭാര്യയായിത്തീർന്നു.

പിന്നെ രാജാവു് ഉൾക്കൊണ്ടോടുകൂടി കുറേക്കാലം സുഖിച്ചിരുന്നതിന്നു ശേഷം അവളേയും കൂട്ടി ഗന്ധമാദന പർവ്വത്തിൽ ക്രീഡിക്കുവാനായി പോകുകയുണ്ടായി. ഈ യാത്ര അവർക്കു് അല്പം ആപത്തിന്നു കാരണമായിത്തീർന്നു. ഗന്ധമാദനത്തിൽ കുമാരവനമെന്നൊരു പ്രദേശമുണ്ടു്. ഇതിന്നു മുമ്പു് അകലുഷം എന്നായിരുന്നു പേർ. പണ്ടു സുബ്രഹ്മ

ണ്യൻ ബ്രഹ്മചര്യവ്രതമെടുത്ത് അവിടെത്താമസിക്കുന്ന കാലത്ത് ആ പ്രദേശത്ത് വല്ല സ്ത്രീയും കടന്നുപോയാൽ അവൾ ഒരു വള്ളിയായി പരിണമിക്കുമെന്ന് പറയുകയുണ്ടായിട്ടുണ്ട്. രാജാവ് ഉദയവതി എന്ന വിദ്യാധരകന്യകയുടെ ക്രിഡകണ്ട് കുറച്ചുനേരം നോക്കി നിന്നപ്പോൾ കുപിതയായ ഉർശി, സുബ്രഹ്മണ്യന്റെ ആജ്ഞ കാത്ത്വെക്കാതെ, കുമാരവനത്തിൽ കടക്കുകയും ഉടൻതന്നെ ഒരു വള്ളിയായി പരിണമിക്കുകയും ചെയ്തു. അവളെ കാണാതായപ്പോൾ രാജാവ് ഓടാഞ്ഞുനടന്ന് ഒരു ഭ്രാന്തന്റെ മട്ടിൽ വിലപിക്കുവാൻ തുടങ്ങി. ആ വിലാപം കേട്ട് ഭഗവാൻ പരമേശ്വരൻ കരുണയോടെ അവിടെ പ്രത്യക്ഷമായി പുത്രാവസ്ഥിനും ഗൗരീദേവിയുടെ തൂക്കാലിലെ ചുവപ്പിൽ നിന്നുണ്ടായ സംഗമനിയം എന്ന മണി കല്പിച്ചുകൊടുക്കുകയും അതിന്റെ പ്രഭാവത്താൽ ഉർച്ചി വീണ്ടും ദശായുധകയും ചെയ്തു. പിന്നെ സത്തുഷ്ടനായ രാജാവ് രാജധാനിയിലേക്കുതന്നെ മടങ്ങി.

കാലം കുറച്ചുകഴിഞ്ഞു. അപ്പോൾ ഒരുദിവസം രാജാവു തീർത്ഥസ്നാനം കഴിച്ച് കോവിലകത്തെക്കഴുന്നള്ളുമ്പോൾ ഒരു വീരാളിപ്പട്ടിൽവെച്ചു കൂടെ കൊണ്ടുപോയിരുന്ന സംഗമവിലമണിയെ ഒരു കുഴുകൻപക്ഷി കൊത്തിക്കൊണ്ടുപോകയും രാജാവ് അസൂം തൊടുകുവാൻതൊടണിയെങ്കിലും പക്ഷിയെ കിട്ടാതെപോകയും ചെയ്തു. കുറച്ചുകഴിഞ്ഞപ്പോൾ ഒരു കാട്ടാളൻ "ഉർച്ചിയുടേയും പുത്രാവസ്ഥിന്റെയും പുത്രനായ ആയുസ്സിന്റെ ബാണം" എന്നെഴുതിയ ഒരു അസൂംകൊണ്ടുവന്ന് തിരുമുമ്പിൽ വെക്കുകയും, ആ അസൂംകൊണ്ട് മണി കവർന്നുകൊണ്ടുപോയ കുഴുകൻപക്ഷി

ചത്തുപോയെന്ന് ഉണർത്തിക്കുകയും ചെയ്തു. ഇതു കണ്ട രാജാവ് തനിക്കു പുത്രനുണ്ടായ കഥയറിയാതെ വിചാരമഗ്നനായിത്തീർന്നു. അപ്പോൾ സത്യവതി എന്ന ഒരു താപസി ആയുസ്സ് എന്ന കുമാരനോടുകൂടി അവിടെ വന്നെത്തി ഗന്ധമാദന്ദത്തിൽ വെച്ച് ഉദ്യംഗി ഗർഭം ധരിച്ചു ദിവ്യപ്രസവമായി ഈ ഉണ്ണിയെ പ്രസവിച്ചുവെന്നും, പുത്രന്റെ മുഖം അച്ഛൻ കാണുന്നപക്ഷം തനിക്കു അദ്ദേഹത്തെവിട്ടു പോകേണ്ടി വരുമെന്നോർത്ത് അവൾ പുത്രനെ സത്യവതിയുടെ കൈയിൽ എല്പിച്ചുവെന്നും, ച്യവന മഹർഷി അവനെ വിദ്യാഭ്യാസം ചെയ്യിച്ചുവെന്നും, ഇനി ആശ്രമത്തിൽ പാർപ്പിക്കുവാൻ വയ്യാത്തതുകൊണ്ട്, ഇങ്ങോട്ട് പറഞ്ഞുയച്ചതാണെന്നും സത്യവതി അറിയിച്ചു. രാജാവ് പുത്രമുഖത്തെ സന്ദർശിച്ചപ്പോൾ ഉദ്യംഗി ഇന്ദ്രകല്പനയനുസരിച്ചു സ്വപ്നത്തിലേക്കുതന്നെ പോവാനായി പുറപ്പെട്ടു. അപ്പോൾ രാജാവും രാജ്യം പുത്രനിലിട്ടു കാട്ടിലേയ്ക്കു പോകുവാനൊരുമ്പെട്ടു. ഈ അവസരത്തിൽ ദേവേന്ദ്രൻ നാരദമഹർഷിയെ അങ്ങോട്ടയച്ച് അടുത്തുതന്നെ ദേവലോകത്തു് ഒരു യുദ്ധംകൂടി വേണ്ടിവരുമെന്നും, അതിന്നു പുത്രവസ്തിന്റെ സാഹായ്യം ആവശ്യമായേക്കുമെന്നും, പുത്രവസ്തി അസ്രസന്ധ്യസം ചെയ്തു കാട്ടിലേയ്ക്കു പോകരുതെന്നും, അദ്ദേഹത്തിന്റെ കാലം കഴിയുന്നതുവരെ ഉദ്യംഗിയുടെത്തന്നെ ഇരുന്നുകൊള്ളട്ടെ എന്നും രാജാവിനെ, അറിയിച്ചു. അപ്പോൾ എല്ലാവർക്കും സന്തോഷമായി. ആയുസ്സിനെ യുവരാജാവായി അഭിഷേകം ചെയ്തതും ചെയ്തു. ഇങ്ങിനെയാണു് ഈ നാടകത്തിലെ കഥ കിടക്കുന്നതു്.

ഈ നാടകത്തിലെ കഥാപാത്രങ്ങളുടെ സ്വഭാവവും

കുറഞ്ഞൊന്നു പരിശോധിക്കാം. നായകനായ പുത്രാവസ്ത കാമികളിൽ അഗ്രഗണ്യനാകുന്നു. ഇദ്ദേഹം ശത്രുക്കളെക്കണ്ടാൽ അഗ്നിപത്നം പോലെ എരിയും. പക്ഷേ സൗന്ദര്യമുള്ള സ്ത്രീകളെക്കണ്ടാൽ ഹിമാലയപത്നം പോലെ അലിഞ്ഞുപോകും. ഉംശിയെക്കണ്ടു ഭ്രമിച്ചു ഇദ്ദേഹം കാട്ടിക്കൂട്ടിയ ചേഷ്ടകൾ കരെ അതിരുകടന്നുവെച്ചു എന്നതാണു്. എന്നാൽ തന്റെ പട്ടമഹിഷിയുടെ പേരിൽ ഉള്ള സ്നേഹബഹുമാനങ്ങൾക്കു യാതൊരു കുറവും ഇദ്ദേഹത്തിൽ കാണുന്നില്ല. ചുരുക്കത്തിൽ ഇദ്ദേഹത്തെ മറ്റൊരു അഗ്നിമിത്രനാണെന്നുപറയാം.

ഉംശിയുടെ സ്ഥിതി പറയാതെ തന്നെ അറിയാമല്ലോ. അതിരുകടന്ന സൗന്ദര്യം ഉംശിയിൽ കാണുന്നുണ്ടു്. പക്ഷേ എഴുപ്പത്തിൽ കോപിക്കുന്ന സ്വഭാവമാണു്. പുത്രാവസ്ത ഉദയവതിയെ നോക്കിക്കൊണ്ടു നിന്നതു് ആ പെൺകുട്ടിയുടെ കളികണ്ടിട്ടുള്ള കൌതുകം കൊണ്ടുമാത്രമാണു്, എന്നിട്ടുകൂടി ഉംശി അതു സഹിച്ചില്ല. ഇങ്ങനെയുള്ള കോപന സ്വഭാവത്തിന്റെ ഫലമാണു കുമാരവനത്തിൽ അവൾക്കുണ്ടായിക്കാരായഭുഷണം. പുത്രാവസ്തയുടെ പേരിൽ അവൾക്കുള്ള അനുരാഗം അളവറ്റതാണു്. അദ്ദേഹവുമായി വിയോഗം വരുമെന്നു വിചാരിച്ചു പ്രിയപുത്രനെക്കൂടി കുറെക്കാലം പിരിഞ്ഞിരിക്കുവാൻ അവൾ മടിച്ചില്ലല്ലോ.

റാണി ദുഷ്യാനനുരാഗത്തിന്നും സ്വഭാവഗുണത്തിന്നും കരുദാഹരണമാണു്. ഈ ഗുണവതി അഗ്നിമിത്ര മഹിഷയായ വസുമതിയെപ്പോലെ തന്നെയാണു്. രാജാവിന്റെ ഉംശി പ്രണയവിഷയത്തിൽ കോപിച്ചു ചില ഗോഷ്ടികൾ

ആദ്യം കാണിച്ചുവെങ്കിലും അടുത്തതന്നെ അതിൽ പശ്ചാത്താപം തോന്നി റാണി രാജാവിന്റെ കാമചാപവും അനുവദിക്കുകയാണു ചെയ്യുന്നത്. എന്നാൽ, റാണിയുടെ പ്രണയകലഹത്തിന്റെ രസികത ഒട്ടും കുറവല്ല. ഉവ്ശിയുടെ കാമലേഖനവും കൊണ്ടു രാജാവിന്റെ അടുത്തു ചെന്നു അദ്ദേഹത്തെ “തൊണ്ടിയോടു കൂടി കണ്ടുപിടിച്ചു കള്ളനെപ്പോലെ” കളിപ്പിച്ചതു മറക്കത്തക്കതല്ല.

രാജാവിന്റെ വയസ്സുനായ ബ്രാഹ്മണൻ ഈ നാടകത്തിൽ വിദൂഷകനാണ്. ഇദ്ദേഹം വലിയ നേരമ്പോക്കുകാരനും രാജാവിന്റെ വിരോധനുംമാകുന്നു. പക്ഷേ ആൾ ശുദ്ധമേ ‘സാപ്പാട്ടുരാമ’നാണ്. സ്വകാര്യ വർത്തമാനം പുറത്തു പറവാൻ എളുപ്പമുള്ളവനാണ്. സ്വകാര്യ സംഗതികൾ കിട്ടിയാൽ ഭക്ഷണസാധനം കിട്ടിയാലെ നപോലെ അതും വെച്ചുകൊണ്ടു നാവിനെ ഒതുക്കി നിർത്തുവാൻ ഇയാൾക്കു സാധിക്കുകയില്ല. പുല്ലിന്റെ തലയ്ക്കൽ പററിയ മഞ്ഞുതുള്ളി പോലെ ഇദ്ദേഹത്തിന്റെ ഉള്ളിൽ സ്വകാര്യ വർത്തമാനം അധികനേരം നില്ക്കുകയില്ല. ഈ വിദഗ്ദ്ധനെ പലഹാരം കൊടുത്തു പാട്ടിൽ പിടിച്ചിട്ടാണ് റാണി രാജാവിന്റെ സ്വകാര്യങ്ങൾ മനസ്സിലാക്കിയത്. പരമവിദ്യയും, തത്ത്വം പോലെ പറയുന്നവനുമായ ഈ വിദൂഷകൻ ആകുപ്പാടെ ആൾ തരക്കേടില്ല.

ചിത്രലേഖ ഉവ്ശിക്കു് ഒത്തവളായ തോഴിയാണ്. അവളുടെ ഹിതം സാധിക്കുന്നതിന്നു സദാ സന്നദ്ധമാണ്. ഉവ്ശിയുടെ അഭിസാരികാവൃത്തികൾക്കെല്ലാം ഇവളാണ് കൂട്ടുകാരി. ഉവ്ശി തന്റെ മുത്തുമാല ലതാശാഖമേൽ പിണഞ്ഞതായി നടിച്ചപ്പോൾ “കാ! നല്ലവണ്ണം

പിണഞ്ഞിട്ടുണ്ടല്ലോ. വിടുവിപ്പാൻ വയെന്നാണു തോന്നു ന്നതു" എന്നു പറഞ്ഞു ചിരിക്കുന്ന ചിത്രലേഖ ഒരു ഫലിതരസികയുൾക്കൂടിയാണ്. ഇവൾക്കു ഉർവ്വശിയോടുള്ള സ്നേഹത്തിന്നു് അതിരില്ല. ഉർവ്വശിക്കു കുമാരിവനത്തിൽ വെച്ചു സംഭവിച്ച ആപത്തറിഞ്ഞപ്പോൾ സംഗമനിലമണിയുടെ പ്രഭാവമോത്തു സമാധാനിക്കുന്നതുതന്നെ ഇതിന്നു തെളിവാകുന്നു. .

നിപുണിക പേരുകൊണ്ടു മാത്രമല്ലാ കായ്കൊണ്ടും നിപുണയാണ്. റാണിയുടെ ഉറ്റ തോഴിയായ ഇവൾ 'റാണിയും രാജാവും തമ്മിൽ' കലഹമുണ്ടായതിൽ ഒരു നല്ല പങ്കെടുത്തിട്ടുണ്ട്. റാണിയുടെ കായ്കൾക്കു് എന്തായാലും അതു നേരെയൊക്കുന്നതിന്നു് എന്തും പ്രവർത്തിക്കുവാൻ നിപുണികയ്ക്കു മടിയില്ല. ഇങ്ങിനെ നല്ല തന്മയത്വമുള്ളവയാണ് ഈ നാടകത്തിൽ ഉള്ള എല്ലാ പാത്രങ്ങളും.

ഈ നാടകത്തിൽ, സ്വർഗ്ഗത്തിൽവെച്ചു പുത്രരവസ്സു ഉർവ്വശിയെ രക്ഷിച്ചു തേരിലേററി കൊണ്ടുവരുന്ന ഘട്ടം, രാജാവുമായി ഉർവ്വശിയും സഖിമാരും പിരിഞ്ഞുപോകുന്ന ഘട്ടം, രാജാവും റാണിയും തമ്മിലുള്ള പ്രണയകലഹം, റാണിയുടെ പ്രിയ പ്രസാദനവൃതം, പുത്രരവസ്സിന്നു കുമാരവനപ്രദേശത്തുവെച്ചുണ്ടായ ബുദ്ധിഭ്രമം, രാജാവും പുത്രനുമായുള്ള കാഴ്ച എന്നുതുടങ്ങിയ രംഗങ്ങൾ ഏറ്റവും ഹൃദയാവർജ്ജകങ്ങളാകുന്നു.

III. ശാകുന്തളം.

കാളിദാസകൃതികളിൽ എല്ലാകൊണ്ടും പ്രാധാന്യം വഹിക്കുന്നതു ശാകുന്തളനാടകമാണ്. ഈ നാടകത്തിന്റെ ഗുണങ്ങൾ യൂറോപ്പിലുള്ള സാഹിത്യരസികന്മാരാൽ

കൂടി പ്രശംസിക്കപ്പെട്ടിട്ടുണ്ട്. ലോകത്തിലെ പരിഷ്കൃത ഭാഷകളിലെല്ലാം ഈ നാടകത്തിനു പരിഭാഷകൾ ഉണ്ടായിട്ടുണ്ട്.

ഈ നാടകത്തിലെ ഇതിവൃത്തം വ്യാസരുടെ 'മഹാഭാരത'ത്തിൽനിന്നെടുത്തതാണ്. എന്നാൽ കാളിദാസൻ അതിൽ രസത്തിന്റെ പുഷ്ടിക്കുവേണ്ടി പല ഭേദഗതികളും ചെയ്തിട്ടുണ്ട്. മഹാഭാരതത്തിലെ ശകുന്തളോപാഖ്യാനം വായിക്കുമ്പോൾ ഭൃഷ്യന്തൻ ആശ്രമത്തിൽവെച്ചു ഗാസ്തമ്യമായി വിവാഹംചെയ്ത ശകുന്തളയെ ഉപേക്ഷിച്ച സംഗതിയാണ് വളരെ വൈരസ്യം തോന്നിക്കുന്നത്. ഇത്ര ഭൃഷ്ടനാണോ ഭൃഷ്യന്തൻ എന്ന് ആ ഘട്ടത്തിൽ തോന്നിപ്പോകുന്നു. കാളിദാസൻ ഈ വിഷയത്തിൽ ദ്വാസസ്സ എന്ന മഹഷിയുടെ ശാപംകൊണ്ടാണ് ഭൃഷ്യന്തൻ ശകുന്തളയെ അറിയാതെപോയതെന്നും, ശാപമോക്ഷസാധനമായ മുദ്രമോതിരം കണ്ടപ്പോൾ ശകുന്തളയുടെ കാമം വന്നുവെന്നുമാക്കിയിരിക്കുന്നു. ഈ സംഗതിയിൽ ചെയ്ത പരിഷ്കാരംകൊണ്ടുതന്നെ ശകുന്തളകഥക്ക് ആന്തരമായ ഒരു സ്വാരസ്യം ഉണ്ടായി.

ഈ മുദ്രമോതിരമാണ് പ്രസ്തുത നാടകത്തിലെ കഥയുടെ മൗലം. ഈ മോതിരത്തിന്റെ പ്രസ്താവം ആദിമുതൽ അവസാനംവരെയും കഥാശരീരത്തെ വ്യാപിച്ചിരിക്കുന്നുണ്ട്. ഇതില്ലെങ്കിൽ നാടകത്തിലെ കഥാബന്ധത്തിന് ആപാദപുഡം കേടുപാടുകൾ സംഭവിക്കും. അതിനാലാണ് ഈ മോതിരത്തെപ്പിടിച്ച് ഈ നാടകത്തിനു അഭി

ജ്ഞാനശാകുന്തളം' എന്നു കവി നാമകരണം ചെയ്തിരിക്കുന്നതു്.

വ്യാസരുടെ ശകുന്തളയ്ക്കു രസികത്വം പോര. ആശ്രമത്തിൽ ഭുഷ്യന്തൻ വന്നപ്പോൾ യഥോചിതം സൽക്കരിച്ചിരുത്തി ശകുന്തള നേരിട്ടതെന്നയാണു് അദ്ദേഹത്തോടു സംസാരിക്കുന്നതു്. സ്രീ സഹജമായ ലജ്ജകൂടി കൈവിട്ടു ശകുന്തള സംസാരിക്കുന്നതു നാഗരികന്മാർക്കു് രസകരമായി തോന്നുകയില്ല. കാളിദാസൻ ആ ഭാഗവും പരിഷ്കരിച്ചിരിക്കുന്നു. ശകുന്തളയ്ക്കു പ്രിയംവദ, അനസൂയ എന്ന രണ്ടു തോഴിമാരെ സൃഷ്ടിച്ചു് അവരെക്കൊണ്ടാണു കാളിദാസൻ സംസാരിപ്പിക്കുന്നതു്.

ഉപാഖ്യാനത്തിൽ, ശകുന്തള കണ്ഡാശ്രമത്തിൽനിന്നു ഭുഷ്യന്തരാജധാനിയിലേയ്ക്കു പോകുന്നതു് പ്രസവം കഴിഞ്ഞു പുത്രനു് ഏതാനും വയസ്സുകൾ ആയതിന്നുശേഷമാണു്. ശാകുന്തളത്തിലാകട്ടേ, കണ്ഡാദേശപ്രകാരം ശകുന്തള ഗർഭിണിയായിരിക്കുമ്പോൾതന്നെയാണു പോകുന്നതു്. രാജാവു ഭായ്യയെ അറിയില്ലെന്നു പറയുമ്പോൾ നമുക്കുദ്ദേഹത്തോടു തോന്നുന്ന ചെറുപ്പിന്നു ശക്തികൂട്ടുവാൻ ഈ മാറ്റം കാരണമായിട്ടുണ്ടു്.

ഉപാഖ്യാനത്തിൽ, അശരീരിവാക്കുകേട്ടു വിശ്വാസം തോന്നുകയാലാണു ഭുഷ്യന്തൻ ശകുന്തളയെ പരിഗ്രഹിക്കുന്നതു്. നാടകത്തിലാകട്ടേ, ശാപശക്തിയാൽ ഭായ്യയെ, അറിയാതെപോയ ഭുഷ്യന്തൻ, ശകുന്തളയുടെ അടയാളമായ മുദ്രമോതിരം കാണാനിടയായപ്പോൾ ശാപമോക്ഷം ചനു് കാമ്തോന്നി ശകുന്തളയെ നിരാകരിച്ചതിൽ വ്യസനിക്കുന്നു. ഇതുകൊണ്ടു വിപ്രലംഭവണ്ണനയ്ക്കു

സൗക്യം വരുത്തുകയും, പശ്ചാത്താപത്തിൽ മുഴുകിയ ഭൃഷ്ണനെപ്പറ്റി വലുതായ ദയ തോന്നിക്കുകയും ചെയ്തിരിക്കുന്നു. ഇതെല്ലാമാണ് മൂലകഥയിൽനിന്നു നാടകത്തിൽ മഹാകവി ചെയ്തിട്ടുള്ള മുഖ്യമായ ഭേദഗതികൾ.

ശാകുന്തളത്തിലെകഥ സുപ്രസിദ്ധമാകയാൽ അധികം വിസ്തരിക്കേണ്ടതില്ല. ഒരു സംക്ഷേപം മാത്രമേ ഇവിടെ കൊടുക്കുന്നുള്ളൂ. ചന്ദ്രവംശാലങ്കാരഭൂതനായ ഭൃഷ്ണൻ മഹാരാജാവു നായാട്ടിനായി പോകുന്നതായിട്ടാണ് കഥ ആരംഭിക്കുന്നത്. കുറെ പോയപ്പോൾ അവിടെ അടുത്താണ് കണ്വമഹർഷിയുടെ ആശ്രമം എന്നറിയുകയും, 'എന്നാൽ അവിടെ ചെന്നിട്ടു പോകാം' എന്നു തീർച്ചപ്പെടുത്തുകയും ചെയ്തു ആശ്രമത്തിലേയ്ക്കു പോകുന്നു. കണ്വമഹർഷി തന്റെ വളർത്തുപുത്രിയായ ശകുന്തളയുടെ ഗ്രഹപ്പിഴയ്ക്കു പരിഹാരം ചെയ്യാനായി തീർത്ഥസ്നാനത്തിന്നു പോയിരിക്കയാൽ ശകുന്തളയും സഖിമാരും മാത്രമേ ആശ്രമത്തിലുണ്ടായിരുന്നുള്ളൂ. അവർ അദ്ദേഹത്തെ സല്ലരിക്കയും അവിടെവെച്ചു ശകുന്തളയ്ക്കും ഭൃഷ്ണനും തമ്മിൽ അനുരാഗമുളവാകയും ചെയ്യുന്നു. സഖിമാരും ഭൃഷ്ണനുമായിട്ടുള്ള സംമാഷണമുണ്ട് ഇവിടെ പ്രധാനം.

ഈ സംഭവത്തിന്നുശേഷം രാജാവു യാഗരക്ഷയ്ക്കായി കുറച്ച ദിവസം ആശ്രമസമീപത്തിൽ താമസമാക്കി. ഇതിനിടയിൽ അദ്ദേഹത്തിന്നു ശകുന്തളയിലുള്ള അനുരാഗം വർദ്ധിച്ചുവരികയും, അദ്ദേഹം തന്റെ കൂടെയുള്ള മാഡവ്യൻ എന്ന ബ്രാഹ്മണനുമായി ശകുന്തളയുടെ രൂപലാവണ്യാദികളേയും അവളെ ലഭിക്കാനുള്ള ഉപായങ്ങളേയും പറ്റി പലതും സംസാരിക്കുകയും ചെയ്തു. അപ്പോഴേയ്ക്കു

കോവിലകത്തുനിന്ന് ഒരു ദൂതൻ വന്നു രാജാവു് അങ്ങോട്ടു ചെല്ലണമെന്ന് അമ്മത്തമ്പുരാൻ പറഞ്ഞയച്ചതായി അറിയിച്ചുവെങ്കിലും, രാജാവു മടങ്ങിപ്പോകാതെ തന്റെ പ്രതിഷിധിയായി മാധവ്യനെ അയക്കയാണുണ്ടായതു്.

ദുഷ്ടന്തനെ കണ്ടുമുതൽക്കു ശകുന്തളയും ക്രാമപരവശമായിത്തീർന്നിരിക്കുന്നു. അദ്ദേഹവുമായി കൂടിച്ചേരാനുള്ള ഉപായങ്ങൾ ശകുന്തളയും ആലോചിക്കാതിരുന്നില്ല. അവളുടെ ആലോചനകളിലെല്ലാം അവളുടെ ഇഷ്ടതാഴിമാരാണ് പങ്കു ചേരുന്നതു്. അവരുടെ ഉപായവും ദൈവഗതിയും അനുസരിച്ചു് ആയിടയ്ക്കൊരു ദിവസം രാജാവും ശകുന്തളയും തമ്മിൽ സംയോഗമുണ്ടാകയും ചെയ്യുന്നു. രാജാവു് ഉടനെ ശകുന്തളയെ കൊട്ടാരത്തിലേക്കു് കൊണ്ടുപോകുവാൻ ആളെ അയയ്ക്കാമെന്നു പറഞ്ഞു്, ഒരു മുദ്രമോതിരം ശകുന്തളയ്ക്കു സമ്മാനിച്ചു് ആശ്രമത്തിൽനിന്നു പോകയും ചെയ്തു.

അനന്തരം ശകുന്തളയുടെ സ്ഥിതി വലിയ കഷ്ടത്തിലായിരുന്നു. രാജാവു പോയതിന്നുശേഷം ശകുന്തള അദ്ദേഹത്തെത്തന്നെ വിചാരിച്ചു വിചാരിച്ച പ്രസന്നഃസ്ഥിതിയിൽ മുഴുകിയിരുന്നിരുന്നു. അങ്ങിനെയിരിക്കുമ്പോൾ മഹർഷി ദുവാസ്സ് ആശ്രമത്തിൽ വരികയുണ്ടായി. ഭർത്താവിനെ വിചാരിച്ചു മരൊന്നുമറിയാതെ ഇരിക്കുന്ന ശകുന്തള ഈ മഹർഷിയെ കാണുകയുണ്ടായില്ല. അപ്പോൾ അദ്ദേഹം അവൾക്കു 'ഓ! ആരെപ്പറ്റി വിചാരിക്കുകയാലാണോ എന്നെ അറിയാതെ പോയതു്, ആ ആൾ നിന്നേയും അറിയാതെ പോകട്ടേ' എന്ന് ഒരു ശാപവും കൊടുത്തു ശുണ്ഠിയെടുത്തുകൊണ്ടു പോയി. പിന്നാലെ സഖിമാർ ചെന്നു നല്ല

വൃശ്

മഹാകവി കാളിദാസൻ

വാക്കു പറഞ്ഞു സമധാനിപ്പിച്ചപ്പോൾ മഹർഷി 'അടയാളം കാണിച്ചാൽ അറിയുണ്ടാകും' എന്നു ശാപമോക്ഷം കൊടുത്തു.

ഇത്രയും ആയപ്പോഴേയ്ക്കു തിര്യക്കുമാരന്തിനു പോയിരുന്ന കണ്ണമഹർഷി ഭുഷ്യന്തന്റെ വരവും ശങ്കുന്തളയുടെ ഗാന്ധർവ്വവിവാഹവും സങ്കല്പഭുഷിക്കാണ്ടു കണ്ടു് ആശ്രമത്തിലേയ്ക്കു മടങ്ങിവന്നു. അദ്ദേഹം അനുരൂപനായ ഭർത്താവിനെ പ്രാപിച്ചതിനു ശങ്കുന്തളയെ അനുഗ്രഹിക്കയാണുണ്ടായതു്. ശങ്കുന്തള ഭുഷ്യന്തനിൽനിന്നു ഗർഭം ധരിച്ചിരിക്കുന്നതുകൊണ്ടു മഹർഷി അവളെ 'ഉടൻതന്നെ തന്റെ ശിഷ്യന്മാരോടും ഗൌതമി എന്ന താപസിയോടുംകൂടി രാജധാനിയിലേയ്ക്കു പറഞ്ഞയച്ചു. ശങ്കുന്തളയുടെ തോഴിമാർ അവൾക്കു രാജാവു കൊടുത്തിരുന്ന മോതിരം പ്രത്യേകമായി അവളുടെ കയ്യിൽ കൊടുത്തു് അവളെ യാത്രയയച്ചു.

ശങ്കുന്തള യാത്രയായി പോകുമ്പോഴിടെ ശക്രാചാര്യ തിര്യക്കും എന്നൊരു നദി കടക്കുവാനുണ്ടായിരുന്നു. അതു കടക്കുമ്പോൾ ശങ്കുന്തളയുടെ കയ്യിൽനിന്നു് ആ മോതിരം വെള്ളത്തിൽ വീണു. അവളാകട്ടേ അതറിഞ്ഞില്ല. രാജധാനിയിലെത്തി രാജാവിനോടു മഹർഷി ശിഷ്യന്മാർ കണ്ണമഹർഷി സന്ദേശം അറിയിച്ചു ശങ്കുന്തളയെ സമീകരിപ്പാൻ പറഞ്ഞു. രാജാവാകട്ടേ, താനിവളുമായി സംസാരിച്ചുണ്ടായ സംഗതിതന്നെ അറികയില്ലെന്നു പറഞ്ഞു് അവളെ നിരാകരിക്കുമാണുണ്ടായതു്. രാജാവിനെ ബോധ്യപ്പെടുത്തുവാൻ അടയാളം കാണിക്കുന്നതിന്നായി മോതിരം നോക്കിയപ്പോൾ അതു കാണാനുണ്ടായിരുന്നില്ല. രാജാവു് ഉപേക്ഷിച്ചപ്പോൾ മഹർഷിശിഷ്യന്മാർ ശങ്കുന്തള

യെ അവിടെയാക്കി അവിടെനിന്നു മടങ്ങി. അപ്പോൾ സൂര്യരൂപം ധരിച്ചിട്ടുള്ള ഒരു തേജസ്സു മുകളിൽനിന്നിറങ്ങി വന്നു ശകുന്തളയേയും എടുത്തുകൊണ്ടു ചെട്ടെന്നു മറഞ്ഞു.

ശകുന്തള വിശ്വാമിത്രമഹർഷിക്കു മേനക എന്ന അപ്സരസ്ത്രീയിൽ ഉണ്ടായ മകളായിരുന്നു. മേനക പ്രസവിച്ച ഉടനെ സന്താനത്തെ അവർ ഉപേക്ഷിച്ചുപോകയും, പിന്നീട് ആ കുട്ടി ശകുന്തളാൽ (പക്ഷികളാൽ) രക്ഷിക്കപ്പെട്ടു കണപന്റെ പുത്രിയായി വളരുകയും ചെയ്തുതാണ്. മേനകയ്ക്കു മകളെ വളരെ സ്നേഹമായിരുന്നു. അതിനാൽ ഭൃഷ്യന്തൻ അവളെ ഉപേക്ഷിച്ചതു മേനക സഹിച്ചില്ല. അതിനാൽ മേനകയായിരുന്നു ശകുന്തളയെ എടുത്തുകൊണ്ടു പോയത്. അവൾ ശകുന്തളയെ പ്രസവത്തിനായി മാരിചാഗ്രമത്തിൽ താപസമാരുടെ കയ്യിൽ എല്പിച്ചു.

രാജാവു ശകുന്തളയെ ഉപേക്ഷിച്ചതിനുശേഷം ശകുന്തളയ്ക്കു രാജാവു സമ്മാനിച്ചിരുന്നതും, അവളുടെ കയ്യിൽ നിന്നു രീതംത്തിൽ വീണുപോയതുമായ മുദ്രമോതിരം ഒരു മുക്കുവന്നു കിട്ടുകയും, അതിൽ രാജാവിന്റെ തിരുനാമം കൊത്തിയിരുന്നതുകൊണ്ട് അതു കൊട്ടാരത്തിൽ എത്തുകയും ചെയ്തു. ആ മോതിരം കണ്ടപ്പോൾ എല്ലാസംഗതികളും രാജാവിന്ന് കാമംവരികയും അദ്ദേഹം പാടല്ലാതെ വ്യസനിക്കുകയും ചെയ്തു.

ഇങ്ങിനെ രാജാവു വ്യസനം കൂടുന്നതായിരിക്കുമ്പോൾ ഇന്ദ്രൻ മാലതിയെ അയച്ച് അദ്ദേഹത്തെ ദേവലോകത്തേയ്ക്കു വരുത്തുകയുണ്ടായി. ഇന്ദ്രന്റെ ശത്രുക്കളെ ഭൃഷ്യന്തൻ യുദ്ധത്തിൽ നിഗ്രഹിച്ച് എല്ലാവരുടേയും പ്രശംസയ്ക്കു പാത്രമായി. സ്വർഗ്ഗത്തിൽനിന്നു മടങ്ങുന്ന വഴിക്കു

രാജാവു മാരിചാശ്രമത്തിൽവെച്ചു ശങ്കുന്തളയേയും അവർ പ്രസവിച്ചു മാരിചാശ്രമത്തിൽ വളർത്തിവന്നിരുന്ന സർപ്പമനൻ എന്ന ബാലനേയും കണ്ടെത്തുകയും, അചരോടുകൂടി സത്തുഷ്ടനായി രാജധാനിയിലേയ്ക്കു പോകയും ചെയ്തു. ഇങ്ങിനെ കുല വളരെ മംഗളമായി അവസാനിക്കുന്നു. ഈ ഭൂഷ്യന്തകുമാരനാണ് ഭരതൻ എന്നു പ്രസിദ്ധനായിത്തീർന്നു്.

ശങ്കുന്തളത്തിലെ പാത്രങ്ങൾ കാളിദാസരുടെ പാത്രസൃഷ്ടിയിലുള്ള തികഞ്ഞ സാമത്വത്തിന്നു തെളിവാകുന്നു. ഭൂഷ്യന്തൻ ധീരോധത്തമനായ കൊളാണു്. അന്നുരാഗവിഷയത്തിൽ ഇദ്ദേഹം നല്ല തന്റേറടവും ആലോചനയും ഉള്ളൊളാണു്. ശങ്കുന്തളയെ കണ്ടപ്പോൾ അവളുടെ വംശത്തേയും ഉൽപത്തിയേയും പററിയ അന്വേഷണം അദ്ദേഹം ശ്രദ്ധയോടുകൂടി ചെയ്തയുണ്ടായി. ചിന്നെ ഒരു ഗുണമുള്ളതു് ഇദ്ദേഹത്തിന്നു "ഭൂരികളത്രസംഗ്രഹം" ഉണ്ടെങ്കിലും, ഇദ്ദേഹം അഗ്നിമിത്രനെപ്പോലെയോ പുത്രാവസ്ഥിനെപ്പോലെയോ ചേറെ ഭായ്മാരെ മുമ്പു വിചാഹം ചെയ്തിട്ടില്ല എന്നുള്ളതാണു്. ധർമ്മബുദ്ധി അലോഭം മുതലായവ ഇദ്ദേഹത്തെ ഒരുത്തമ നായകനാക്കിത്തീർക്കുന്നുണ്ടു്.

ശങ്കുന്തള മേനകയുടെ സൌന്ദര്യവും വിശ്വാമിത്രന്റെ സ്വഭാവഗുണവും പ്രിയംവദയുടേയും അനസൂയയുടേയും രസികതപരവും എല്ലാംകൂടി തികഞ്ഞ ഒരു നായികയാണു്. ആശ്രമത്തിൽ അവർ വൃക്ഷസേവനം ചെയ്തുകൊണ്ടിരിക്കുമ്പോഴത്തെ നിഷ്കളങ്കഭാവവും അനുകമ്പയും രാജാവിന്റെ ആഗമനത്തിലുണ്ടായ ലജ്ജയും, സമാഗമസമയത്തെ സാദ്ധപസവും, ആശ്രമത്തിൽനിന്നു പോകു

ന്യോഴത്തെ ശോകപാരവശ്യവും, രാജാവു് ഉപേക്ഷിച്ച സായത്തെ തന്റേടത്തോടുകൂടിയ വ്യസനവും, ഒടുവിൽ ഭർത്താവിനെ കാണുന്യോഴത്തെ അനുകൂലതയും, എല്ലാംകൂടി ആ നായികയെ ഏറ്റവും ഉൽകൃഷ്ടമാക്കിത്തീർന്നുണ്ടു്.

‘സർവ്വമേതൻ’ എന്ന പേരിനെ അക്ഷരംപ്രതി അനപത്ഥമാക്കുന്ന ധീരനായ കുമാരനാണു ദുഷ്യന്തന്റെ പുത്രൻ മാർദ്ദഃശ്രമത്തിൽവെച്ചു്, നവപ്രസൂയയായ സിംഹപ്പേടയുടെ കുട്ടിയെ കളിപ്പാട്ടമായി കയ്യിലെടുത്തു. അതിനെ പിടിപ്പാനായി പല്ലുരമ്മിയുംകൊണ്ടുവരുന്ന തളയെ “നിന്റെ പല്ലു ഞാൻ എണ്ണും” എന്നു പറഞ്ഞു ഭയപ്പെടുത്തിയും ക്രീഡിക്കുന്ന ആ ബാലനെ വീരരസത്തിന്റെ അവതാരമെന്നു ചേണം പറയാൻ. “ശാകുന്തലാവണ്യം പശ്യാ” (ഈ പക്ഷിയുടെ ഭംഗിനോക്കൂ) എന്നു പറയുന്നതു കേട്ടപ്പോൾ “എന്റെ അമ്മ എവിടെ” എന്നു ചോദിക്കുന്ന ഈ ബാലന്റെ മുശാസപഭാവവും ഹൃദയംഗമംതന്നെ. ഗുണവാനും ധീരനുമായ സർവ്വമേതൻ “ഏഴാഴിപൂഴുമാഴി”യെ കതക്കി ഭരിച്ചു്, “ഭരതൻ” എന്ന പേരിന്നഹനായതിൽ അതുതമില്ല.

പ്രിയംവദയും അനസൂയയും കാളിദാസരുടെ സൃഷ്ടിയായ രണ്ടു ലാവണ്യപ്രതിമകളാണു്. അവർ അവിടെ ശകുന്തളയുടെ സുഖത്തിനും ക്ഷേമത്തിനുമായി ജീവിച്ചു; അവരുടെ സുഖത്തിൽ സുഖിച്ചു, അവളുടെ ദുഃഖത്തിൽ ദുഃഖിച്ചു; ദുഃഖാസസ്സിന്റെ ശാപം ശകുന്തളയെ അവർ അറിയിച്ചില്ല. അറിയിച്ചാൽ അവൾ വ്യസനിക്കുമെന്നു് അവർക്കറിവുണ്ടായിരുന്നു: ശാപവും ശാപ

മോക്ഷവും ശകുന്തളയോടു പറയാതെ അവർ ഉപായത്തിൽ ശാപമോക്ഷസാധനമായ മോതിരം കൊടുത്തയച്ചതു് അവർക്കു ശകുന്തളയോടുള്ള അസാധാരണമായ സ്നേഹത്തെ തെളിയിക്കുന്നു. ശകുന്തള എന്ന പാത്രം മൂന്നംശങ്ങൾ കൂടിയതാണെന്നും, അതിൽ രണ്ടംശങ്ങൾ ഈസവിമാരാണെന്നും ഒരു നിരൂപകൻ പറഞ്ഞിട്ടുള്ളതു വളരെ വാസ്തവമാകുന്നു.

മാധവപ്രതോ! എന്തു രസികൻ! എന്തു മിടുക്കൻ. ഈ ബ്രാഹ്മണൻ ഒരു രീറ്റിപ്പണ്ടമാണെങ്കിലും ഒട്ടും ചപലനല്ല. സ്വകാര്യം പറഞ്ഞാൽ അതു സ്വകാര്യമായിവെക്കാനുള്ള കരുതൽ ഇദ്ദേഹത്തിന്നുണ്ടു്. ഒന്നാമകത്തിൽ രാജാവു് ഇദ്ദേഹത്തെ കോവിലകത്തേയ്ക്കു യജ്ഞപാദം ഞാനോരോന്നു വൃഥാ പറഞ്ഞു പരിഹാസാത്മകം പരം തോഴരോ താനോ ശുദ്ധനതൊക്കയിങ്ങു പരമാത്മതേഹ ബോധിക്കാലാ" എന്നു പറഞ്ഞതു് ഈ വിദ്വാൻ വളരെ കാര്യമായി ഗ്രഹിച്ചിരുന്നു. രാജാവു ശകുന്തളയെ തൃജിച്ചതിന്നുശേഷം "താനെന്തേ ഇതപ്പോൾ എന്നോടു പറയാഞ്ഞതു്" എന്നു ചോദിച്ചപ്പോൾ ഈ രസികൻ പറഞ്ഞതു് "അതു നേരംപോക്കാണെന്നല്ലേ പറഞ്ഞതു്" എന്നാണു്. രാജാവിനെ നായാട്ടിൽനിന്നു നിവർത്തിപ്പിക്കാനായി ഇദ്ദേഹം എടുത്തു കൂട്ടിയ തന്ത്രങ്ങൾ എത്ര മനോഹരമായിരിക്കുന്നു! നേരംപോക്കാണെങ്കിൽ നേരംപോക്കു്, കാര്യമാണെങ്കിൽ കാര്യം, എല്ലാം ഇയ്യാൾക്കു വശമാണു്.

കാശ്യപൻ (കണ്വൻ) പരിശുദ്ധമായ സ്നേഹത്തിന്നു ദാഹരണമാണു്. താപസനാണെങ്കിലും ലോകജ്ഞാനമുള്ളാളാണു്. തന്റെ വളർത്തപുത്രിയായ ശകുന്തളയുമായി

പിരിയുമ്പോൾ ഇദ്ദേഹത്തിനുള്ളായ വ്യസനമാണ് ഇതിൽ നാലാമകത്തിലെ ജീവൻ. “ശാകുന്തളേ ചതുരേമാകുഃ” എന്ന പ്രസിദ്ധീകൃത കാരണവും അതുതന്നെ. നാലാമകത്തിൽ കണ്വന്റെ ചേഷ്ടകൾ കണ്ടാൽ, തന്റെ കൗരസ്പൃഹിതമായ കരുവളുടെ വിധോഗത്തിൽ ലൗകികനായ കരാൾക്ക് എത്രത്തോളം ദുഃഖമുണ്ടായിരിക്കണം എന്നു, കണ്വനെപ്പോലെ നമുക്കും ഉൽകണ്ഠയാണുണ്ടാകുന്നത്.

മുക്കുവൻ, പൊല്ലിസുകാർ രാജസ്യാലൻ മുതലായവരും, ഗൌതമി, ശാർദൂരവൻ, ശരഭപത്ൻ എന്നിവരും ചെറിയ സംഗതികളെക്കൊണ്ടു വലിയ കായ്കൾ വരുത്തുന്ന പാത്രങ്ങളാകുന്നു. അവരെല്ലാം നല്ല തന്മയത്വമുള്ള പാത്രങ്ങളാണ്.

ശാകുന്തളനാടകമാണു സംസ്കൃതസാഹിത്യ ഭണ്ഡാരത്തിലെ അമൂല്യമായ നിക്ഷേപം. ഇതിനെപ്പറ്റി ജമ്നയിലെ മഹാകവിയായ ഗീമിയും, ഇന്ത്യയിലെ മഹാകവിയായ രവീന്ദ്രനാഥ ടാഗോറും പറഞ്ഞിട്ടുള്ള അഭിപ്രായങ്ങൾ എത്രയും വിലയുള്ളവയാണ്. ഭൂലോകവും സ്വർലോകവും കൂടി ഒരു നാമത്തിൽ യോജിപ്പിക്കപ്പെടണമെങ്കിൽ ‘ശാകുന്തളം’ എന്നു പറഞ്ഞാൽമതി എന്നാണു ഗീമിപറയുന്നത്. ഈ അഭിപ്രായം വളരെ പരമാർത്ഥമാണെന്ന് ഏവരും സമ്മതിക്കും.

൯൦

മഹാകവി കാളിദാസൻ

എട്ടാം അദ്ധ്യായം

കവിതാനിരൂപണം

കാളിദാസരുടെ കൃതിയായ ദശകാവ്യങ്ങളേയും ശ്രവ്യകാവ്യങ്ങളേയും പഠി പഠയുവാനുള്ളതെല്ലാം സംക്ഷിപ്തമായി പ്രസ്താവിച്ചുകഴിഞ്ഞു. ഇനി അദ്ദേഹത്തിന്റെ കവിതയ്ക്കു പ്രത്യേകമായുള്ള ചില വിശേഷങ്ങളെ പറഞ്ഞു. ഈ പുസ്തകം അവസാനിപ്പിക്കാം. താഴെ കാണിക്കുന്ന ഗുണങ്ങൾ കാളിദാസന്റെ കവിതയിൽ പ്രത്യേകം പ്രസ്താവിക്കത്തക്കവെയാണ്.

സ്വാഭാവികത:—കവികൾ വർണ്ണിക്കുന്ന സംഗതികളെ സ്വാഭാവികങ്ങളെന്നും കാല്പനികങ്ങളെന്നും രണ്ടുവകയായി തിരിക്കാം. സ്വതഃ സംഭവിക്കുന്ന സംഗതികൾ സ്വാഭാവികങ്ങളും, കവിയുടെ കല്പനാചാതുര്യത്താൽ യഥാർത്ഥസംഭവപോലെ വർണ്ണിക്കപ്പെടുന്ന സംഗതികൾ കാല്പനികങ്ങളുമാകുന്നു. സ്ഥലം, കാലം, പുരുഷൻ, അചന്ദ്രം, ഇത്യാദികളാണല്ലോ കവിയുടെ വർണ്ണനയ്ക്കു വിഷയമായിത്തീരുന്നത്. അവയെ സ്വാഭാവികമായ നിലയിൽ ചാതുര്യത്തോടുകൂടി വർണ്ണിച്ചു ഫലിപ്പിക്കുവാൻ കാളിദാസനുള്ള ഹൈപുണ്യം ഒന്നു വേറെത്തന്നെയാണ്. രഘുവംശം മുതലായ കാവ്യങ്ങളും ശാകുന്തളം നാടകങ്ങളും വായിക്കുമ്പോൾ അവയിൽ വർണ്ണിക്കുന്ന സംഗതികൾ നമ്മുടെ മനസ്സിൽ ദൃഢതയോടുകൂടി പതിയുവാനുള്ള കാരണം ഇതാണ്. പ്രകൃതിവർണ്ണനയുടെ തത്ത്വവും ഇതന്നെയാണ്.

അലങ്കാരഭംഗി:—സ്വതഃ സൗന്ദര്യത്തോടുകൂടിയതായ കാരം വല്ല ആരേണങ്ങളും അണിയുന്നതായാൽ ആ ആളുടെ ഭേദത്തിനുള്ള ഭംഗി അധികമാകുമല്ലോ. ഇതുപോലെത്തന്നെയാണു കവിതയുടേയും സ്ഥിതി. സ്വന്തം ഭംഗിയുള്ള കവിതയ്ക്ക് ഉപമാദികളായ അലങ്കാരങ്ങൾ കൂടിയുണ്ടായാൽ പ്രത്യേകമായ ഒരു ശോഭയുണ്ടാകും. എന്നാൽ ആരേണ. അവയവത്തിന്നു യോജിച്ചും വളരെ ധാടികൂടാതെയും ഇരിക്കേണ്ടതുപോലെ അലങ്കാരവും സന്ദർഭത്തിന്നനുസരിച്ചും മിതമായും ഇരിക്കേണ്ടതാണ്. ഈ വിഷയത്തിൽ കാളിദാസർ ഏറ്റവും മാതൃസ്പർശത്തിട്ടുണ്ടെന്നു് അദ്ദേഹത്തിന്റെ കവിതകളിൽനിന്നു വ്യക്തമാകുന്നുണ്ട്. ഉപമ, ഉൽപ്രേക്ഷ, രൂപകം മുതലായ സാദൃശ്യത്തെ അപേക്ഷിച്ചുംകൊണ്ടുള്ള അലങ്കാരങ്ങളെല്ലാം കാളിദാസൻ സന്ദർഭാനുസാരേണ പ്രയോഗിച്ചിട്ടുണ്ട്. എന്നാൽ ഉപമപോലെ ഇത്ര സാധാരണമായും സുലഭമായും അദ്ദേഹം പ്രയോഗിച്ചിട്ടില്ല. രണ്ടു വസ്തുക്കൾക്കു തമ്മിൽ സാമ്യം പറയുകയാണല്ലോ ഉപമയുടെ സ്വരൂപം. ആ സാമ്യത്തിന്നു ഹേതുവായി രണ്ടു വസ്തുക്കളിലും ഒരുപോലെ ആശ്രയിച്ചിരിക്കുന്ന സാധാരണ ധർമ്മത്തെ വിശദമാക്കുന്നതിലാണ് ഉപമയുടെ ജീവൻ സ്ഥിതിചെയ്യുന്നതു്. ഒരുദാഹരണം—വാക്കുണ്ടെങ്കിൽ അർത്ഥവുമുണ്ട്; അർത്ഥമുണ്ടെങ്കിൽ വാക്കുമുണ്ട്. ഇങ്ങിനെ ഒരിക്കലും പിരിയാതെ ഇരിക്കുന്ന വസ്തുക്കളാണു വാക്കും അർത്ഥവും. ഈ വാഗ്വർത്ഥങ്ങളോടാണു കാളിദാസൻ പാശ്ചാത്യീപരമേശ്വരന്മാരെ ഉപമിച്ചിട്ടുള്ളതു്. ഒരിക്കലും തമ്മിൽ പിരിയാതെ ചേർന്നിരിക്കുന്ന പാശ്ചാത്യീപരമേശ്വരന്മാർക്കു് ഇ

തിലധികം യോജിക്കുന്ന മരൊരാലപമ ഉണ്ടോ എന്നു സംശയമാണ്. ഒരു വിളക്കിൽനിന്നു മരൊരാല വിളക്കു കൊളുത്തിയാൽ ആ കൊളുത്തിയ വിളക്കു മറ്റോ വിളക്കിനോടു തുല്യമായിരിക്കുമല്ലോ. ഇതുപോലെ ഒരു പിതാവിങ്കൽ വിന്നുണ്ടായ പുത്രൻ എല്ലാംകൊണ്ടും പിതാവിനെപ്പോലെതന്നെ ഇരുന്നവെന്നു കാളിദാസൻ വർണ്ണിച്ചിട്ടുണ്ട്. ഈ ഉപമ എത്രയോ തന്മയതപമുള്ളതായിട്ടുണ്ടെന്നു പറയേണ്ടതില്ലല്ലോ. ഇതുപോലെ ഭംഗിയുള്ള അലങ്കാരങ്ങളാണു കാളിദാസൻ ഉപയോഗിച്ചിട്ടുള്ളത്.

കൗചിത്ര്യം:—ഒരു കവി നിബന്ധിക്കുന്ന അർത്ഥത്തിന്ന് കൗചിത്ര്യമില്ലാതെ വരുന്നപക്ഷം ആ അർത്ഥം നമ്മുടെ മനസ്സിൽ പതിയുകയോ നമുക്ക് അനുഭവപ്പെടുകയോ ചെയ്യുന്നതല്ല കൗചിത്ര്യം എന്നതു വർണ്ണിക്കുന്ന സന്ദർഭത്തെയും പറയുന്ന ആളേയും അനുസരിച്ചുണിരിക്കുന്നത്. ദിലീപമഹാരജാവു ഏകദിനം എന്ന പശുവിാനുസേവിച്ച കാട്ടിൽ സഞ്ചരിച്ചുകൊണ്ടിരിക്കുമ്പോൾ വായുദേവൻ അദ്ദേഹത്തെ ആരാധിച്ചതായി രഘുവംശത്തിൽ പറഞ്ഞിട്ടുണ്ട്. നളമഹാരാജാവു ഉദ്യാനത്തിൽ പോയപ്പോൾ അദ്ദേഹത്തെ വായു സേവിച്ചതായി നൈഷധത്തിൽ ശ്രീഹർഷമഹാകവിയും വർണ്ണിച്ചിട്ടുണ്ട്. മേൽപറഞ്ഞ രണ്ടിലും വായുവിന്നു ശൈത്യം, മാന്ദ്യം, സൗരഭ്യം എന്നീ ഗുണങ്ങളുണ്ടെന്നു വിശേഷണങ്ങളെക്കൊണ്ടു കാണിച്ചിരിക്കുന്നു. എന്നാൽ കാളിദാസൻ മാത്രം “വൈലാസ്ത്യതൻ കുടവെടിഞ്ഞുനടന്നു” എന്ന വിശേഷണങ്ങളെക്കൊണ്ടു സേവ്യനായ ദിലീപനു വായുവിന്റെ സേവയേ പ്ലവാനുള്ള കൗചിത്ര്യത്തെ കാണിച്ചിരിക്കുന്നു. ശാകുന്തള

ത്തിൽ കണപമഹർഷി ശകുന്തളയോടു്, അവൾ ഗുരുക്കന്മാരുടെ അനുമതി കൂടാതെയും ആലോചന കൂടാതെയുമാണു ഭൃഷ്യന്തമഹാരാജാവിന്റെ ഭാര്യാപദം സ്വീകരിച്ചതെങ്കിലും അവൾ ചെന്നുചേർന്നു് അനുരൂപനായ പുരുഷനിലാണെന്നു പറയുന്നുണ്ടു്. ആ വാക്യം “ഹോമം ചെയ്യുന്നാളുടെ കണ്ണു പുകകൊണ്ടു മുടിപ്പോയെങ്കിലും ഹോമസാധനം അഗ്നിയിൽതന്നെയാണു പരിച്ചതു്” എന്നാകുന്നു. യാഗവും ഹോമവും ആയി നാൾകഴിക്കുന്ന മഹർഷിക്കു തോന്നിയ ഉപമയുടെ രൂപവും നോക്കുക!

പദപ്രയോജനം: — വിശേഷണപദങ്ങൾക്കു പ്രയോജനം കരുതുന്ന കായ്കത്തിൽ കാളിദാസൻ അർപിതീയനാണു്. അദ്ദേഹം ഒരു പദം പ്രയോഗിക്കണമെങ്കിൽ അതിന്നു പ്രകൃതോപയോഗമുള്ള ഒരു പ്രയോജനം കാണുന്നു. രഘുപംശം ഒന്നാം സർഗ്ഗത്തിൽ ദിലീപനു സന്തതിയുണ്ടാവാൻ കാര്യമുണ്ടാകുമ്പോൾ പറയുന്ന ഘട്ടത്തിൽ ആ കാര്യമേ തൽക്കാലം പ്രചേതസ്സു് തുടങ്ങിയ ഒരു യാഗത്തിന്റെ ആവശ്യത്തിന്നു പാതാളത്തിൽ പോയിരിക്കയാണെന്നു വരികമഹർഷി പറയുന്നുണ്ടു്. അതിൽ പ്രചേതസ്സിന്നു ‘ദീപ്തസത്രം’ (=നിണ്ടുമിരിക്കുന്ന യാഗം ചെയ്യുന്നവൻ) എന്നും, പാതാളത്തിന്നു ‘ഭജംഗവിഹിതപാതം’ = പാമ്പുകൾ പോലെയു കിടക്കുന്നതു്) എന്നും ഓരോ വിശേഷണങ്ങൾ കൊടുത്തിരിക്കുന്നു. ഈ വിശേഷണങ്ങൾ ദിലീപനുണ്ടാകാവുന്ന രണ്ടു സംശയങ്ങൾക്കു സമാധാനം നൽകുന്നുണ്ടു്. ‘കാര്യമേ തുടങ്ങിയവരും. എന്നിട്ടാവാം ഭജനം തുടങ്ങുക’ എന്ന സംശയത്തെ ഒന്നാമതു പറഞ്ഞ വിശേഷണംകൊണ്ടും, ‘അല്ലെങ്കിൽ പാതാള

ത്തിൽ പോയി കാമധേനുവിനെ ഭജിക്കാം' എന്നതിനെ രണ്ടാമത്തെ വിശേഷണംകൊണ്ടു സമാധാനിപ്പിക്കുന്നു.

രചനാഗുണം:—കാളിദാസന്റെ രചന വളരെ മനോഹരമാണ്. ശ്രവണസുഖമില്ലാത്ത ശ്ലോകങ്ങൾ അദ്ദേഹത്തിന്റെ കൃതികളിൽ കാണുകയില്ല. ഒരിക്കൽ വായിച്ചാൽ ആകുപ്പാടെ ഒരത്ഥം മനസ്സിലാക്കുവാൻ പ്രയാസമുള്ള പദ്യങ്ങൾ ഇദ്ദേഹത്തിന്റെ കൃതികളിൽ വളരെ അപൂർവ്വമാണ്. മധുരങ്ങളായ അക്ഷരങ്ങളെക്കൊണ്ടുള്ള പദങ്ങളാണ് ഇദ്ദേഹത്തിന്നിഷ്ടം. അതിനാൽ കാളിദാസന്റെ രചനാരിതിയെ 'വൈദഭീരിനി' എന്നു പറയുന്നു. എന്നാൽ, സന്ദർഭത്തിനു യോജിപ്പുണ്ടാകുവാനായി ഇതരരീതികളും ഇദ്ദേഹം സ്വീകരിക്കാറുണ്ടായില്ല. ശബ്ദത്തിനുവേണ്ടി ഭാഗ്യംതെ ബലികഴിക്കുന്ന സ്വഭാവം ഈ മഹാകവിക്കില്ലായ്കയാൽ ശബ്ദാലങ്കാരപ്രിയനാകു ചില പ്രയോഗങ്ങൾ അത്ര പിടിച്ചില്ലെന്നു വരാം. പക്ഷേ, കാളിദാസരുടെ അത്ഥകല്പനയ്ക്കടിമയായി അതിന്റെ പിന്നാലെ നടക്കുന്നതിൽ വൈമുഖ്യമുള്ള സരസപദങ്ങൾ ഉണ്ടോ എന്നു സംശയമാണ്.

അത്ഥക്രമം:—ഒരു സന്ദർഭത്തിന്റെ വണ്ണനയിൽ ഒരു കവിക്ക് അനേകം സംഗതികൾ പറയാനാണുണ്ടാകും. അവയെല്ലാം ഒരു ക്രമം നിശ്ചയിച്ച് ആ ക്രമം വിടാതെ വണ്ണിക്കുന്നതാണ് മഹാകവികളുടെ സമ്പ്രദായം. ഒരു സായാഹ്നത്തിന്റെ വണ്ണനയാണെന്നിരിക്കട്ടേ. അതിൽ കവിയുടെ ശ്രദ്ധയെ ആകർഷിക്കുന്ന അനവധി സംഗതികളുണ്ടാകും. പക്ഷികൾ അവയുടെ സങ്കേതത്തിലേയ്ക്കു പറന്നുപോകും; നക്ഷത്രങ്ങൾ പ്രകാശിച്ചുതുടങ്ങും; സൂ

യ്ക്കുൻ അരുണവണ്ണംപൂണ്ടു പശ്ചിമാണ്ണിയിൽ മുഴുകും; ന
ക്ഷത്രങ്ങൾ പ്രകാശിച്ചുതുടങ്ങും; അന്ധകാരാദികൊണ്ടും
വ്യാപിക്കും; ജനങ്ങൾ പ്രവൃത്തികളെല്ലാം നിറുത്തി വിശ്ര
മിക്കുവാൻ തുടങ്ങും. ഇങ്ങിനെയുള്ള സംഗതികളാകുന്നു
കവിയുടെ വണ്ണനയ്ക്കു വിഷയീഭവിക്കുന്നത്. ഈ സംഗ
തികൾ, ഒന്നു കഴിഞ്ഞാൽ ഒന്നു എന്ന ക്രമത്തിൽ സംഭ
വിക്കുന്നവയാകയാൽ ഇവയുടെ വണ്ണനയിൽ കവിയും ഒ
രു ക്രമം സ്വീകരിക്കുന്നതുചിതമായിരിക്കും. ആദ്യത്തെ
ശ്ലോകത്തിൽ ഇരുട്ടു വ്യാപിക്കുന്നതും, പിന്നത്തേതിൽ ന
ക്ഷത്രങ്ങൾ പ്രകാശിക്കുന്നതും, അടുത്തതിൽ സൂര്യൻ അ
സ്മിക്കുന്നതുമാണു പ്രസ്താവിക്കുന്നതെങ്കിൽ അതു ക്രമക്കേ
ടായിപ്പരിണമിക്കും. ഇങ്ങിനെയുള്ള വണ്ണനകളിൽ കാ
ളിദാസൻ അവലംബിക്കാറുള്ള ക്രമം ഏറ്റവും ഹൃദയം
ഗമമാകുന്നു. കുമാരസംഭവം എട്ടാം സർഗ്ഗത്തിലുള്ള സ
ന്ധ്യാവണ്ണനം, രഘുവംശം അഞ്ചാം സർഗ്ഗത്തിലെ പ്രഭാ
തവണ്ണനം മുതലായവ ഇതിന്നു ദൃഷ്ടാന്തമാകുന്നു.

വൃന്യാത്മം: - ഒരു വാക്യത്തിന്നു്, അതിലെ പ
ദങ്ങളുടെ സംയോഗത്തിൽ യഥാശ്രമതയുണ്ടാകുന്ന അ
ർത്ഥത്തിന്നു പുറമെ സന്ദർഭശാൽ ചില വിശേഷാർത്ഥങ്ങ
ളുംകൂടി ചിലപ്പോൾ ഉൾക്കൊള്ളുന്നതായി തൊന്നാം. അ
ങ്ങിനെയുള്ള അർത്ഥങ്ങൾക്കു വൃന്യാത്മങ്ങളെന്നു പേർ പ
റയുന്നു. വൃന്യാത്മങ്ങളെ വിന്യസിക്കുന്ന വിഷയത്തിൽ
കാളിദാസനെപ്പോലെ കേളികേട്ട കവികൾ വേറെ ഉ
ണ്ടെന്നു തോന്നുന്നില്ല. ഇദ്ദേഹത്തിന്റെ കവിതകളിൽ
വാച്യമായ അർത്ഥത്തിൽനിന്നു കവിത്തും ചിലപ്പോൾ
വൃന്യാത്മങ്ങളുള്ളതായിക്കാണാം. അതിനാൽ കാളിദാ

സന്തോ കാവ്യം ധ്വനികാവ്യമെന്നു പ്രസിദ്ധി നേടിയിരിക്കുന്നു: കുമാരസംഭവത്തിൽ ശ്രീപാർവ്വതി തപസ്സുചെയ്യുന്ന ഘട്ടത്തിലുള്ള “സപിതാഃ ക്ഷണം*” എന്നാദിയായ ശ്ലോകത്തിൽ വാച്യാത്മത്തിന്നു പുറമെ, പാവതിയുടെ സൗന്ദര്യത്തെയും തപസ്സിനുള്ള ഇരിപ്പിനേയും മറ്റും പരസ്കരിച്ചു മൂന്നു വിധത്തിലുള്ള വ്യത്യാത്മങ്ങൾ ധ്വനിക്കുന്നുണ്ടെന്നു വിദഗ്ദ്ധന്മാർ അഭിപ്രായപ്പെടുന്നുണ്ട്. ഇതുപോലെ വേറേയും പല ശ്ലോകങ്ങളിൽ ധ്വനിക്കു പ്രധാന്യം കാണാം. ഇതിന്നുപുറമേ ചില ശ്ലോകങ്ങളിൽ കവിതന്റെ കാവ്യത്തെ ഉദ്ദേശിച്ചു പറയുന്നതായ ഒരുതർക്കം ധ്വനിക്കുന്നതായി തോന്നാം. അങ്ങനെയുള്ള ധ്വനിക്കു ‘പ്രബന്ധകടാക്ഷം’ എന്നു പേർ പറയുന്നു. മുമ്പു “കാലനിസ്സയരീതി” എന്ന അദ്ധ്യായത്തിൽ മേഘസന്ദേശത്തിലെ ഒരു ശ്ലോകം എടുത്തുകാണിച്ചിട്ടുണ്ടല്ലോ. അയതിൽ, കാളിദാസരുടെ പക്ഷക്കാരായ “നിമുള”നേയും “ദിങ്ഘാഗ”നേയും ചേർത്തു ഗ്രന്ഥപരമായ ഒരുതർക്കം വ്യാഖ്യാനിക്കുന്നതു പ്രബന്ധകടാക്ഷമാണ്. ഇതുപോലെ വേറേയും പല ധ്വനികൾ കാരോ സന്ദർഭങ്ങളിൽ കാണുന്നുണ്ട്.

ചിത്രനിർമ്മാണം:—“കവി വാക്കുകൊണ്ടു ചിത്രമെഴുതുന്നു; ചിത്രകാരൻ രൂപികകൊണ്ടു കവിതയുണ്ടാക്കുന്നു” എന്നു ഒരു പാശ്ചാത്യപണ്ഡിതൻ പ്രസ്താവിച്ചിട്ടു

* ക്ഷണമിമകളിൽനിന്നു തല്ലി ചുണ്ടിൽ—
 കളർമുഖ മേലഥ വീണടൻ തകന്നു
 വലികളിലിടറിച്ചിരേണാഭി—
 ചൂഴിയിലിറങ്ങി നവീനവർഷവിന്ദു.

ണ്ടു്. ഒരാളുടെ ഒരു പ്രത്യേക സ്തോഭാന്താടുക്കുടിയ അവസ്ഥയെ ഒരു ചിത്രകാരൻ ചിത്രത്തിലെഴുതി ഫലിപ്പിക്കുന്നതുപോലെ ഒരു കവി കവിതാമുഖനെയും ഫലിപ്പിക്കുന്നു. കവികൾക്കുള്ള ഈ ഗുണത്തെ ചിത്രനിർമ്മാണശക്തി എന്നു പറഞ്ഞുവരുന്നു. കാളിദാസൻ ചിത്രനിർമ്മാണവിദ്യയിൽ ഏറ്റവും സാമർത്ഥ്യമുള്ളവനാണു്. കുമാരസംഭവം അഞ്ചാം സർഗ്ഗത്തിൽ പാർവ്വതിക്കു താനുമായി സംസാരിച്ചിരുന്ന ബ്രഹ്മചാരി ശിവനാണെന്നു മനസ്സിലായപ്പോൾ നില്ക്കുന്നിടത്തുനിന്നു പിന്നത്തെ അടിവെണ്ണുവാനായി പൊക്കിയിരുന്ന കാൽ പൊക്കിയ നിലയിൽത്തന്നെ സൂംഭിച്ചുനിന്നുപോയി. ഈ നില്പ് ഒരു ചിത്രത്തിലെന്നപോലെ ഒരു ശ്ലോകത്തിൽ കവി കണിച്ചിട്ടുണ്ടു്. സപ്തർഷിമാർ ഹിമവാന്റെ മുമ്പിൽവെച്ചു പാർവ്വതിയുടെ വിവാഹത്തെപ്പറ്റി സംസാരിക്കുമ്പോൾ പാർവ്വതി ലജ്ജാവനതമുഖിയായി 'തൻകളിത്താമരത്താരു തങ്കയുളിതളെണ്ണി'യെന്നൊക്കുണ്ടു നില്ക്കുന്നതും കവി ഏറ്റവും തന്മയത്തോടുകൂടി ചിത്രീകരിച്ചിട്ടുണ്ടു്. ഗൌരീശിവരത്തിൽവെച്ചു ഭക്തിന്നാമൃത്തിയുടെ തപോവസമാനം, അദ്ദേഹത്തിന്റെ നേരെ അസ്രം തൊടുത്തുകൊണ്ടുള്ള കാമദേവന്റെ നില്പ് എന്നിവയും കുമാരസംഭവത്തിലുള്ള ചിത്രങ്ങളാണു്. രഘുവംശത്തിൽ സിംഹത്തിന്റെ നേരെ അസ്രം തൊടുപ്പാൻ ഭാവിച്ചപ്പോൾ കൈ സൂംഭിച്ചുകൊണ്ടുള്ള ദിലീപന്റെ സ്ഥിതി, രഘു ഇന്ദ്രന്റെ നേരെ അസ്രം തൊടുക്കുന്നത്, അജൻ ഇന്ദുമതിയുടെ മുതശരീരം മടിയിലെടുത്തുവെച്ചു വിലപിക്കുന്നത് എന്നിവ വളരെ രസകരങ്ങളായ ചിത്രങ്ങളാകുന്നു. മാളവികാഗ്നിമിത്രത്തിൽ മാളവികയുടെ ആ

ഭാഷാരീതി:—കാളിദാസന്റെ ഭാഷാരീതി പ്രസ
ന്നവും പ്രൗഢവുമാകുന്നു. താൻ ഉദ്ദേശിക്കുന്ന അർത്ഥ
ത്തെ അത്യന്തമായും അനുവിരിക്കതമായും കുറിക്കുന്ന പദങ്ങ
ളല്ലാതെ ഇദ്ദേഹം പ്രയോഗിക്കുകയില്ല. ഉദ്ദേശിക്കുന്ന അ
ർത്ഥത്തെ കാണിക്കുന്നതിനുവേണ്ടി ചിലപ്പോൾ സാധാര
ണക്കാർക്കു സുഖമല്ലാതെ തോന്നുന്ന പദങ്ങൾകൂടി പ്രയോ
ഗിക്കുന്നതിൽ ഇദ്ദേഹം സ്വാതന്ത്ര്യമെടുക്കുന്നുണ്ട്. ചെ
റിയ പദങ്ങളാണ് ഇദ്ദേഹത്തിനറിപ്പും. ഒരു ശ്ലോകത്തി
ലെ പകുതി ഒരു സമാസപദംകൊണ്ടുതന്നെ കുഴിച്ചുകൂട്ടുന്ന
കവികളുടെ 'ധാടി' ഇദ്ദേഹത്തിനു ബോദ്ധ്യമല്ല. നാട
കങ്ങളിലെ ശ്ലോകങ്ങൾ ആട്ടക്കാർക്കു രംഗത്തിൽ ചൊല്ലി
യാടേണ്ടവയാകയാൽ അവയിൽ ദീർഘസമാസങ്ങൾ ക
ട്ടും അധികമാവാതെ കുഴിപ്പാനും അഭിനയയോഗ്യമായ ക
രു ലാഘവം വരുത്തുവാനും വളരെ മനസ്സുരുത്തിട്ടുണ്ട്.
സംഭാഷണങ്ങളിൽ ഉപയോഗിച്ചിട്ടുള്ള ഗദ്യങ്ങളും വളരെ
ഹൃദ്യമായിരിക്കുന്നു. ചെറിയ ചെറിയ വാക്യങ്ങളിൽ വ
ലിയ വലിയ അർത്ഥങ്ങളെ നിബ്ബന്ധിക്കുന്നതിനു കാളിദാ

സകുള പാടപത്തെ നാടകഗദ്യങ്ങൾ വിശദമാക്കുന്നുണ്ട്. സംസ്കൃതത്തിൽ ബാണഭട്ടൻ, സുബന്ധു മുതലായവർ എഴുതിട്ടുള്ള ഗദ്യകാവ്യങ്ങൾ നല്ലവതന്നെ; എന്നാൽ അവയിൽ അധികവും ശേഷം മുതലായ അലങ്കാരങ്ങളുടെ 'മോടി' കാണിക്കാനാണ് പകരിക്കുന്നത്. മനസ്സിലെ സ്തോഭങ്ങളെ കാണിക്കുന്ന ഗദ്യങ്ങൾ നാടകങ്ങളിലാണ് കാണുന്നത്. അവയിൽതന്നെയും ഭവഭൂതി, വിശാഖഭട്ടൻ, മുരാരി മുതലായവരുടെ ഗദ്യരീതി വളരെ ഗംഭീരമാണ്. കാളിദാസരുടെ ഗദ്യം പ്രസന്നവും പ്രൗഢവും മന്ദ്രം. കാളിദാസരുടെ പദ്യമെന്നപോലെ ഗദ്യവും സ്വഭാവസുന്ദരമായിട്ടുള്ളതാണ്. ഇദ്ദേഹം 'ഗദ്യകാവ്യം' കനം നിർമ്മിച്ചിട്ടില്ലെങ്കിലും ഗദ്യനിർമ്മാണത്തിൽ നല്ല നൈപുണ്യമുള്ളൊരാണെന്നു നാടകഗദ്യങ്ങൾ തെളിയിക്കുന്നുണ്ട്.

പഠിക്കാനുള്ളവ:— കാളിദാസകവിത ഇന്ത്യയിലെ പണ്ടത്തെ സമുദായസ്ഥിതി, സദാചാരം, രാജ്യഭരണം, ദേശസ്ഥിതി മുതലായവയുടെ ഒരു ചിത്രമാണ്. അക്കാലത്തു് ഇന്ത്യയിൽ വണ്ണാശ്രമധർമ്മങ്ങൾ വലിയ പ്രാബല്യത്തിലാണിരുന്നിരുന്നത്. രാജാക്കന്മാർക്കു് ബ്രഹ്മണരേയും മഹഷിമാരേയും പൂജിച്ചും ഭജിച്ചും വന്നിരുന്നു. രാജഭക്തി പ്രജകളിൽ സ്ഥിരപ്രതിഷ്ഠയായിരുന്നു. രാജാവിനെ ഈശ്വരാംശമായിട്ടാണ് കരുതിയിരുന്നത്. രാജാക്കന്മാർ കരം പിരിച്ചിരുന്നതു പ്രജകളുടെ ക്ഷേമത്തിനായിട്ടുതന്നെയായിരുന്നു. സദാചാരനിഷ്ഠ ഏവരിലും ദൃഢമായിരുന്നു—ഈ വക സംഗതികൾ രഘുചംശം, ശാകുന്തളം മുതലായവയിൽനിന്നു വ്യക്തമാകുന്നുണ്ട്. ഇതിന്നു പുറമെ കാളിദാസൻ തന്റെ കഥാനായകന്മാരെ

കൊണ്ടു വായനക്കാരെ സൽകൃത്യങ്ങളിൽ പ്രവർത്തിപ്പിക്കുകയും ദുഷ്കൃത്യങ്ങളിൽനിന്നു ധീവർത്തിപ്പിക്കുകയും ചെയ്യുന്നുണ്ട്. ശ്രീരാമൻ, ലക്ഷ്മണൻ മുതലായവരെപ്പോലെ നടക്കണമെന്നും രാവണാദികളെപ്പോലെ പ്രവർത്തിക്കരുതെന്നും ഉള്ള ഉപദേശം ഈ കാവ്യങ്ങളിൽനിന്നു സിദ്ധിക്കുന്നുണ്ട്. ഇതാണല്ലോ ഒരു കാവ്യത്തിന്റെ പരമപ്രയോജനം. ഇതിലാണല്ലോ ഒരു കവിയുടെ യോഗ്യതയും സ്ഥിതിചെയ്യുന്നത്.

